

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programa

Vladimiras Karpovas

**INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ PROCESO ĮTAKA PRIKLAUSOMYBĖS
LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ SOCIALINĖS ATSKIRTIES
MAŽINIMUI ILGALAIKĖSE REABILITACIJOS BENDRUOMENĖSE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas:
doc. dr. A. Juodraitis*

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	3
1 skyrius. PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ RESOCIALIZACIJOS IR INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ PROBLEMATIKA	6
1.1. Priklausomų asmenų socialinės atskirties priežastys.....	6
1.2. Priklausomų asmenų profesinė rehabilitacija	11
1.3. Užsienio šalių ilgalaikės rehabilitacijos bendruomenių socialinių ir integracijos į darbo rinką paslaugų priklausomybės ligomis sergantiems asmenims praktika	15
1.3.1. Valstybinė užsienio šalių priklausomybės ligomis sergančių asmenų resocializacijos ir integracijos į darbo rinką politika ir praktika	15
1.3.2. Europos šalių ilgalaikės rehabilitacijos centrų gerosios patirties analizė	20
1.4. Lietuvos ilgalaikės rehabilitacijos bendruomenių socialinių ir integracijos į darbo rinką paslaugų situacijos analizė.....	23
1.4.1. Lietuvos ilgalaikės rehabilitacijos bendruomenių socialinių paslaugų teikiamų priklausomybės ligomis sergantiems asmenims padėties analizė.	23
1.4.2. Lietuvos ilgalaikės rehabilitacijos centrų, teikiančių pagalbą priklausomybes turintiems asmenims, veiklos ir rezultatų analizė.....	25
Mokslinių ir teisinių šaltinių analizės apibendrinimas	31
2 skyrius. PRIKLAUSOMŲ ASMENŲ INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ PROCESO TYRIMO ANALIZĖ	32
2.1. Tyrimo metodika	32
2.2. Tyrimo imtis	33
2.3. Priklausomų asmenų įsidarbinimo motyvacinių veiksnių analizė.....	36
2.4. Nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų neįsidarbinimo priežastys	38
2.5. Priklausomų asmenų požiūrio į darbo sąlygas vertinimų analizė.....	42
2.6. Psichosocialinių priklausomų asmenų gebėjimų vertinimas	43
2.7. Priklausomų asmenų atkryčių ir integracijos į darbo rinką problemos	45
Išvados	55
Literatūra	58
Summary	63
Priedai	64

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojama nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų integracija į darbo rinką ir jos įtaka proceso socialinės atskirties mažinimui ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse. Iškelta hipotezė, kad priklausomybės ligomis sergančių asmenų integracijos į darbo rinką procesas ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse yra nepakankamas siekiant efektyvių socialinės atskirties mažinimo rezultatų.

Anketinės paklausos ir interviu metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - išsiaiškinti psichoaktyvių medžiagų priklausomybę turinčių asmenų integracijos į darbo rinką galimybes ir jų vaidmenį mažinant socialinę atskirtį ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse. Atlikta statistinė kiekybinių duomenų (aprašomoji bendrųjų statistinių rodiklių: modos, medianos, standartinio nuokrypio, kvartilų, dažnių, vidurkių ir koreliacijų, tyrimo instrumento patikimumo) analizė ir kokybinių duomenų turinio analizė.

Tyrimo dalyvavo 121 nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomas asmuo iš 5 ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių. Buvo užpildytas 121 uždaro tipo klausimynas ir atlikti 5 interviu.

Nustatyta, kad priklausomų asmenų norą dirbti ir atitinkamo darbo pasirinkimo motyvus lemia keletas veiksnių, kurie tarpusavyje yra betarpiškai susiję. Visgi patys svarbiausi motyvai yra darbo įdomumas, galimybė tobulėti pasirinktoje profesinėje srityje ir šilti santykiai darbo kolektyve su bendradarbiais ir vadovu. Neįsidarbinimą dažniausiai lemia nepakankama respondentų profesinė kvalifikacija ir darbo patirtis, tačiau jie pakankamai pasitiki savimi ir stengiasi susirasti darbą. Dauguma respondentų yra užsiregistravę darbo biržoje ir esant galimybei norėtų įgyti naują profesiją arba tobulinti turimas profesines kompetencijas. Kurį laiką jie sutiktų dirbti už minimalų užmokestį arba visai be užmokesčio, laikinus darbus arba savarankiškai, pakeisti gyvenamąją vietą jei tai garantuotų stabilų tolesnį darbą. Tačiau respondentai pripažįsta, kad jiems reikalinga pagalba tobulinant darbinius įgūdžius ir ieškant darbo bei keletą mėnesių po įsidarbinimo.

Esminiai žodžiai: priklausomas asmuo, socialinė atskirtis, integracija į darbo rinką.

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Viena aktualiausių šių dienų Lietuvos problemų yra plintanti priklausomybė psichoaktyvioms medžiagoms. Priklausomos asmenybės tema vis dažniau atsiduria įvairių mokslininkų ir praktikų dėmesio centre. Ne tik stebėjimais, bet ir epidemiologiniais tyrimais pagrįsti duomenys liudija, kad priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo tendencijos tampa grėsmingu socialiniu reiškiniu. Visuomenėje daugėja socialinių, sveikatingumo, teisinių problemų, susijusių su alkoholio, tabako ir narkotikų vartojimu (Statistikos departamento duomenys, 2011). Remiantis PSO ekspertų išvadomis, narkomanijos atsiradimo ir plitimo sąlygos glaudžiai susijusios su šeimos veiksniais, asmenybės vertybių degradacija bei moralės normų devalvacija. „Neturėjimas ką veikti, neužimtumas dažnai virsta nesveika gyvensena. Neritmiškas, nervingas gyvenimo būdas sekina gyvybines jėgas, pakerta pasitikėjimą šiandiena. Todėl skursta vidiniai išgyvenimai“ (Vogt, 2001, p. 9). Kaip teigia Гасанов (1997, p. 39-40), priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų yra „negatyvus socialinis reiškinys, paveikiantis įvairias gyvenimo sritis, išsiskiriantis aukšto lygio visuomeniniu pavojumi, labiausiai pasireiškiantis neigiamu poveikiu žmonių priklausomų asmenų sveikatai“.

Asmenims, turintiems priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų, būtina kompleksinė pagalba – medicininė, psichologinė bei socialinė. Ją teikia įvairios gydymo įstaigos, Priklausomybės ligų centrai, Psichinės sveikatos centrai. Pastaruoju metu vis daugiau šia veikla užsiima ir įvairios nevyriausybinės organizacijos, draugijos, fondai. Valstybinio psichikos sveikatos centro vadovų nuomone, taip sparčiai augant priklausomybių atvejų skaičiui, šių įstaigų teikiamų paslaugų nepakanka, trūksta ir specialistų, pilnai pasirengusių teikti įvairiapusišką pagalbą nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomiems asmenims bei jų šeimos nariams. Vis dažniau paliečiama ir integracijos į darbo rinką tema, kuri yra aktuali ir gana plačiai aptariama visuomenėje.

Akivaizdu, jog medicininė pagalba yra svarbi, tačiau toli gražu nepakankama pagalbos proceso dalis. Esminiais individų resocializacijos elementais buvo ir išlieka šie: darbas, mokymas, moralinė įtaka, disciplina. Pagrindinis žmogaus gyvenimo šaltinis yra darbo pajamos. Priklausomybes turintys asmenys dažniausiai turi pakankamai fizinių ir intelektualinių galimybių dalyvauti darbo rinkoje, tačiau dėl neigiamo visuomenės požiūrio į juos bei psichologinių, socialinių problemų ir darbinių įgūdžių nepakankamumo nesugeba integruotis į darbo rinką. Kučinsko ir Kučinskienės (2000) teigimu, resocializacija – tai socialinio statuso ir vertingumo grąžinimas įvairiomis priemonėmis individui, kuris buvo praradęs aplinkos socialinį pasitikėjimą. Pagalba turi būti keičiama, koreguojama priklausomai nuo aplinkybių, pasikeitimų ir panašiai.

Šis darbas yra bakalauro darbo „Socialinių ir krikščioniškųjų dvasinių vertybių formavimas ir ugdymas priklausomybės ligomis sergančių asmenų ilgalaikės reabilitacijos bendruomenėse“ tęsinys. Jei bakalauro darbe pagrindinis dėmesys buvo skiriamas priklausomų asmenų socialinei reabilitacijai, šiame darbe akcentuojamos nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų galutinis reintegracijos etapas - integracija į darbo rinką ir su tuo susijusios problemos. Pasirinkta tema aktuali, kadangi dauguma visuomenės narių, turėdami labai mažai informacijos apie priklausomybes turinčių asmenų ugdymo ir įsidarbinimo galimybes, dažnai laiko juos beverte visuomenės dalimi, negalinčiais pasirūpinti savimi, kuriai vienintelė išgyvenimo galimybė yra valstybės parama. Toks požiūris gali keistis plačiau informuojant visuomenę apie priklausomybes turinčių asmenų ugdymo, profesijos įgijimo galimybes bei gebėjimą pasirūpinti savimi.

Tyrimo objektas: integracijos į darbo rinką proceso įtaka priklausomybės ligomis sergančių asmenų socialinės atskirties mažinimui ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse.

Tyrimo hipotezė: priklausomybės ligomis sergančių asmenų integracijos į darbo rinką procesas ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse yra nepakankamas siekiant efektyvių socialinės atskirties mažinimo rezultatų.

Tyrimo tikslas: ištirti priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų ligomis sergančių asmenų integracijos į darbo rinką ir socialinės atskirties mažinimo galimybes atskleidžiant ilgalaikės reabilitacijos centrų klientų potencialias profesinės veiklos galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti Lietuvos ir užsienio šalių (ypač ES) socialinių paslaugų teikimą priklausomybės ligomis sergančių asmenų integracijos į darbo rinką procese.
2. Įvertinti nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų įsidarbinimo motyvaciją ir neįsidarbinimo priežastis.
3. Išanalizuoti priklausomų asmenų darbo sąlygoms keliamus reikalavimus.
4. Išsiaiškinti priklausomų asmenų turimus psichosocialinius gebėjimus.
5. Išanalizuoti priklausomų asmenų atkryčių ir integracijos į darbo rinką problemos

Tyrimo dalyviai. Kiekybiniame tyrime, atliktame 2011 metų sausio – kovo mėnesiais, dalyvavo 121 priklausomybės ligomis sergantis asmuo iš 5 ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių: VšĮ Gyvybės versmė, VšĮ Vilties švyturys, LKLGF „Samarija“, LPF „Agapao“, VšĮ „Prieglobstis“. Kokybiniame tyrime dalyvavo 5 priklausomybės ligomis sergantys asmenys, besigydantys LPF „Agapao“ ilgalaikėje reabilitacinėje bendruomenėje.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas buvo atliktas derinant kiekybinį ir kokybinį tyrimo metodus. Atlikta mokslinių literatūros šaltinių ir teisė aktų analizė, anketinė apklausa ir

nestruktūruotas interviu. Tyrimo duomenys apdoroti taikant statistinę duomenų analizę (duomenys apskaičiuoti SPSS programiniu paketu) ir turinio analizę.

Pagrindinės sąvokos:

Priklausomas asmuo – asmuo, turintis fizinę, psichologinę ir emocinę priklausomybę psichoaktyvioms medžiagoms (*Pasaulinė sveikatos organizacijos ir Jungtinių Tautų tarptautinės narkotikų kontrolės valdybos pateikiamas apibrėžimas*).

Socialinė atskirtis – daugialypis reiškinys, užkertantis kelią asmenims pilnavertiškai dalyvauti visuomenės ekonominiame ir socialiniame gyvenime pagal juos supančios visuomenės normas ir supratimą apie gyvenimo kokybę (*2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 1 prioriteto „Kokybiškas užimtumas ir socialinė aprėptis“ VP1-1.3-SADM-02-K priemonės „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ projektu finansavimo sąlygų aprašas, 2011 m. sausio 1 d.*)

Socialinė rehabilitacija – socialinių ir psichologinių priemonių visuma, skatinanti asmenų socialinį savarankiškumą, dalyvavimo galimybių didėjimą ir veiklos ribojimų mažėjimą siekiant užtikrinti lygias teises ir galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Socialinės rehabilitacijos paslaugos teikiamos asmenims siekiant suformuoti arba atkurti jų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėti įgyti išsilavinimą, užtikrinti galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime bei darbo rinkoje (*2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 1 prioriteto „Kokybiškas užimtumas ir socialinė aprėptis“ VP1-1.3-SADM-02-K priemonės „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ projektu finansavimo sąlygų aprašas, 2011 m. sausio 1 d.*)

Profesinė rehabilitacija – asmens darbingumo, profesinės kompetencijos ir pajėgumo dalyvauti darbo rinkoje atkūrimas arba didinimas ugdymo, socialinio, psichologinio, rehabilitacijos ir kitomis poveikio priemonėmis. (*2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 1 prioriteto „Kokybiškas užimtumas ir socialinė aprėptis“ VP1-1.3-SADM-02-K priemonės „Socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ projektu finansavimo sąlygų aprašas, 2011 m. sausio 1 d.*)

Integracija į darbo rinką – priklausomų ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų įsitraukimas į darbo rinką sprendžiant jų socialines, psichologines, ekonomines problemas, įveikiant priešišką visuomenės nusiteikimą, perkvalifikuojant ir suteikiant reikiamą darbo ir socialinių įgūdžių.

Magistro darbo struktūra: Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (82 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės ir 10 paveikslų. Prieduose pateikiamas klausimyno pavyzdys ir interviu protokolai. Darbo apimtis – 63 puslapiai.

1 skyrius. PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS SERGANČIŲ ASMENŲ RESOCIALIZACIJOS IR INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ PROBLEMATIKA

1.1. Priklausomų asmenų socialinės atskirties priežastys

Paskutinis dvidešimto amžiaus dešimtmetis pasižymėjo nebūtu narkomanijos ir alkoholizmo augimu (Еропов, 2002). Dar netolimoje praeityje pagal neoficialią valstybinę socialinę politiką priklausomybes turintys asmenys, kaip visuomenės narių grupė, buvo išbraukti iš visuomeninio gyvenimo konteksto. Jie buvo diskriminuojami visuomeniniuose santykiuose, darbinėje veikloje, ignoruojami kaip nepageidautina valstybės gyventojų grupė. Tai suformavo atitinkamą neigiamą visuomenės narių požiūrį į priklausomus asmenis, kuris ir šiuo metu yra pakitęs tik iš dalies. Tai reiškia, kad priklausomybes turintys asmenys iki šiol nėra pilnai sąmoningai priimami į visuomeninio gyvenimo struktūrą kaip lygiaverčiai piliečiai netgi tuo atveju, kai jie būna motyvuoti pasikeisti ir gyventi moraliai priimtina gyvenimą. Kadangi apie priklausomus asmenis ir jų vietą visuomenėje pradėta garsiai kalbėti tik pastarajame dešimtmetyje, kyla daug problemų, kurios yra sąlyginai naujos mūsų visuomenei. Priklausomybė, kaip socialinė problema, yra ne tik praktinė, bet įgyjanti vis didesnę visuotinumą pobūdį, reikalauja tobulesnio, naujesnio ir efektyvesnio sprendimo būdo, pasitelkiant mokslinių tyrimų duomenis ir įvairių mokslo šakų specialistų pasiekimus, o tai reiškia, kad ji yra ir mokslinė problema (Mikalkevičius, Banaitis, Kurtinaitis, 1998).

Daugelis tarptautinių tyrimų, anot Rutter ir Smith (1995), atskleidė, kad po II pasaulinio karo nusikaltimų ir alkoholio vartojimo sukeltų problemų ir kitų psichosocialinių sutrikimų tarp jaunimo skaičiaus augimas sietinas su šeimos struktūros ir šeimos kaip vertybės smukimu bei jaunimo kultūros augimu. Bitino (1996), Braslauskienės (1999), Bulotaitės (2004), Leliūgienės (1997), Misiūno ir Stašinsko (1981), Suslavičiaus (1995), Vaznelytės (2003), Woititz (1999), Žukauskienės (1999) bei kitų mokslininkų šaltinių pagalba buvo analizuojami tokie apibūdinimai, kaip “šeimos reikšmė socializacijai“. Šiuolaikinis jaunimas, gyvenantis vertybių lūžio laikotarpiu, labiau links neigti teigiamą asmens ypatybių realų egzistavimą. Vertybių neigimą galima pavadinti antivertybe, kuri yra taip pat giluminė nuostata. Dažnai jaunimas antivertybes laiko pozityviu reiškiniu, todėl jų plėtra itin jaučiama. Antivertybės, plintančios statistiškai reikšmingu mastu, tai naujas reiškinys dvasinėje lietuvių kultūroje, nes ir tradicinėje paprotinėje, ir rašytinėje teisinėje moralėje, ir bendruomeninio elgesio normose, dorovės, šeimos išsaugojimo, paramos ir pagalbos artimui vertybės buvo įgijusios šimtmečiais nepakitusių atraminį statusą. Devalvuojantis visuomeninėms vertybėms vienintele elgesio norma lieka visuomeninės taisyklės (formalios ar neformalios).

Gyvenimo kokybės gerinimas tampa vis aktualesnis sprendžiant priklausomų asmenų problemas. Yra nemažai tyrimų, tiriančių gyvenimo kokybę (Alber et al. 2004; Guide 2005, Schuessler, Fisher 1985; Meacher 2001; Fahey et al. 2003), ją atspindinčius komponentus, tokius, kaip socialiniai nedarbo aspektai (Crafts 1997; Human. 2005; McGregor 2006), taip pat analizuojančių darnaus (subalansuoto) visuomenės vystymosi kontekstą (Meacher 2001; Flynn et al. 2002; Dolan 2006), akcentuojant gerovės tolygų paskirstymą tarp dabartinės ir būsimos žmonių kartų bei (Local Monitoring to Complement the Indicators in the UK Government Sustainable Development Strategy, 2005.), analizuojančių įvairias integruotas kelias gyvenimo sritis (Haferkamp, Smebser 1992; Johansson 2001; Easterlin 2003; Camfield 2005). Remiantis užsienio šalių statistikos duomenimis, kiekvienas priklausomybėmis sergantis žmogus įvairiais būdais veikia maždaug 4 - 5 aplinkos žmonės (Nissen, 1997). Įvairius asmens raidos sunkumus ir socialinio ugdymo ypatumus nagrinėjo Žukauskienė (1999), Leliūgienė (1997, 2004), Želvys (1994, 1995), Valickas (1997), Navaitis (2001, 2002) bei daugelis kitų. Minėti mokslininkai aiškino bei nurodė vaiko raidai būtinas šeimos ir aplinkos sąlygas. Taip pat svarbu paminėti tokius mokslininkus kaip Bulotaitė (1986, 1997, 1998, 2004), Lindstein (1996), Woititz (1999), kurie savo moksliniuose darbuose nagrinėjo, ką patiria vaikai, augantys alkoholio šeimoje, kokį gilų randą palieka jiems ši šeimos liga.

Priklausomybes turinčių asmenų atskirtį lemia trys pagrindiniai veiksniai (Combating age barriers in employment, 1997):

1. ekonominės ir darbo rinkos aplinkybės (išstūmimo veiksnys). Vykdamas priklausomų asmenų integraciją į darbo rinką vienokios priemonės pasirenkamos, kai darbo rinkoje juntama darbo jėgos stoka, kitokios – kai darbo rinkoje juntamas darbo jėgos perteklius.
2. valstybės politikos (skatinamasis veiksnys): priklausomų asmenų įdarbinimo subsidijų (tiesioginių ir netiesioginių), garantų specialioms mokymo priemonėms arba darbo vietų kūrimo finansavimas. Centrinės ir vietinės valdžios institucijos gerąją praktiką gali paveikti įvairiai: skatinti tobulėti; kontroliuoti, kad pokyčiai vyktų ir pan.
3. organizacinė kultūra (įtraukimo veiksnys): darbo jėgos valdymo tradicijos, personalo politika ir valdymo pobūdis gali skatinti gerąją praktiką, naikinant priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką barjerus, arba ją slopinti. Tačiau atvejų studijos rodo, kad personalo politika paprastai veikia viena – negatyvia – kryptimi. Neigiamų pasekmių padeda išvengti socialinė partnerystė. Kultūrinis kontekstas palankiai veikia priklausomų dirbančiųjų išsaugojimą bei įdarbinimą tradiciniuose amatuose arba šeimynine ranga veikiančiose įmonėse. Siekiant palaikyti gerąją praktiką visose įmonės srityse, kartais būtina iš esmės keisti organizacinę kultūrą. Tokiais atvejais požiūrio į dirbančiuosius pokyčiai tampa viena iš svarbiausių organizacinės kultūros pasikeitimo aspektų, o

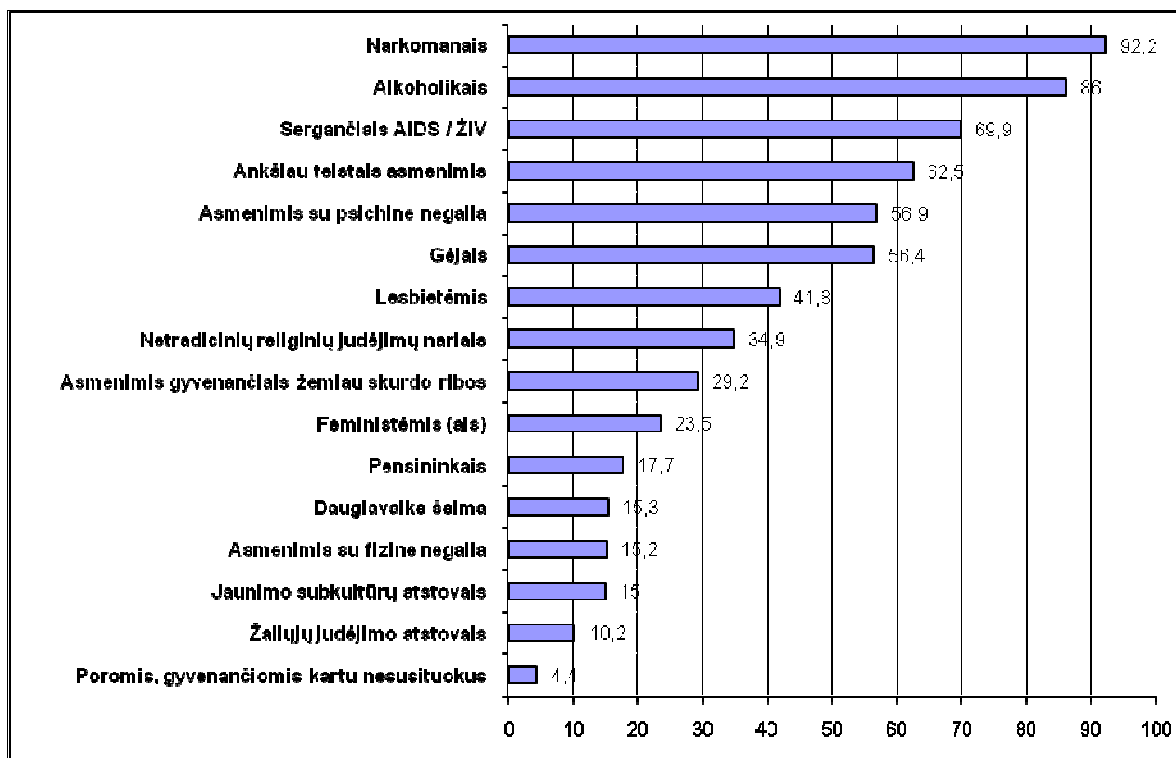
kruopštus planavimas ir pasirengimas yra sėkmės garantai. Konsultavimasis su specialistais ir jų atsakomybė, viešas problemų aptarimas – taip pat gerosios praktikos pavyzdžiai. Pastebėta, kad diskriminaciniai barjerai dažniausiai kyla dėl diskriminuojančių nuostatų, požiūrių arba sąmoningo siekio tam tikrų verslo tikslų, arba dėl abiejų priežasčių.

Mokslininkai bei tyrėjai, suinteresuoti kiekvieno visuomenės nario gerove (Johansson 2001; Fahey et al. 2003; Alber et al. 2003; Vitunskiene ir kt. 2007), siekia išsiaiškinti problemas, rasti priemonių ir galimybių, kurios ne tik sudarytų sąlygas užtikrinti minimalią gyvenimo kokybę (kuri dažniausiai siejama su asmens pagrindinių (fiziologinių) poreikių tenkinimu), bet ir skatintų siekti vis aukštesnės gyvenimo kokybės. Psichoaktyvios medžiagos veikia ne tik fizinę ligonio būklę, bet ir jo elgseną, mąstymo būdą, jausmus bei visą žmogiškų vertybių sistemą, o taip pat paliečia visus priklausomo asmens šeimos narius ir giminaičius (Vaznelytė, 2003). Priklausomo asmens šeimos nariai tampa priklausomi nuo jo lygiai taip pat, kaip ir priklausomas asmuo nuo psichoaktyvių medžiagų (Woititz, 1999). Taip pat atsiranda netiesioginė priklausomybė – tai savo individualybės, asmenybės praradimo liga (Bulotaitė, 2004).

Kitas socialinės atskirties barjeras – darbinė segregacija, reiškianti priklausomybes turinčio asmens izoliaciją. Dėl visuomenės požiūrio jis turi ypač siauras įsidarbinimo galimybes. Netgi geriausiu atveju priklausomybes turintys asmenys turi galimybę įsidarbinti žemos kvalifikacijos, su žemu uždarbiu, monotonišku darbu susijusiuose darbuose. Tokia padėtis susijusi ne tiek su priklausomų asmenų individualiais fiziniiais ar intelektualiais trūkumais, kiek su neišvystyta darbo rinka bei darbdavių ir visuomenės požiūriu į socialinę atskirtį patiriančius asmenis. Esant dar nebrandžiai rinkos ekonomikai Lietuvoje darbo vietų adaptacija priklausomybes turintiems asmenims darbdaviai vertina kaip nenaudingą ir nepageidaujamą (Kavokon, 1993).

1 paveikslo diagramoje pateikiama jaunimo nuomonė apie tam tikras socialines grupes, gyvenančias mūsų visuomenėje. Šioje apklausoje buvo užduotas socialinės distancijos tyrimuose naudojamas klausimas apie tai, su kuo žmonės nenorėtų gyventi kaimynystėje. Apklaustiesiems buvo pateikiamas įvairių grupių sąrašas ir prašoma nurodyti nepageidaujamas grupes. Klausta apie įvairias skirtingo pobūdžio socialines kategorijas, kurios buvo pateiktos viename sąraše, nesugrupuotos.

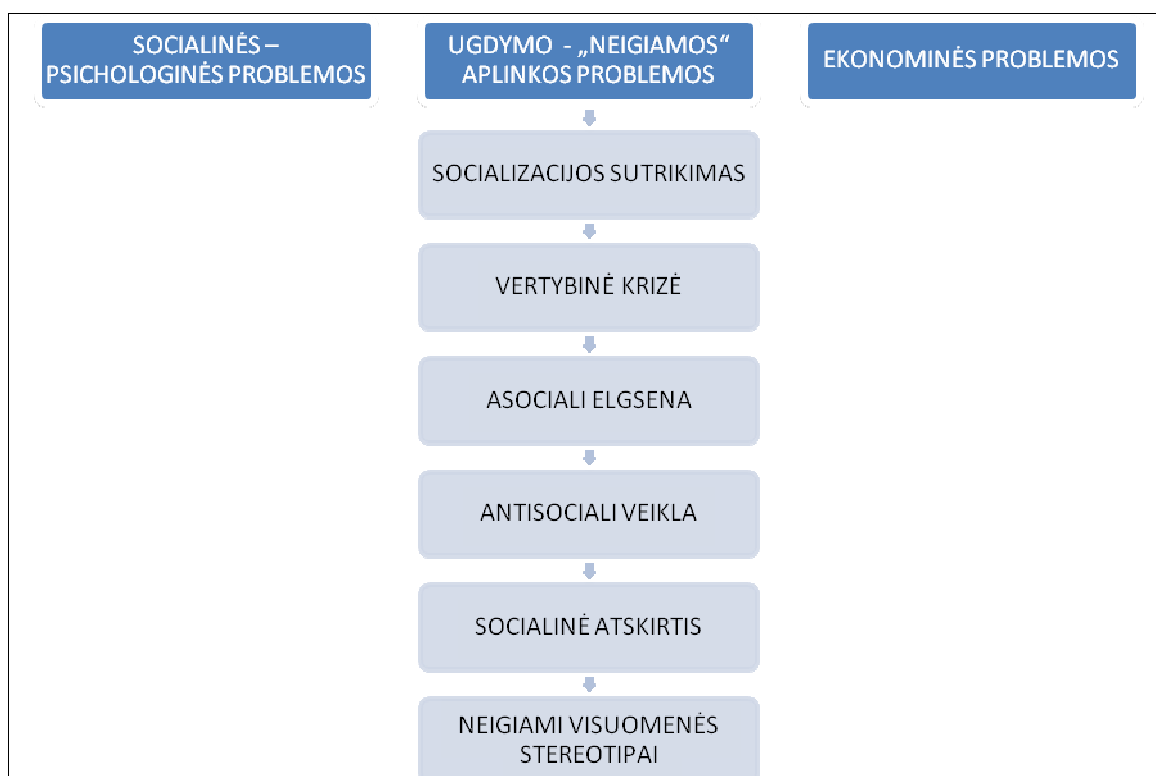
Palyginus jaunimo atsakymus su Etninių tyrimų centro 2007 m. kovo mėn. visuomenės apklausos duomenimis, galime pastebėti, kad vengiamų grupių hierarchija panaši. Labiausiai nepageidaujama socialiai probleminių grupių - narkomanų ir alkoholikų, taip pat anksčiau teistų (atitinkamai 92, 86 ir 62,5 proc.). Šie duomenys atskleidžia, jog priklausomybes turintys asmenys yra labiausiai diskriminuojama socialinė grupė Lietuvoje.

1 pav. Socialinė distancija įvairių grupių atžvilgiu. 2007 m. (proc.).

Visuomenės formuojamas požiūris daro didelę įtaką ir pačiam priklausomam asmeniui bei jo asmenybės formavimosi raidai. Nuo to, kaip aplinkiniai bendrauja su šiais žmonėmis, priklauso šių elgesys ir prisitaikymas prie aplinkos: aplinkinių pagarba ir tolerancija, saugumo jausmas padeda priklausomam asmeniui, siekiančiam teisėto gyvenimo būdo, išsiugdyti savigarbą, savimeilę, savivoką, tuo tarpu neigiamas požiūris, diskriminacija formuoja nepilnavertiškumą arba agresyvumą ir provokuoja atkryčius. Jei žmonės neigiamai vertina priklausomybes turintį asmenį, tai ir pats žmogus pasiduoda daugumos nuomonei, nesugeba išvelgti pozityvių dalykų ir jaučiasi nereikalingas visuomenėje. Dauguma priklausomybes turinčių asmenų jaučia nepasitikėjimą savo jėgomis, motyvacijos stoką, dažnas nemato gyvenimo prasmės. Visuomenės nuomonė, abejingumas, smerkimas provokuoja psichologines problemas. Tuo tarpu visuomenė, atvirkščiai, privalo skatinti šiuos žmones tobulėti, imtis kokios nors veiklos, įtraukti į visuomenės gyvenimą. Buvęs narkomanas, atsisakęs žalingų įpročių, būdamas aktyvus, įtrauktas į visuomenės įvykius, įgyja galimybę plėtoti savo orumą ir savo tapatumą. Pozityvus savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi, saugumas yra aktyvaus dalyvavimo visuomenės veiklose rezultatas. Yra nemažai pavyzdžių, kai buvę narkomanai pasiekia puikių rezultatų vienoje ar kitoje darbinėje ar profesinėje srityse, yra kūrybiškai aktyvūs ir plėtoja savo išskirtines kompetencijas. Deja, tokių pavyzdžių mastas yra labai menkas, valstybės pagalba šiems asmenims dažnai apsiriboja tik pašalpomis ir kai kuriomis lengvatomis. Valstybė netiesiogiai ugdo buvusių narkomanų priklausomybę nuo kitų, skatina demotyvaciją, išlaikytinio

mentalitetą, pasyvumą, stiprina atskirtį. Tai reiškia, kad ne tik visuomenė, bet ir valstybė yra neveikli siekiant integruoti turinčius priklausomybes asmenis į visuomeninį gyvenimą ir nesukuria lygiaverčių sąlygų bei galimybių, kurios leistų užtikrinti tinkamą socialinę padėtį. Neigiamas visuomenės požiūris, valstybės organizacijų veiklos neefektyvumas, taip pat ir pačių priklausomų asmenų fizinės ir psichologinės savybės yra tarpusavyje glaudžiai susiję, todėl teigiami pokyčiai viename iš šių veiksnių gali nulemti pokyčius visuose kituose. Kaip parodyta 3 paveiksle, remiantis darbo su priklausomais asmenimis patirtimi, socializacijos sutrikimo priežastys dažnai nepriklauso nuo pačio asmens, jos būna sąlygotos neigiamos aplinkos ar tam tikrų įgimtų charakterio bruožų. Socializacijos sutrikimas sąlygoja kitas asmenybines problemas, vedančias asmenį į socialinę atskirtį.

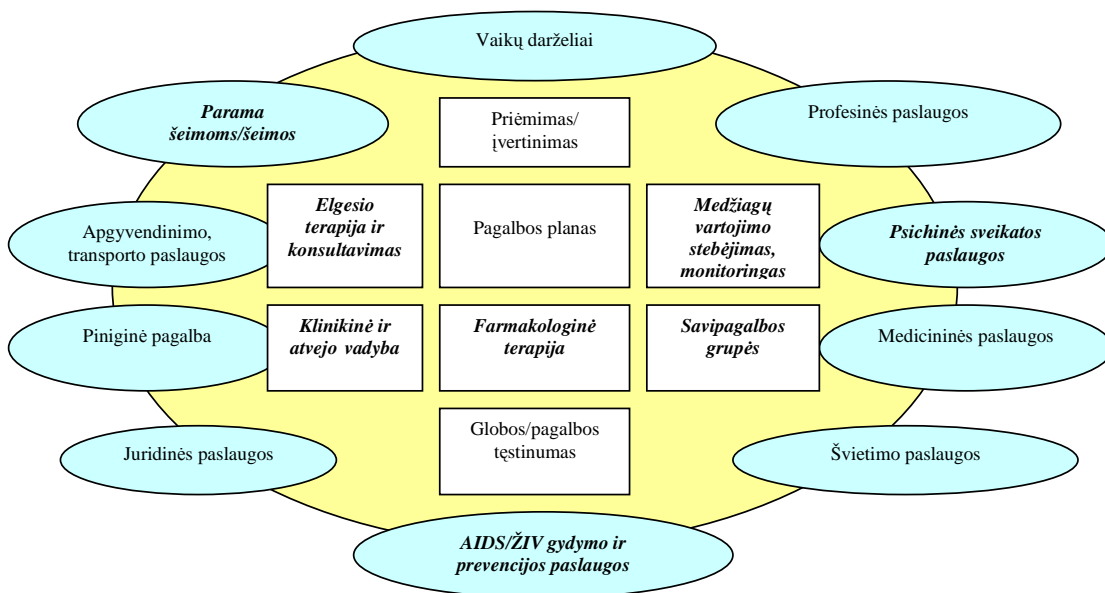

2 pav. Socializacijos sutrikimo procesas¹

Amerikiečių sociologas R. Parkas, tyrinėdamas etninius konfliktus, pirmasis pavartojo marginalaus žmogaus sąvoką. Jo nuomone, marginalams būdingas abejojimas savo asmenybės vertingumu, santykių su draugais neapibrėžtumas, nuolatinė baimė būti atstumtam, neapibrėžtų situacijų vengimas, uždarumas, vienišumas, didelis polinkis svajoti, perdėta ateities ir rizikingų situacijų baimė, įsitikinimas, jog aplinkiniai su jais elgiasi neteisingai bei nesugebėjimas džiaugtis gyvenimu (Shibutani, 1969). Asmenims, turintiems priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų, būtina kompleksinė pagalba – medicininė, psichologinė, socialinė bei kt. Pagalbos priemonės turi apimti visus asmens gyvenimo aspektus, kad būtų įgyvendintas pagrindinis jos

¹ Diagrama parengė magistro darbo autorius.

tikslas – integracija į visuomenę. Anot Baliukevičiaus (2001), resocializacija - tai procesas, apimantis ir pasaulėžiūros, ir dorovinių nuostatų lygmenis. Šioje schemoje pavaizduoti kompleksinės socialinės - psichologinės reabilitacijos proceso komponentai.

3 pav. Kompleksinės psichosocialinės reabilitacijos proceso komponentai (*Darbo ir socialinių tyrimų institutas/Mokslinė tyrimų ataskaita, 2002, p. 4*)

Apibendrinant galima teigti, kad didelė dalis priklausomų asmenų nėra pajėgūs įveikti socialinės atskirties savarankiškai netgi būdami pakankamai motyvuoti tai padaryti. Dėl šios priežasties jiems yra būtina visuomenės pagalba visuose resocializacijos etapuose ir ypač galutiniame – integracijoje į darbo rinką.

1.2. Priklausomų asmenų profesinė reabilitacija

Nesunku suvokti, kad priklausomo asmens konkurencinės galios šiuolaikinėje darbo rinkoje yra specifinės. Tokiu būdu jau profesinio rengimo parengiamuoju metu – ikiprofesinio rengimo laiku – reikia sudaryti specifines sąlygas, kad priklausomas asmuo kiek įmanoma pozityviai motyvuotai dalyvautų darbiniam mokyme ir dalyvautų kokybiškame bei nuosekliame profesinio orientavimo procese. „Profesinio rengimo sistema <...> įgyja prasmę, kai yra suvokiama visybiškai (holistiškai) – kaip ilgalaikis asmenybės formavimosi procesas ugdymo aplinkoje, rengiantis ir tampant profesinės – darbinės bendruomenės nariu“ (Neįgaliųjų profesinio rengimo koncepcija, 2003, p.34).

Tačiau dabartinė profesinės reabilitacijos realybė yra tokia: profesinis konsultavimas Lietuvoje, trunka nuo dviejų iki trijų savaičių, ir tai daugiausiai neįgaliems asmenims. Kitų duomenų apie profesinį orientavimą – nėra. Tuo tarpu Vokietijoje ar Anglijoje jis trunka nuo vienerių iki dviejų metų. Pagalba įsidarbinant Lietuvoje daugiausia paliekama asmeninei

darbdavių ir bendradarbių iniciatyvai, o parama darbo vietose nėra suteikiama visiškai. Tarpininkai priklausomų asmenų įdarbinimo perspektyvą vertina labai pesimistiškai: nėra įstatymų, skatinančių įdarbinti priklausomybes turintį asmenį, nepalankios darbdavių nuostatos, nepakankamos ekonominės sąlygos. „Nesusiejus profesinio rengimo su socialine adaptacija, profesinės reabilitacijos procesas praranda didelę dalį savo prasmės“ (Baranauskienė, 2002).

Išaugus profesinio rengimo svarbai, žymiai pakito ir bandymai apibrėžti profesinį rengimą. Profesinis švietimas imtas suvokti plačiau negu vien ruošimasis įgyti vieną ar kitą profesiją. Pastaraisiais metais dažniausiai remiamasi samprata, pabrėžiančia asmens vaidmenį jo profesinio pasirengimo sferoje. Profesinis rengimas suprantamas kaip „nepertraukiamas žmonių ugdymo procesas, kurio tikslas – suteikti ir nuolat palaikyti jiems tinkamas ir visuomenei reikalingas profesines kompetencijas. Profesinis rengimas – tai procesas, apimantis ikiprofesinį ugdymą (informavimą), pirminį profesinį rengimą, profesinės kvalifikacijos tobulinimą, profesinį persikvalifikavimą, profesinį reabilitavimą“ (Laužackas, 2005). Taigi, profesinis rengimas nuo anksčiau siaurai suvokiamo asmens parengimo konkrečiai darbo vietai pakito iki pačios plačiausios sampratos, kuri apima nuolatinį mokymąsi, informacinę visuomenę ir žmogiškųjų išteklių plėtrą.

Organizuojant priklausomų asmenų profesinį rengimą labai svarbu nusistatyti veiklos prioritetus, kurie atitiktų darbo rinkos sąlygas. Todėl viena iš prioritетinių profesinio rengimo kryptių – numatyti profesinio rengimo modernizacijos tempus bei kryptis. Kaip pavyzdį Elijošius (2001) pateikia LRPRC specialybių kaitos dinamiką: namų ūkio ekonomės specialybė nebeatitiko darbo rinkos reikalavimų, todėl buvo reorganizuota į viešbučių darbuotojo. Šiuos ir kitus pakitimus galima ir būtina prognozuoti, o ne vien reaguoti į pakitimus darbo rinkoje.

Priklausomų asmenų profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sėkmei taip pat daug įtakos turi vyraujantis profesinio rengimo modelis. Šiuo metu Lietuvoje taikomas profesinio rengimo modelis vertintinas kaip neefektyvus, t.y. nepakankamai orientuotas į priklausomo asmens galimybių darbo rinkoje plėtotę. Tradiciškai didelė reikšmė teikiama specialybės teoriniam mokymui, mokymo sąlygos dažnai būna nutolusios nuo realios gamybos, nepalaikomi reikiami ryšiai su darbdaviais, mokymo turinys moksliskai nepagrįstas, nepakankamai ugdomi mokinių bendrieji gebėjimai. Ypač aktualu ugdymo sąlygas priartinti prie rinkos sąlygų: „(...) ugdymo įstaigos turi imituoti gamybinės realijas, vadinasi, mokymas turi vykti artimomis gamybai sąlygomis“ (Baranauskienė, 2004, p 18).

Vienas iš tinkamiausių modelių priklausomų asmenų profesiniam rengimui yra profesinio konkurencingumo, arba dualinis, kai siekiama ne tik išmokyti profesijos, bet ir parengti mokinių savarankiškam darbui ir gyvenimui. Be to, „mokinys sulaukia realios paramos įsidarbinant, jam padedamos spręsti profesinės adaptacijos problemas“ (Baranauskienė, 2003, p. 68). Taip pat

labai svarbi ir dar viena sritis, kuri tiesiogiai veikia priklausomo asmens profesinę adaptaciją bei sėkmingą integraciją, tai bendrųjų gebėjimų integravimas į profesinio rengimo turinį. Bendrieji gebėjimai – tai gebėjimų, tinkamų daugeliui profesinės veiklos sričių, visuma, būtina žmogui, norinčiam tobulėti ir sėkmingai adaptuotis visuomenėje (Skriptienė, 2001).

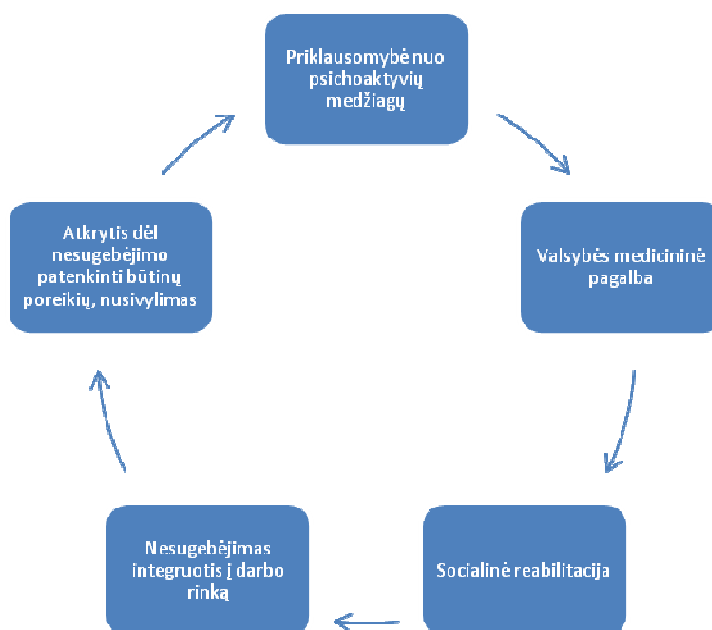
Šiuo metu Lietuvoje veikia tiek valstybinės, tiek nevyriausybinės organizacijos, kurios rūpinasi priklausomybes turinčių asmenų ugdymu, rehabilitacija, užimtumu, darbu, tačiau, nepaisant šių pastangų, didžioji dauguma darbingo amžiaus, taip pat ir jaunų žmonių neturi darbo. Pastaruoju metu vis daugiau priklausomų asmenų kreipiasi į darbo biržas, tačiau net ir čia jie ne visuomet sulaukia efektyvios specialistų pagalbos – nėra reikiamų žinių, įgūdžių bei efektyvios priklausomybes turinčių asmenų paramos sistemos. Darbdaviai, turėdami darbuotojų pasirinkimo galimybę, prioritetą beveik visuomet teikia sveikiesiems ir nepasitiki priklausomais asmenimis. Taip pat priklausomybes turinčių žmonių įsidarbinimo sunkumus lemia kolektyvo atstūmimas, kadangi bendradarbiai dažnai yra nepalankiai nusiteikę šių asmenų atžvilgiu. Reikia pripažinti, kad integracijai į darbo rinką yra nepakankamai pasirengę ir patys priklausomybes turintys asmenys, net ir baigę socialinę rehabilitaciją. Didelė dalis tikslinės grupės asmenų neturi ne tik darbinės specialybės, bet ir pasižymi blogais bendraisiais gebėjimais, neturi susiformavusių darbinių ir/ar profesinių įgūdžių, yra menkai išsilavinę, be to, turi žemą motyvaciją darbinei veiklai. Iš to kyla nepasitikėjimo savimi, darbo motyvacijos, santykių su kitais darbuotojais, bei kitos integracijos ir įsidarbinimo problemos.

Urmonienės (2001) manymu, pagrindinės stigmatizacijos teorijų nuostatos glūdi Durkheimio teiginyje, jog socialinių reiškinių, įskaitant ir marginalinio elgesio priežastis, reikia ieškoti socialinėje erdvėje, t. y. ne tik materialinių reiškinių srityje, bet ir individų sąmonėje. Remdamiesi šiomis nuostatomis stigmatizacijos teoretikai įrodinėja, kad marginalų elgesį reikia aiškinti kaip tam tikro individui suteikto statuso (vaidmens, teisių, pareigų, veiklos garantijų visumos) įgyvendinimo padarinį. Atlikta nesėkmių „atviroje“ darbo rinkoje analizė leidžia teigti, kad priežastys, dėl kurių priklausomi asmenys sunkiai įsitvirtina darbo rinkoje, yra įvairiapusės, todėl kalbant apie sėkmingos profesinės adaptacijos prielaidas akcentuotinas visapusiškas požiūris į esamą situaciją. Tik profesinio parengimo kokybė negarantuos sėkmingo profesinės adaptacijos proceso, kaip, ir vien darbdavių skatinimas nesudarys tam reikiamų prielaidų. (Baranauskienė ir kt., 2004).

Priklausomų asmenų galimybės įgyti profesiją ir vėliau įsitvirtinti darbo rinkoje taip pat priklauso nuo sąlygų, kurias jiems sudaro sveikoji visuomenės dalis. Priklausomi asmenys susiduria su daugeliu kliūčių, įskaitant ir neigiamu darbdavių požiūrių į juos. Didelę įtaką turi išorinė aplinka, suteikianti žmogui vienokių arba kitokių galimybių arba atimanti paskutinę viltį (Urmonienė, 2002). Nei privaloma kvotų sistema, nei kitos priverstinės priemonės siekiant

didinti šių asmenų darbinę integraciją nepadės. Kaip pažymi Gvazdauskienė (2004), baudomis ir prievarta mielas nebūsi – reikėtų dar labiau didinti darbdavių suinteresuotumą priimti į darbą socialinės atskirties žmogų. Dažnai per mažai iniciatyvos rodo ir patys priklausomybes turintys asmenys: bijo, nepasitiki savo jėgomis, neturi reikalingos kvalifikacijos. Vis dar gajūs stereotipai, kad priklausomas asmuo yra kažkoks kitoks, kad atėjęs į kolektyvą, įneš diskriminacijos, elgsis asocialiai, gal būt netgi bus linkęs į nusikaltimus, trukdys kitiems darbuotojams ir pan. Tačiau tai neretai yra klaidingas mąstymas, nes pamirštama, kad jei jau priklausomybes turintis asmuo ateina į kolektyvą, tai jis būna reabilitavęsis, maksimaliai savarankiškas, išmokęs savo darbą organizuoti taip, kad netrukdytų kitiems.

Reabilitacinių centrų, teikiančių pagalbą priklausomiems asmenims tikslas – patenkinti priklausomybes turinčių asmenų gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumą nežeminančias sąlygas, kai jie patys nepajėgūs to pasiekti savarankiškai. Biologinio medikamentinio gydymo ir įtaiga paremto gydymo poveikis yra trumpalaikis ir nepakankamas, tik kai kuriems priklausomiems asmenims jie padėjo išgyventi ir sugrįžti į visavertį gyvenimą (Bulotaitė, 2004; Fleming, Murray, 1999; Higienos mokslinio tyrimo institutas, 1992; Kolitzus, 2002; May, 2004; Nissen, 1997; Trenckmann, Heinz, 1999; Гузиков, Мейроян, 1988; Даулинг, 2000). Galutinis socialinių paslaugų tikslas – atkurti žmonių gebėjimą funkcionuoti visuomenėje, kad jis pats galėtų savimi toliau savarankiškai rūpintis. Tai paslaugos, orientuotos į visišką ir visapusišką poreikių patenkinimą. Svarbu pažymėti, kad šiuo metu egzistuojanti socialinės pagalbos sistema priklausomybes turintiems asmenims neapima labai svarbios reintegracijos į visuomenę grandies, būtent – reikiamos pagalbos integruojantis į darbo rinką.

4 pav. Veiksniai, trukdantys integruotis į visuomenę²

² Schemą parengė magistro darbo autorius

Paprastai socialinės priklausomi asmenys turi visą kompleksą veiksnių, trukdančių integruotis į visuomenę. Susidaro tam tikras „užburtas ratas“. Panašiai, kaip Ture Jönssono „užburto rato“ pavyzdyje, pritaikytame neįgaliems žmonėms, patiriantiems socialinę atskirtį, galima kalbėti ir apie priklausomų asmenų „užburtą ratą“, iš kurio didelė dalis asmenų nebegali išėiti savarankiškai.

Akivaizdu, jog įdėjus daug lėšų ir pastangų į priklausomo asmens medicininį gydymą bei socialinę bei psichologinę reabilitaciją, negalima jų palikti likimo valiai, paskutiniame, integracijos į darbo rinką etape, priešingu atveju visas atliktas darbas bei investuoti pinigai bus išleisti veltui. Būtina padėti šiems asmenims įsidarbinti ir prisitaikyti darbo vietoje, tačiau šiuo metu apie realią valstybės pagalbą šiame etape dar per anksti kalbėti.

1.3. Užsienio šalių ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių socialinių ir integracijos į darbo rinką paslaugų priklausomybės ligomis sergantiems asmenims praktika

1.3.1. Valstybinė užsienio šalių priklausomybės ligomis sergančių asmenų resocializacijos ir integracijos į darbo rinką politika ir praktika

Daugumoje ES šalių pinigine socialinė parama priklausomybes turintiems asmenims susijusi su reikalavimu aktyviai ieškotis darbo ir dalyvauti įvairiose socialinę ir profesinę integraciją skatinančiose programose; šis reikalavimas negalioja, jei asmuo turi sveikatos problemų. Taip pat teikiama konsultavimo, reabilitacijos, perkvalifikavimo, mokymo pagalba. Kai kuriose šalyse (pvz., Olandija, Slovėnija, Slovakija) yra subsidijos darbdaviams, kurie įdarbina piniginių išmokų gavėjus (2 lentelė, MISSOC Database, 2009)

1 lentelė

Elgesio reikalavimai, norint gauti socialinę paramą ES šalyse-narėse ir Lietuvoje

Šalis	Amžius	Elgesio reikalavimai			
		Darbo paieškos reikalavimas	Registracija įdarbinimo tarnyboj	Dalyvavimas integracijos priemonės	Reikalavimas dirbt
Lietuva	> 18	-	Taip	-	Priklauso nuo aplinkybių
Austrija	-	-	Taip	Taip	-
Čekija	-	Taip	Taip	Taip	Priklauso nuo aplinkybių
Danija	> 25	Taip	-	Taip	Taip
Suomija	-	Taip	Taip	Taip	Taip
Prancūzija	> 25	Taip	Taip	Taip	-
Vokietija	> 15	Taip	Taip	Taip	Taip
Vengrija	> 18	Taip	Priklauso nuo aplinkybių	Taip	Taip
Airija	-	Taip	Taip	Taip	Taip
Olandija	> 22	Taip	Taip	Taip	Priklauso nuo aplinkybių
Lenkija	-	Ne	Ne	Taip	Taip
Portugalija	> 17	-	Taip	Taip	-

Slovakija	-	Ne	Ne	Ne	Ne
Ispanija (Madridas)	> 24	Taip	Taip	Taip	Taip
Švedija	-	Taip	Taip	Taip	Taip
Jungtinė Karalystė	> 24	Taip	Taip	Taip	Taip

“--” rodo, kad informacija yra neprieinama.

Šaltinis: Social assistance benefits, 2007. Benefits and Wages: OECD Indicators.

Kai kuriose ES šalyse narėse teikiamos piniginės garantijos, skatinančios nekvalifikuotų darbuotojų užimtumą: taikomos įmokų lengvatos; leidžiama susitarti dėl mokesčių lengvatų atskirose ūkio veiklose; iš dalies finansuojamos profesinės integracijos priemonės; taikomos piniginės socialinės garantijos nekvalifikuotiems darbuotojams, skatinančios jų integraciją į darbo rinką. Diskriminuojamų asmenų integracijos į darbo rinką politika ES šalyse narėse susijusi su šiomis tendencijomis:

- Pokyčiai, susiję su diskriminuojamų asmenų įtraukimu į darbo rinką, dažniausiai vyksta sąlyginai didelėse privataus sektoriaus pelno siekiančiose įmonėse, rečiau – valstybinėse ir pelno nesiekiančiose įmonėse.
- Populiariausios priemonės, mažinančios priklausomybes turinčių asmenų diskriminavimą darbo rinkoje – lankstus darbo organizavimas, profesiniai mokymai; mažiau populiarus – įdarbinimas. Ypač retai pastebimas įmonės ar organizacijos kolektyvo požiūrio keitimas į priklausomus asmenis.
- Visos gerosios praktikos priemonės yra efektyvios tik tuomet, kai jos tarpusavyje susijusios, t. y. taikant vieną priemonę, mažinančią asmens diskriminaciją, negalima ignoruoti ir kitų darbo jėgos valdymo aspektų.

Diskriminuojamų asmenų įtraukimo į darbo rinką taikomos priemonės ES šalyse (Combating age barriers in employment, 1997; MISSOC, 2005; Mutual Information System on Social Protection, 2005; Casey, 1993).

1. **Mokymai.** Diskriminuojamų asmenų įtraukimui į darbo rinką taikomos įvairios mokymų programos:

- *tęstiniai mokymai:*
 - Austrija; Belgija; Ispanija – teikiamas prioritetas nekvalifikuotiems darbuotojams dalyvauti tęstiniuose profesiniuose mokymuose;
 - Prancūzija – pasirašytas nacionalinis susitarimas tarp sektorių dėl tęstinių profesinių mokymų, sukurta nauja schema – “profesionalizacijos periodas”, kurios prioritetinis tikslas – darbo rinkoje išlaikyti darbuotojus, ypač su žema kvalifikacija bei reikalavimų neatitinkančiais gebėjimais; taikomi principai:

individualizuoti mokymo būdai, ryšys tarp profesinio mokymo ir darbo, su darbu susijusių žinių bei gebėjimų įgijimas;

- Slovėnija – remiantis Europos Struktūriniais fondais numatyta diegti suaugusiųjų švietimo tobulinimo priemonės, darbdaviai išsipareigoję skirti daugiau lėšų darbuotojų švietimui, kurti praktinio mokymo centrus įmonėse, kartu su regiono mokyklomis ir atitinkama ministerija kurti naujas studijų programas, profesijų standartus bei profesinių žinių ir gebėjimų katalogus);

- *profesiniai mokymai:*

- Lietuva – organizuoja Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba;
- Malta – kolektyviniai susitarimai įtraukia punktus, kurie sudaro sąlygas gauti specialias atostogas profesiniams mokymams, kurie neretai apmokami iš įmonės lėšų, ypač jeigu atitinka įmonės verslo interesus;
- Prancūzija – nekvalifikuotą darbo jėgą įtraukia į apmokamus profesinius mokymus, kurie trunka iki 1 metų, suteikiant diplomus arba profesinę kvalifikaciją);

- *dirbančių asmenų gebėjimų tobulinimas:*

- Nyderlandai – ankstyvam pasitraukimui iš mokyklos sumažinti steigiamas privalomos registracijos ir reintegracijos į švietimo sistemą iki 23 m. amžiaus;
- Slovėnija – vykdoma „Programa 10,000+“, skirta bedarbiams asmenims be profesinio išsilavinimo, ypač jaunimui iki 26 m., asmenims virš 40 m., nebaigusiems profesinių mokymų, ir asmenims, turintiems profesinį išsilavinimą, tačiau negalintiems įsidarbinti ilgiau nei 6 mėn.; vietų tipą ir skaičių numato, atsižvelgiant į vietinės/regioninės darbo rinkos poreikius;
- Belgija – kuriami „Gebėjimų centrai“, kurių paskirtis – garantuoti geresnį švietimo/mokymų atitikimą darbo rinkos poreikiams, suteikia mokymus, kurie remiasi moderniomis technologijomis; jomis aprūpina mokyklas, mokymo įstaigas ir kompanijas;
- Malta – Vyriausybė nuolat skelbia Nacionalines Informacijos ir komunikacinių technologijų strategijas, kuriomis siekia sustiprinti visų, tame tarpe ir mažai kvalifikuotų, darbuotojų kompetencijas IKT srityje; žmogiškųjų išteklių vystymo planai įtraukiami tik į didžiųjų organizacijų kolektyvines sutartis, dažniausiai tų, kurios priklauso arba yra kontroliuojamos vyriausybės bei užsienio savininkų).

2. Įdarbinimo galimybių didinimas apima tokias priemones:

- *naujų mokinio profesijų kūrimas.* Austrija – priemonė skirta „mokinio“ statuso prestižui pakelti; įsteigtas „mokinio pasas“);

- *naujų darbo vietų kūrimas apskritai*. Slovėnija – darbdaviai įsipareigoję kurti naujas darbo vietas, modernizuoti darbo organizavimą;
- *darbo vietų kūrimas trečiajame sektoriuje*. Slovėnija – vyriausybė skatina „socialinių įmonių“ ir kooperatyvų kūrimą, kurie didina diskriminuojamų asmenų užimtumą;
- *darbo vietų, susijusių su tradiciniais amatais, kūrimas*. Slovėnija – pradėta speciali aktyvios užimtumo politikos programa, pirmiausiai tekstilės ir susijusiose veiklose, kurios tikslas – kurti darbo vietas, susijusias su išliekamąją vertę turinčiais tradiciniais amatais, siūlant profesinius mokymus ir kvalifikacijos kėlimo programas;

3. Paslaugos diskriminuojamiems bedarbiams:

- *„paslaugos į namus“*. Austrija – pradėjo veikti „paslaugų į namus čekiai“, skirti nekvalifikuotiems darbuotojams. Besinaudojantys paslaugomis į namus gali mokėti „čekiu“, kuris apima ir socialinio draudimo įmokas;
- *personalizuota pagalba ieškantiems darbo diskriminuojamiems asmenims*. Austrija – įsteigta „integruojančio profesinio mokymo“ schema, kurios dalyviai – neturintys formalaus išsilavinimo asmenys, kurie sunkiai dalyvauja standartiniuose profesiniuose mokymuose. Schema jiems pritaiko individualizuotas programas ir siekia integruoti į darbinį gyvenimą. Prancūzija – taikoma individualizuota pagalba dėl finansavimo sumažėjimo, kuris perorientuotas į naujo pobūdžio užimtumo programas – darbininkų ir tarnautojų darbo apmokėjimo struktūrinius pokyčius);
- *kuriamos programos užimtumui nekomerciniame sektoriuje skatinti*. Prancūzija – susitarimai „dėl užimtumo solidarumo“ ir „dėl konsoliduoto užimtumo“ schemų, pagal kuriuos teikiamos subsidijos nekvalifikuotų darbuotojų užimtumo programoms nekomerciniame sektoriuje, kadangi nekvalifikuotų darbuotojų dalis jame visada buvo didesnė nei komerciniame). Nekvalifikuotam jaunimui integruoti numatytos priemonės, tarp kurių „pirmojo darbo kontraktas“, įpareigojantis valstybinio ir privataus sektoriaus darbdavius priimti nustatytą skaičių jaunų darbuotojų;
- *darbas bendruomenėje*. Airija – kaip viena iš užimtumo formų, kurioje siūloma dalyvauti bedarbiams ir kitiems nesėkmę patyrusiems asmenims, yra darbas bendruomenėje su galimybe įsitraukti į laikiną bendruomenei naudingą veiklą. Tokia veikla diskriminuojamiems bedarbiams padeda atgaminti darbo įgūdžius, patobulinti profesinius gebėjimus bei kvalifikacijas. Bendru atveju įdarbinimas bendruomenėje yra dvejopas: a) dalinė integracija; b) įdarbinimas ne visą darbo laiką. Sudaromos galimybės bendruomenėje dirbti 3 metus. Dirbant bendruomenėje sudaromos galimybės gauti išmokas, mokėti mokesčius, skirti laiko kito darbo paieškai, dalyvauti mokymuose, tobulintis ir kt.).

Diskriminuojamų asmenų išlaikymui darbo rinkoje ES šalyse narėse pagrindinis vaidmuo tenka socialiniams partneriams:

- įvairių sferų **socialiniai partneriai** nacionalinio lygmens susitarimuose kolektyvinių susitarimų pagrindu organizuoja specializuotus mokymus nekvalifikuotiems atskirų ūkio veiklų darbuotojams;
- **įmonės** kolektyviniais susitarimais susitaria dėl mokesčių mažinimo atskirose veiklose; mažos ir vidutinio dydžio įmonės bendradarbiauja spręsdamos, ar darbuotojų mokymai padėtų išvengti jų atleidimų bei integruoti registruotus bedarbius;
- **nevyriausybinės organizacijos** įgyvendina nekvalifikuotų darbuotojų profesinės integracijos programas;
- **nekomerciniame sektoriuje** praktikuojami susitarimai „dėl užimtumo solidarumo“ ir „dėl konsoliduoto užimtumo“ schemų, pagal kurias teikiamos subsidijos nekvalifikuotų darbuotojų užimtumo programoms nekomerciniame sektoriuje;
- trišaliai susitarimai numato, jog **darbdaviai ir profesinės sąjungos** susitaria remti investicijas į žinių įgijimą ir naujas technologijas; sudaryti galimybes darbuotojams tęsti mokymąsi; didinti švietimo programų atvirumą; mažinti mokesčius atskirose ūkio veiklose, kuriose nuolatiniam darbui įdarbinami nekvalifikuoti darbuotojai;
- **darbdavių lygmenyje** siekiama didinti darbdavių kaip mokytojų vaidmenį; žmogiškųjų išteklių plėtrai kurti regionines tarybas, sertifikavimo sistemą, diegti suaugusiųjų švietimo tobulinimo priemones.
- **profesinės sąjungos** inicijuoja galimybę dalyvauti mokymuose neprarandant darbo užmokesčio ir užtikrinant kitas socialines garantijas;
- **Vyriausybė** inicijuoja darbo ir mokymo kontraktus, kuriais siekiama integruoti ieškantį darbo nekvalifikuotą jaunimą; kuria ir skelbia nekvalifikuotų asmenų užimtumo didinimo strategijas; teikia siūlymus įdarbinti ilgalaikius bedarbius be pradinės kvalifikacijos ir sudaro galimybes jiems mokėti mažiau negu minimalus darbo užmokestis; prisiima atsakomybę tobulinti „įgytų kompetencijų pripažinimo“ sistemą, kt.

ES šalyse narėse gana plačiai taikomos priklausomybes turinčių asmenų reintegracijos į darbo rinką priemonės. Svarbiausią vaidmenį užimtumo didinimui atlieka finansinės priemonės, tačiau dažnai jos neatitinka nei darbuotojų poreikių, nei darbdavių poreikių, nei technologinių procesų, nei darbo rinkos sąlygų. Diskriminuojamų darbuotojų darbo užmokesčiai paprastai mažesni, lyginant su kitais darbuotojais. Pagrindinės integracijos į darbo rinką priemonės apima aktyvias užimtumo politikos priemones, jas derinant su privalomais teisiniais įpareigojimais, kurios užtikrina gana aukštą diskriminuojamų asmenų įdarbinimo lygį. Taip pat pripažįstama,

jog vienas svarbiausių vaidmenų, grąžinant priklausomybes turinčius asmenis į darbo rinką, tenka socialiniams partneriams. Pavyzdžiui, pasirengusius darbo rinkai darbuotojus Airijos darbo birža siekia suvesti su darbdaviu, pasirengusiu tokį darbuotoją įdarbinti. Iki to laiko atliekama analizė darbo sričių, kurioms reikalinga parama ir pritaikymas potencialiems diskriminuojamiems darbuotojams. Iki diskriminuojamo darbuotojo įdarbinimo darbdaviui suteikiama reikiama parama ir instrukcijos dėl darbo vietos pritaikymo.

1.3.2. Europos šalių ilgalaikės rehabilitacijos centrų gerosios patirties analizė

Norvegijos savivaldybėse (Norvegijos patirties nestacionarių socialinių paslaugų srityje adaptavimo, perkėlimo ir įdiegimo Lietuvoje galimybių studija, 2010) yra sukurtas platus nestacionarių socialinių paslaugų tinklas, skirtas priklausomybes turintiems asmenims. Šis tinklas buvo kuriamas pertvarkant anksčiau sukurtas dideles stacionarias globos įstaigas. Stacionarių globos įstaigų pertvarkymas Norvegijoje buvo vykdomas laipsniškai ir planingai, įgyvendinant atitinkamus stacionarių globos įstaigų pertvarkymo etapus.

Reabilitacijos centrai, teikiantys paslaugas priklausomybes turintiems asmenims, neretai yra daugiau kompleksiniai, orientuoti į įvairiapusę pagalbą klientams, teikiant socialines paslaugas aktyviai dalyvauja savanoriai. Norvegijos reabilitacinėse bendruomenėse, teikiančiose paslaugas priklausomybės ligomis sergantiems asmenims, teikiama reikiama informacija, patarimai ir konsultacijos, skirtos klientų integracijai į darbo rinką, ieškomi individualūs tinkami būdai siekiant įdarbinti priklausomus asmenis. Reabilitacinės bendruomenės turi puikias galimybes organizuojant personalo apmokymus, darbuotojų kvalifikacijos kėlimą, tokiu būdu keliant bendrą paslaugų kokybę. Svarbiausios personalo apmokymo sritys - tobulinti darbuotojų profesinę kompetenciją; darbe naudoti praktines žinias, skleisti gerą patirtį tarp kolegų; plėtoti ir išnaudoti turimą mokymo bazę ir resursus kaip mokymo vietą; bendradarbiavimo tarp suinteresuotų organizacijų plėtimas. Personalo mokymo skyrius bendradarbiauja su vietine žiniasklaida ir vietos savivaldos institucijomis, kitomis mokymo įstaigomis. Tuo atveju, jeigu priklausomybes turintys asmenys neturi galimybių rūpintis savo interesais būsto rinkoje, komunų atsakomybė yra organizuoti ir teikti pagalbą apsirūpinant gyvenamuoju plotu. Tokiems asmenims taip pat teikiamos tokios socialinės paslaugos, kaip vadovavimas (paskiriant socialinį darbuotoją kaip koordinatorių ir patarėją) ir ekonominė pagalba. Kelios komunos gali bendradarbiauti tarpusavyje, teikdamos įvairaus pobūdžio socialines paslaugas.

Graikijoje (Priklausomybė ir nauji sprendimo būdai, 2005) reabilitacijos centrai, dirbantys detoksikacijos srityje (OKANA, KETHEA, PS.H.THES ir kt.), yra įgiję didelę patirtį buvusių ir besigydančių narkomanų profesinės ir socialinės reabilitacijos srityje. Reabilitaciniai centrai dirba priklausomų asmenų motyvacijos, poreikių diagnostikos, profesinio konsultavimo,

profesinio mokymo ir perkėlimo į darbo rinką srityje. Proveržį socialinių paslaugų kokybės augime turėjo socialiniai projektai, kurie buvo finansuoti iš Europos Socialinio fondo lėšų: Horizon projekto metu (1995-1996 m.) buvo organizuoti profesinio mokymo kursai specialistams, dirbantiems detoksikacijos srityje. Projekto, kurio tikslas buvo mažinti buvusių narkomanų diskriminaciją darbo rinkoje (2000 m.) metu tikslinės grupės nariams buvo organizuoti profesinio mokymo kursai. EQUAL ir VB "PROOPTIKI" projektų įgyvendinimo metu buvo įsteigtas nacionalinis tinklas, skatinantis buvusių narkomanų užimtumą. Šių projektų veiklos: tyrimai, darbuotojų mokymas, tikslinės grupės profesinis mokymas, konsultantų mokymai, priemonės, skirtos priklausomų asmenų integravimui į darbo rinką. Projekto metu buvo sukurtas platus įvairių organizacijų ir institucijų bendradarbiavimo tinklas siekiant skatinti priklausomų asmenų užimtumą ir solidarumą, didinti darbdavių ir visuomenės jautrumą. Projekto metu priklausomiems asmenims buvo teikiamos konsultacijos dėl jų integracijos į darbo rinką, o taip pat svarstyti veiksmai, kuriais būtų galima padidinti darbdavių ir visuomenės jautrumą tikslinės grupės atžvilgiu.

Italijoje FORCOOP organizacija (Priklausomybė ir nauji sprendimo būdai, 2005), siekianti priklausomų asmenų reabilitacijos ir integracijos į darbo rinką, vykdo profesinį ir techninį mokymą šiems asmenims, planuoja ir koordinuoja įvairiapusę pagalbą, teikia profesines konsultacijas ir pagalbą įsidarbinimo metu. Taip pat rengiami detalūs projektai, susiję su mokymais bendradarbiavimo plėtojimo srityje, vykdomi socioekonominiai tyrimai. Ši organizacija teikdama paslaugas priklausomiems asmenims bendradarbiauja ir su suinteresuotomis valstybinėmis ir privačiomis įstaigomis, kurios savo veiklos teritorijose kartu su universitetais ir kitomis tyrimų struktūromis dirba su tikslinės grupės asmenimis.

Portugalijos VB organizacija (šaltinis: Priklausomybė ir nauji sprendimo būdai, 2005) turi didelę patirtį dirbant su buvusiais ir esamais narkomanais, jų darbas susijęs su rizikingos elgsenos (kaip, pavyzdžiui, labai ankstyvas narkotikų vartojimo amžius, profesinių įgūdžių trūkumas) prevencija ir su asmeninių bei socialinių pagrindinių įgūdžių lavinimo programų įgyvendinimu. Teikiamos profesinio konsultavimo, orientavimo, mokymo ir kitos paslaugos, padedančios priklausomiems asmenims integruotis į darbo rinką.

Lietuvoje 2006 - 2008 metais Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenių asociacija, Vilniaus priklausomybės ligų centras, Labdaros paramos fondas "AGAPAO", Labdaros ir paramos fondas „Vilties švyturys“, Viešoji įstaiga „Apsisprendimas“ įgyvendino projektą „Asmenų, vartojančių narkotines ir psichotropines medžiagas, reabilitacija ir socialinė reintegracija, novatoriško socialinių paslaugų modulio kūrimas“ pagal Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento 2.3 priemonę (projekto medžiaga, 2006). Šio projekto

tikslas - novatoriško socialinių paslaugų teikimo asmenų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų modulio sukūrimas. Projekto veiklos buvo suplanuotos tokiu būdu, kad padėtų paveikti priežastis, trukdančias tikslinei grupei reintegrotis į visuomenę: nesugebėjimą siekti teisėto asmeninės gerovės kūrimo būdo, asocialią tikslinės grupės vertybinę sistemą, psichologines ir socialines problemas, nesugebėjimą patenkinti bazinių tikslinės grupės poreikių, visuomenės neigiamą požiūrį į tikslinę grupę. Projekto numatytos veiklos orientuojamos į šių problemų sprendimą, suteikiant tikslinei grupei pagalbą integruotis į darbo rinką, ugdant vertybinę sistemą, teikiant psichologinę pagalbą, ugdant tinkamus socialinius įgūdžius, užtikrinant žmogaus orumą nežeminančias materialines sąlygas. Projekte buvo numatytos priemonės, skirtos integruoti tikslinės grupės asmenis į darbo rinką: dalyvių profesinių galimybių įvertinimas, informacinių paslaugų apie darbo rinką teikimas, kitų informacinių paslaugų teikimas; pagalba įsidarbinant, pagalba įgyjant išsilavinimą, kompiuterinio raštingumo įgijimas, užsienio kalbų išmokimas, naujos profesijos įgijimas ir pan. Taip pat projekto metu buvo kuriamas novatoriškas socialinių paslaugų teikimo modulis, pagrįstas sisteminiu paslaugų teikimo mechanizmu, siekiant išspręsti tuo metu buvusias socialinių paslaugų tikslinei grupei teikimo problemas: nepakankamas paslaugų efektyvumas, pernelyg didelis socialinių programų centralizavimas, nepakankama socialinių paslaugų pasiūla, nepakankamas institucijų bendradarbiavimas, socialinių darbuotojų patirties ir inovacijų trūkumas, teisinės bazės trūkumai ir pan. Projekto metu buvo sukurta tikslinės grupės asmenų reintegracijos metodika, monitoringo sistema. Projekto metu suteiktos paslaugos 350 tikslinės grupės asmenų ir apmokyti 35 specialistai, dirbantys su tiksline grupe. Profesinę kvalifikaciją įgijo 160 asmenų, įsidarbino 170 priklausomų asmenų. (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006).

ES šalyse vykdomų projektų, nepaisant skirtingos įvairiose šalyse egzistuojančios praktikos ir strategijos, skirtų priklausomybes turinčių asmenų integracijai į darbo rinką tiek nacionalinė, tiek ir tarptautinė patirtis rodo, kad svarbiausias dalykas yra gerai organizuoto tinklo, kurį sudarytų keletas socialinių partnerių, darbas, taip pat būtinas aktyvus tiek įmonių, tiek ir kitų darbdavių dalyvavimas. Be to, visas integracijos procesas turi būti planuojamas ir vykdomas atsižvelgiant į individualius, o ne standartinius poreikius. Geriausių rezultatų pasiekama bandant naujas, novatoriškas mokymo, kvalifikacijos tobulinimo programas ir užimtumo skatinimo priemones, skirtas narkomanams ir žmonėms, linkusiems vartoti psichotropines medžiagas; kuriant individualius poreikius tenkinančias programas, tam pasitelkiant ir kitų pasaulio valstybių pagalbą); steigiant koordinuojamus centrus žmonių poreikiams patenkinti, remiantis metodika, kuria siekiama plėtoti viešuosius ar privačius tinklus priežiūros, mokymo ir integracijos srityje.

1.4. Lietuvos ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių socialinių ir integracijos į darbo rinką paslaugų situacijos analizė

1.4.1. Lietuvos ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių socialinių paslaugų teikiamų priklausomybės ligomis sergantiems asmenims padėties analizė.

Remiantis Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004 – 2008 metų programa, Lietuvoje veikiančios organizacijos, teikiančios pagalbą priklausomiems asmenims, turėtų būti klasifikuojamos taip:

- **Motyvacijos įstaigos** – įstaigos, teikiančios Bendruomenės nariui Reabilitacijos paslaugas pagal Įstaigos vadovo patvirtintas Programas, įskaitant laikino apgyvendinimo paslaugas. Paslaugų teikimo trukmė - iki 2 mėnesių.
- **Psichologinės ir socialinės reabilitacijos įstaigos** – įstaigos, teikiančios Bendruomenės nariui Reabilitacijos paslaugas pagal Įstaigos vadovo patvirtintas Programas, įskaitant laikino apgyvendinimo paslaugas. Paslaugų teikimo trukmė - nuo 8 iki 18 mėn.
- **Dienos psichologinės ir socialinės reabilitacijos įstaigos** – įstaigos, teikiančios Bendruomenės nariui Reabilitacijos paslaugas pagal Įstaigos vadovo patvirtintas Programas, išskyrus laikino apgyvendinimo paslaugas.
- **Adaptacijos įstaigos** – įstaigos, teikiančios Bendruomenės nariui Reabilitacijos paslaugas pagal Įstaigos vadovo patvirtintas Programas. Šiose įstaigose gali būti teikiamos laikino apgyvendinimo paslaugos. Adaptacijos įstaigų teikiamų paslaugų tikslas – teikti baigiamojo etapo socialinės adaptacijos, darbo reintegracijos, darbo paieškos ir šeimos programą Bendruomenės nariams, gyvenantiems socialiai saugioje aplinkoje. Šie Bendruomenių nariai turi būti baigę Reabilitacijos kursą, t.y. adaptacijos įstaigose tęsiamos Reabilitacijos bei reintegracijos paslaugos pagal Įstaigos vadovo patvirtintas Programas. Paslaugų teikimo trukmė - iki 12 mėn.

Lietuvoje pagalba sergantiesiems priklausomybės ligomis užsiima tiek valstybinės įstaigos, tiek įvairios nevyriausybines organizacijos, draugijos, fondai: tai savivaldybių socialinės paramos skyriai, psichikos sveikatos centrai, priklausomybės ligų kabinetai, policijos komisariatai, įvairios psichologinės, pedagoginės bei telefoninės konsultavimo bei paramos tarnybos. Nevyriausybines organizacijas sudaro įvairūs fondai (pvz., „Vilties švyturys“, „Agapao“, „Dvasinės pagalbos jaunimui centras“), visuomeninės organizacijos (pvz., M. Valančiaus blaivybės sąjūdis, AA ir AN draugijos), religinės organizacijos (pvz., Krikščioniškas reabilitacijos centras „Pakutuvėnų Susitaikinimo sodyba“, „Pilnų namų bendruomenė“). (Karpovas, 2008).

Didžioji dalis socialinių paslaugų įstaigų yra nestacionarios socialinių paslaugų įstaigos (nakvynės namai, krizių centrai, dienos centrai, šeimos paramos centrai (tarnybos), bendruomenės centrai), teikiančios pagalbą įvairių socialinių grupių asmenims. Lietuvos socialinių paslaugų sistemoje nuo 1998 vyrauja nestacionarių socialinių paslaugų didėjimas ir stacionarių socialinių paslaugų apimčių žymus mažėjimas. Jei 1998 m. Socialinių paslaugų gavėjų stacionariose ir nestacionariose socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose santykis, proc. siekė 66 ir 34 proc., tai 2009 m. 89 ir 11 atitinkamai (LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informacija).

2 lentelė

Lietuvos savivaldybių socialinių paslaugų struktūra

Įstaigų tipas	Įstaigų skaičius	Gavėjų skaičius
Nakvynės namai	23	1166
Krizių centrai	15	202
Dienos (nakties) prieglaudos	6	77
Bendruomenės centrai	28	921

Šaltinis: LSA informacija

Pagalbą asmenims, vartojantiems narkotikus, sąlyginai galima dalinti į dvi dalis. Pirmoji - projektai, besiremiantys vadinamąja žalos mažinimo koncepcija - švirkštų keitimas, vartojančiųjų intraveninius narkotikus aprūpinimas steriliomis adatomis ir švirkštais bei medikamentų (dažniausiai heroino pakaitalų) skyrimo programos, iš kurių labiausiai žinoma ir paplitusi yra metadono programa. Kitos organizacijos savo veiklą grindžia įvairiais užsiėmimais, fizine mankšta, grupine psichoterapija. Tai - buvusių narkomanų, alkoholikų organizacijos, į kurias yra priimami ir šiuo metu turintieji problemų dėl alkoholio ir narkotikų vartojimo. Visa organizacijų veikla yra grindžiama „12 žingsnių“, „Minesotos“ ir kitomis populiariomis programomis: laisvalaikio, sporto, kultūrinės veiklos, užsiėmimų organizavimas, specialistų konsultacijos ir t.t. Taip stengiamasi grąžinti priklausomą asmenį į visuomenę nepripažįstant „žalos mažinimo“ koncepcijos (t.y. nedalinant metadono ar kitų narkotinių medžiagų pakaitalų). Svarbų vaidmenį atlieka „Žemo slenksčio“ centrai, kuriuose priklausomi asmenys gali nemokamai pavalgyti, jiems yra išskalbiami drabužiai, teikiama labdara, specialistų (medikų, psichologų ir kt.) konsultacijos, literatūra, organizuojamas laisvalaikis. Tokių centrų Lietuvoje dar labai mažai, iš esmės jie veikia tik stambiuose miestuose prie savivaldybių socialinių skyrių. Prie tokių centrų steigimo ir jų veiklos organizavime daug prisideda ir įvairios krikščioniškos organizacijos. Išskirtina „Caritas“, samariečių ir kitos organizacijos.

1.4.2. Lietuvos ilgalaikės reabilitacijos centrų, teikiančių pagalbą priklausomybes turintiems asmenims, veiklos ir rezultatų analizė

Nors reabilitacijos bendruomenių dydis gali būti įvairus, paprastai reabilitacijos bendruomenėje gyvena apie 10 - 30 žmonių. Narkomanų reabilitacijos bendruomenių klientai paprastai yra jauni (18-30 metų amžiaus) žmonės. Amerikiečių sociologinės mokyklos atstovų nuomone, socializacijos procesui atskleisti ypač reikšmingas asmens prisitaikymas, kuris sociologijoje suvokiamas kaip žmogaus prisitaikymo prie kultūrinių, socialinių ir psichologinių socialinės aplinkos veiksnių procesas (Valickas, 1997). Paprastai reabilitacijos bendruomenėse vidutiniškai 11 narkomanų tenka vienas konsultantas. Du trečdaliai konsultuojančio personalo yra patys sėkmingai baigę reabilitacijos bendruomenių programas. Taip pat kai kuriuose reabilitacijos aspektuose vis labiau pasitikima ir kvalifikuotu personalu – socialiniais darbuotojais, psichologais.

Reabilitacijos bendruomenės veikia dviem pagrindiniais principais: bendruomenė, kaip pagrindinė pokyčių sąlyga ir savipagalba. Reabilitacijos bendruomenės iš esmės skiriasi nuo kitų gydymo ir reabilitacijos būdų tuo, kad norimų pokyčių pasiekimui išnaudojama bendruomenė - jos personalas ir sveikstantys klientai. Viena svarbiausių sudedamųjų reabilitacijos programos dalių yra bendruomenėje gyvenančių asmenų tarpusavio įtaka, pasireiškianti per įvairius grupinius procesus ir naudojama tam, kad padėti asmeniui išmokti bei įsisavinti socialines vertybes bei normas ir išugdyti efektyvius socialinius įgūdžius. Toks reabilitacijos būdas gali būti įvardintas „bendruomenė kaip metodas“.

Nevyriausybinių organizacijų reabilitacijos programa gali būti skirstoma į tris pagrindinius etapus:

1. **Pradinis etapas.** Paprastai jis apima pirmuosius du mėnesius, kurie skirti priklausomiems asmenims padėti adaptuotis reabilitacijos bendruomenėje. Naujokai susipažįsta su reabilitacijos bendruomenės tvarka ir taisyklėmis, užmezga santykius su personalu ir kitais reabilitantais. Jiems padedama įvertinti save, savo situaciją bei poreikius, naujokams suteikiamos svarbiausios žinios apie psichoaktyvias medžiagas ir pagrindinius principus, koku būdu galima atsikratyti jų vartojimo.
2. **Pagrindinis reabilitacijos etapas.** Dažniausiai klientas reabilitacijos metu turi pereiti tam tikras reabilitacijos programos fazes su vis didėjančiu socialinių nuostatų, elgesio ir atsakomybių lygiu. Reabilitacijos bendruomenė gali naudoti įvairias poveikio priemones siekiant pakeisti priklausomo asmens požiūrį, mąstymą ir elgesį, susijusį su narkotikų vartojimu bei siekti patenkinti jo socialinius, švietimo, darbo, santykių atkūrimo su šeima ir psichologinius poreikius.

3. **Reintegracijos etapas.** Jo metu klientas palieka reabilitacijos bendruomenę ir pradeda savarankiškai gyventi visuomenėje – jis turi pradėti mokytis arba dirbti. Šiame etape svarbus vaidmuo tenka socialinio darbo specialistui – reabilitaciją baigiančiam klientui suteikiama įvairi socialinė pagalba: individualus konsultavimas, šeimos terapija, profesinis konsultavimas ir mokymas. Šiame reabilitacijos bendruomenių programos etape ypatingai svarbus vaidmuo tenka ir savipagalbos grupėms, tokioms kaip Anoniminiai Alkoholikai (AA) ir Anoniminiai Narkomanai (AN), tad reabilitaciją baigiantys priklausomi asmenys yra skatinami dalyvauti tokiose grupėse.

Paprastai kiekvienas narkomanas praeina reabilitaciją savo individualiu tempu, todėl nėra tiksliai apibrėžto reabilitacijos laiko. Reabilitacijos efektyvumas yra tiesiogiai susijęs su reabilitacijos trukme. Narkomanai, kurie prabūna reabilitacijos bendruomenėje bent 90 dienų, vidutiniškai turi reikšmingai geresnius rezultatus, nei tie, kurie reabilitacijos bendruomenėje išbūna trumpiau. Tradiciškai reabilitacijos trukmė trunka nuo 12 iki 18 mėnesių, tačiau finansavimo apribojimai daugelį reabilitacijos bendruomenių privertė sutrumpinti reabilitacijos laikotarpį iki 12 mėnesių ir dar trumpiau.

Nemažai veikiančių organizacijų veikia profesinio orientavimo bei mokymo srityje, kur rengiami profesijos pasirinkimo, motyvacijos stiprinimo seminarai. Regionuose organizuojamas bendrasis bei profesinis (dailidės, konditeriai, arklių kaustytojai) mokymas, yra organizacijų, teikiančių kompiuterinio raštingumo, užsienio kalbų, buhalterijų kursų.

Svarbi vieta narkomanų reabilitacijos programose tenka darbo terapijai, kuri ruošia klientą socialiniam gyvenimui. Darbo terapija - darbinių procesų panaudojimas gydymo tikslams. Esant tam tikriems sutrikimams ir ligoms darbo terapija naudojama organizmo tonusui pakelti, apykaitos proceso normalizavimui. Taip pat ji palengvina integraciją į darbo rinką. Kolektyvo įtaka darbo procese turi gydomąją ir profilaktinę reikšmę. Pagrindinis darbo terapijos tikslas - pakeisti per narkotikų vartojimo laikotarpį susiformavusį neigiamą požiūrį į darbą, padėti jam suformuoti darbinis įgūdžius bei pripratinti prie kasdienio darbo. Reabilitacijos centre būtina sudaryti kuo didesnes galimybes darbinei veiklai (tai gali būti medžio dirbtuvės, sodas, šiltnamiai, gyvulių priežiūra, patalpų remonto darbai ir t.t.).

Priklausomų asmenų profesinis orientavimas yra skiriamas į tris etapus:

1. Profesinio rengimo propedeutika: bendras darbinis rengimas; darbinių interesų identifikavimas; darbinis profesinis apsisprendimas; darbinis apsisprendimas pagal profesijų grupes ir kt.
2. **Profesinio tinkamumo nustatymas:** specialybinis apsisprendimas; profesinio ugdymo įstaigos pasirinkimas; dalyvavimas profesinio tinkamumo nustatymo veikloje (profesinių

teorinių žinių bei praktinių darbinių įgūdžių patikrinimas); darbinių motyvų bei asmeninių interesų identifikavimas;

3. **Darbinės – profesinės realybės pažinimas:** savęs išbandymas darbu; mokymosi motyvacijos kontrolė; profesinis, specialybinis bei praktinis rengimas; pažintis su darbo aplinka, artima gamybinei; įsidarbinimo nuoseklumo įvertinimas; informacijos rinkimas apie kvalifikacijos kėlimo bei persikvalifikavimo galimybes.

Bendruomenėse priklausomiems asmenims, kurie rodo aiškų norą stiprinti savo konkurencinius gebėjimus darbo rinkoje, steigiamos apsaugotos darbo vietos, kur pastarieji turi galimybę dirbti, patirdami minimalesnį stresą dėl iškritimo iš darbinės aplinkos. Tokiu būdu jiems atsiranda daugiau galimybių telkti pastangas susikaupusių socialinių problemų sprendimui, ryšių su artimiausia aplinka atstatymui ir naujų socialinių tinklų kūrimui, darbinių įgūdžių vystymui ir tobulinimui, senų vertybių koregavimui ir naujų vertybinių sistemų kūrimui, karjeros ir savarankiško gyvenimo planavimui ir įgyvendinimui, sudaromos tinkamos sąlygos mokytis, padedama įgyti tinkamą profesiją bei profesinę kvalifikaciją. Bendruomenė gali pasitarnauti kaip tarpinė institucija, pereinant nuo priklausomo į savarankišką gyvenimą, sumažinanti atkryčių ir nesėkmių riziką ir padidina laisvo nuo narkotikų ir savarankiško kokybiško gyvenimo galimybes.

Europos Komisijos dokumente „Naujas impulsas Europos jaunimui“ (2001) teigiama, kad užsiėmimas visuomenine veikla yra neformaliojo švietimo dalis. Tokia veikla yra neatsitiktinė, o gerai apgalvota ir organizuota. Pagrindiniai neformalaus švietimo privalumai yra savanoriškumas, lankstumas, galimybės dalyvauti, teisė klysti, artumas jaunų žmonių interesams. Teigiama, jog geriausiai socialinė integracija pasiekama per darbą, kuris reiškia savigarbą, pinigus, nepriklausomybę, galimybę plėsti socialinius ryšius, t. y. įgyti socialinio kapitalo. Tai ypač svarbu socialiai pažeidžiamiems asmenims, kurie ir taip patiria sunkumų įsiliedami į visuomenę. Integracijos į darbo rinką procese šie asmenys patiria papildomų sunkumų, kurie gali sąlygoti nuolatinę socialinę atskirtį ir su ja susijusias problemas.

Ilgametė darbo patirtis ir statistika rodo, jog reabilitacijos bendruomenė yra efektyvesnis narkomanijos gydymo metodas nei dienos centras, o pastarasis – efektyvesnis už trumpalaikį stacionarinį gydymą. Savanoriškas darbas turi daugiau plusų - bendruomenė pagrįsta artimais, šeimyniniais santykiais, kur žmogui „neklįjuoja etiketė“. Tačiau viena iš problemų yra tai, kad nemaža dalis priklausomų asmenų pasitraukia iš reabilitacijos bendruomenių nebaigę visos reabilitacijos programos (nors po tam tikro laiko apie trečdalis jų vėl siekia sugrįžti į reabilitaciją). Aukštesnė sėkmės tikimybė taip pat susijusi su reabilitanto ir konsultanto santykiais, patenkinimas reabilitacija ir mokomųjų užsiėmimų lankomumu. Taip pat didelę reikšmę turi reabilitanto savigarba, nuostatos ir ateities lūkesčiai. Sėkmingai baigusiu

reabilitaciją asmenų skaičių galima padidinti atsižvelgiant ir skiriant pakankamą dėmesį paminėtiems veiksniams. Dauguma pacientų baigę gydymo kursą sėkmingai įsidarbina, dalis jų dirba narkomanijos prevencijos ir gydymo srityje.

Pluzek (1996, p. 141) teigia: „*Sunkiam savosios asmenybės vykdymo procese realizuoti reikalingas kitas žmogus, kuris pasiūlytų pagalbos ranką ir širdį. Visų pirma jis gali pagelbėti savęs pažinimo ir savęs bei kitų supratimo procese. Jie nieko nedaro už ką nors kitų, tačiau šalia esantis žmogus yra objektizuojantis faktorius jis nurodo kelius ir tiesina takelius, pasiūlydamas apmąstyti problemas, įsiklausydamas į tuos apmąstymus ir paprasčiausiai būdamas greta, užklupus sunkumams, dvejoniu, abejonių ir nuovargio akimirkomis*”.

Analizuojant Lietuvos socialinių paslaugų sistemą, galima išskirti stipriąsias, silpnąsias socialinių paslaugų sistemos puses bei apibrėžti esamas minėtos sistemos galimybes. Organizacijų vidines problemas galima įvardinti kaip tas problemas, kurios iš esmės priklauso nuo pačių organizacijų veiklos, indėlio, darbo visuomenėje. Prie išorinių problemų priskirtinos problemos, kurios tiesiogiai nepriklauso nuo įstaigų ar organizacijų veiklos.

Vidinės problemos:

- mažas organizacijos narių (savanorių) skaičius, kartais tas pats savanoris dirba keliose organizacijose;
- kvalifikuoto personalo stoka;
- teikiamų paslaugų kokybė;
- organizacijų programos apima pakankamai nedidelį skaičių potencialių klientų;
- visuomenė ir potencialūs klientai turi nedaug informacijos apie organizacijas;
- koordinacijos, bendradarbiavimo stoka tarp įvairių organizacijų;

Išorinės problemos:

- nepakankamas problemų įvertinimas ir visuomenės bei valdžios institucijų dėmesys;
- nepalankus socialinį darbą dirbančių žmonių ir organizacijų įvaizdis visuomenėje;
- įstatymai bei juridiniai aktai arba jų nebuvimas, trukdantys plėtoti organizacijų veiklą (pavyzdžiui, neišspręstas norintiems patekti į reabilitaciją finansavimas, įstatymuose ir juridiniuose aktuose nėra numatyta lengvatų žmonėms, dirbantiems savanorišką darbą);
- resursų trūkumas.

Nevyriausybinių organizacijų priverstos tenkintis labai mažomis lėšomis ir nepatyrusiais - nors ir atsidavusiais – darbuotojais. Tačiau nežiūrint sunkumų, kuriuos patiria šios bendruomenės, galima teigti, kad jos atlieka labai svarbų ir reikalingą darbą narkomanų reabilitacijoje. Reabilitacijos centrai padeda bei skatina priklausomybes turinčius asmenis tobulėti, gerina jų psichologinę būseną, ugdo pasitikėjimą savimi, diegia gyvenimo vertybes, ugdo darbinius ir profesinius įgūdžius, skatina tobulėjimą ir savigarbą, problemų įsisąmoninimą,

gebėjimo jas spręsti socialiai priimtinu būdu ugdymą. Tačiau šiuo metu nėra pasiektas „persilaužimas“, leidžiantis teigti, kad socialinė ir darbinė atskirtis tarp priklausomybes turinčių asmenų ir visuomenės mažėtų.

Reabilitacijos centruose, siekiant padėti priklausomiems asmenims integruotis į darbo rinką, teikiamos šios paslaugos:

- **Bendrųjų gebėjimų ugdymas:** užsienio kalbų mokymas, kompiuterinio raštingumo ugdymas;
- **Konsultacijos profesiniais klausimais:** profesinio pasirengimo įvertinimo, profesinio konsultavimo, profesinio informavimo ir profesinio orientavimo pagalba, padedanti pažinti priklausomų asmenų galimybes darbo rinkoje, tai leidžia susikoncentruoti ties realistinėmis ir efektyviomis profesinės reabilitacijos programomis. Pažinus priklausomus asmenis parengiami pasiūlymai dėl šios kategorijos ligonių integravimo į darbo rinką; padedama teisingai įvertinti savo galimybes; teikiama informacija apie darbo pasiūlą, stiprinama jų įsidarbinimo motyvacija. Priklausomi asmenys apmokomi taikyti efektyvius darbo paieškos metodus, taip skatinami savarankiškai ieškoti darbo, stiprinami dirbančių asmenų, sergančių priklausomybės ligomis, gebėjimai išlikti darbo vietose, didinti jų darbinį efektyvumą. Klientai apmokomi karjeros planavimo: trūkstamų žinių įgijimo, įgūdžių lavinimo, gebėjimų ir patyrimo praplėtimo, profesinio tobulėjimo žingsnių numatymą; tinkamai parengti CV; pasiruošti pokalbiui su darbdaviu, parašyti motyvacinį laišką.
- **Profesinių įgūdžių ugdymas:** siekiant užtikrinti sėkmingą sergančiųjų priklausomybės ligomis, ypač esančių ilgalaikėse reabilitacijos programose, integraciją į esamą darbo rinką, būtina stiprinti konkurencinius gebėjimus darbo rinkoje, sudaryti tinkamas sąlygas mokytis, padėti įgyti tinkamą profesiją bei profesinę kvalifikaciją, atitinkančią darbo rinkos poreikius. Reabilitacijos centrai padeda priklausomiems asmenims įgyti paklausių profesijų, pagerinančių integracijos į darbo rinką galimybes.
- **Darbo terapijos paslaugos:** asmeniui, turinčiam ilgą bedarbystės patirtį, yra svarbu įgyti ne tik profesinių, bet ir bendrųjų darbinių įgūdžių. Priklausomybės ligomis sergantys asmenys, turintys ilgą bedarbystės istoriją, paprastai stokoja tokių užduoties atlikimo įgūdžių, kaip dėmesio sukaupimas, instrukcijų (demonstracinių, žodinių, rašytinių) laikymasis, darbo greitis, organizuotumas, tvarkingumas, kruopštumas, atkaklumas, problemų sprendimas, sprendimų priėmimas, bendravimo su bendradarbiais įgūdžių problemos. Reabilitacijos metu darbiniai įgūdžiai ugdomi per įvairias darbine veiklas: gyvenamosios aplinkos tvarkymas, maisto gaminimas, skalbimas, daržovių auginimas ir pan.

Deja, dėl finansinių resursų stokos reabilitacijos centrų, teikiančių aukščiau paminėtas paslaugas, Lietuvoje yra labai mažai ir jie realizuoja tik nereikšmingą paklausos šioms paslaugoms dalį. Lietuvos ir pažangiausių ES šalių, turinčių kokybišką socialinių paslaugų sistemą, socialinių paslaugų modeliai skiriasi šiais ypatumais:

1. Teikiamos socialinės paslaugos yra mažesnės apimties bei visuomenė skiria mažesnį dėmesį jų teikimui, mažiau linkusi bendradarbiauti;
2. Skurdesnis socialinių paslaugų tinklas bei žemesni standartai.
3. Žemesnis decentralizavimo lygis, mažiau efektyvus paslaugų sistemos valdymas.
4. Mažiau veiksminga paslaugų sistemos teisinė bazė ir socialinė kontrolė.
5. Paramos gavėjas mažiau aktyvus paslaugų teikimo procese.

Pažangiausių ES šalių socialinių paslaugų sistema yra žymiai geriau nei Lietuvoje išvystyta tiek kiekybine, tiek kokybine prasme, savivaldybėse yra žymiai platesnis socialinių paslaugų spektras, paslaugos yra labiau pritaikytos individualiems žmonių poreikiams tenkinti. Lietuvai būdingas modelis, kuris remiasi prielaida, kad resursai įtakoja socialinių poreikių tenkinimą, todėl teikiamos socialinės paslaugos ne visiems asmenims, o tik tiems, kuriems labiausiai jų reikia. Turimos finansinės savivaldybių galimybės riboja platų žmonių socialinių poreikių tenkinimą. Galima teigti, kad Lietuvoje, skirtingai nei pažangiausiose ES šalyse, nėra pilnai užtikrinamas socialinių paslaugų kompleksiskumas ir tęstinumas. Kaip rodo geriausių socialinių paslaugų teikimo modelių patirtis, viena iš efektyviausių socialinių paslaugų tobulinimo priemonių yra nuolatinis socialinių paslaugų monitoringas. Socialines paslaugas organizuojančios ir teikiančios institucijos diegia veiklos vertinimo sistemas, pagal kurias analizuoja teikiamų socialinių paslaugų kokybę ir jų veiksmingumą. Lietuvoje Narkotikų kontrolės departamentui įgyvendinant ES struktūrinių fondų projektą yra sukurtas priklausomybes turinčių asmenų teikiamos reabilitacijos efektyvumo vertinimo sistema (monitoringo sistema), tačiau ji nėra plačiai taikoma ir akivaizdesnės naudos siekiant tobulinti socialines paslaugas neatneša. Lietuvoje taip pat nėra įdiegta socialinių paslaugų licencijavimo tvarka, todėl atskiruose organizacijose teikiamų socialinių paslaugų kokybė yra labai skirtinga. Ypač dideli kokybiniai skirtumai yra nevyriausybinių organizacijų įsteigtuose reabilitacijos centruose, neturėdami pastovaus finansavimo kai kurios įstaigos negali užtikrinti paslaugų kokybės, neretai tokiuose centruose teikiamų paslaugų kokybės niekas ir nekontroliuoja.

Mokslinių ir teisinių šaltinių analizės apibendrinimas

Lietuvoje pagalba priklausomybes turintiems asmenims iš esmės teikiama iki jų įsidarbinimo momento, laikant, kad įsidarbinęs asmuo jau įveikė socialinę atskirtį. Realiai pagrindiniai sunkumai priklausomybes turintiems asmenims po įsidarbinimo tik prasideda, todėl įvairiapusė socialinė parama turėtų išlikti kurį laiką ir po įsidarbinimo. Įsidarbinęs priklausomybes turintis asmuo turėtų būti laikomas ne įveikusiu socialinę atskirtį, o tik pakankamai motyvuotu tai padaryti, visokeriopa pagalba šių asmenų atžvilgiu turėtų didžiausią grįžtamą efektą.

Priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką sėkmė priklauso nuo veiksmų bei politikos socialinėse srityse:

- **Švietimas:** darbdavių supratimo apie diskriminacijos darbuotojų netekimo sukeliamas pasekmes augimas; visuomenės švietimas, siekiant pakeisti negatyvų požiūrį į priklausomus asmenis ir klaidinančius stereotipus.
- **Užimtumo politika:** vyriausybės neturėtų imtis jokių politinių veiksmų, kurie veikia prieš egzistuojančius stimulus kompanijoms išlaikyti darbuotojus; bendros užimtumo politikos poreikis, kuris kreipia didesnę dėmesį bedarbystės prevencijai; subsidijų teikimas darbdaviams, taikantiems trumpalaikes priemones priklausomiems asmenims įdarbinti; barjerų šalinimas kuriant darbo vietas ir mokymo schemas valstybiniame sektoriuje; aktyvios užimtumo politikos plėtotė, nukreipta į sunkiai integruojamas grupes;
- **Apmokymai smulkiojo verslo sektoriuje;**
- **Mokymo iniciatyvos bei mokymo metodai,** pritaikyti priklausomybes turintiems asmenims;
- **Tęstiniai mokymai;**
- **Įdarbinimo ir mokymo veiksmai.**

ES šalių narių patirtis įdarbinant diskriminuojamus asmenis rodo, jog specialios priemonės dažniau taikomos sąlyginai didelėse privataus sektoriaus pelno siekiančiose įmonėse, rečiau – valstybinėse ir pelno nesiekiančiose įmonėse, ir siejamos su joje dirbančiais asmenimis, t.y. daugeliu atvejų nekuriama bendra žmoniškųjų išteklių valdymo strategija. Populiariausios priemonės – lankstus darbo organizavimas, profesiniai mokymai; mažiau populiarius – įdarbinimas. Ypač retas – organizacijos požiūrio keitimas į diskriminaciją patiriančius dirbančiuosius. Be to, visos taikomos priemonės tarpusavyje tarpiai susijusios (taikant vieną priemonę negalima ignoruoti ir kitų darbo jėgos valdymo aspektų).

2 skyrius. PRIKLAUSOMŲ ASMENŲ INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ PROCESO TYRIMO ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant išsiaiškinti priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką proceso ypatumus siekiant mažinti jų socialinę atskirtį buvo naudotasi kiekybine ir kokybine tyrimo priegomis. Tyrimas buvo struktūrizuotas ir suplanuotas, tyrimo metodai bei duomenų matavimo priemonės sukonstruotos dar prieš tyrimą.

Tyrimas buvo suplanuotas iš anksto ir organizuotas keliais etapais:

1. renkama, analizuojama ir sisteminama moksliniuose šaltiniuose bei teisiniuose aktuose pateikta informacija, atliktų mokslinių tyrimų duomenys ir rezultatai.
2. remiantis turimais duomenimis konstruojami tyrimo instrumentai (uždaro tipo klausimynas ir pusiau struktūruoto interviu klausimai).
3. Vykdoma tikslinė anketinė priklausomų asmenų apklausa bei giluminis interviu.
4. Analizuojami tyrimo rezultatai. Gauti kiekybiniai duomenys suvesti į programinio paketo SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) 11.0 matricą, skaičiuojamos statistinės charakteristikos. Interviu protokolai apdorojami turinio analizės metodu. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse ir paveiksluose, analizuojami ir apibendrinami.
5. Pateikiamos tyrimo išvados ir rekomendacijos.

Empiriniams duomenims rinkti buvo pasinaudota anketa (priedas 1), kurią sudarė pagrindiniai diagnostiniai blokai:

- **Demografinių klausimų blokas.** Buvo siekiama išsiaiškinti, kokia respondentų lytis, išsilavinimas, kokiai amžiaus grupei jis priklauso, kur šiuo metu gyvena (ar turi gyvenamąjį būstą), kiek metų yra priklausomas, ar turi specialybę, kokia yra darbinė patirtis bei ar per pastaruosius 5 metus respondentas dirbo.
- **Įsidarbinimą motyvuojančių veiksmų matavimo blokas.** Šį klausimų bloką sudarė 6 teiginiai, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti, kiek respondentams svarbus siūlomas atlygis, darbo įdomumas, santykiai tarp bendradarbių, darbo grafikas, galimybė tobulėti ir siekti profesinės karjeros. Respondentų atsakymai atitinka 2 anketos klausimą ir yra matuojami 10 balų intervale.
- **Įsidarbinimo sunkumų vertinimo blokas.** Šį klausimų bloką (atitinka 3 anketos klausimą) sudaro 9 teiginiai, kuriais siekiama išsiaiškinti, kaip respondentų negalėjimą įsidarbinti lemia nepakankamas profesinis pasirengimas, nepakankama darbo patirtis, nesugebėjimas tinkamai prisistatyti darbdaviui, rasti poreikius atitinkantį darbą, nepasitenkinimas siūlomu darbo užmokesčiu, neigiamas darbdavių požiūris,

nepatenkinama sveikatos būklė, žemas savęs vertinimas ir šeimyninės aplinkybės, nesudarančios sąlygų dirbti. Atsakymai matuojami 10 balų intervale.

- **Motyvacijos darbui rodiklių vertinimo blokas.** Siekiama išsiaiškinti, ar respondentai yra užsiregistravę darbo biržoje, ar jie norėtų tobulinti turimą kvalifikaciją arba įgyti naują profesiją, ar sutiktų dirbti už minimalų atlyginimą, savarankiškai, laikinus darbus, užsienyje, reabilitacijos įstaigoje arba kurį laiką be atlygio, koks atlyginimas juos tenkintų, ar reikalinga pagalba tobulinant darbinius įgūdžius, ieškant darbo arba pirmuosius keletą mėnesių po įsidarbinimo. Klausimų blokas atitinka 4 – 17 anketos klausimus, kurių atsakymai vertinami nominaline skale.
- **Asmenybės savybių vertinimo blokas.** Siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai vertina savo santykius su kitais žmonėmis, pasitekinimą gyvenimu, visuomenės priešišumą, turimus gebėjimus valdyti neigiamas emocijas, kritiką ir įveikti nesėkmes. Teiginiai atitinka 18 – 23 anketos klausimus ir yra vertinami 10 balų skale.

Kiekybiniai duomenys apdoroti SPSS 11.0 programiniu paketu taikant statistinės analizės metodus: aprašomąją statistiką, dažnius, Spearman koreliacijos koeficientą. Duomenys iliustruojančios histogramos ir skritulinės diagramos kurtos Ms Excel programa.

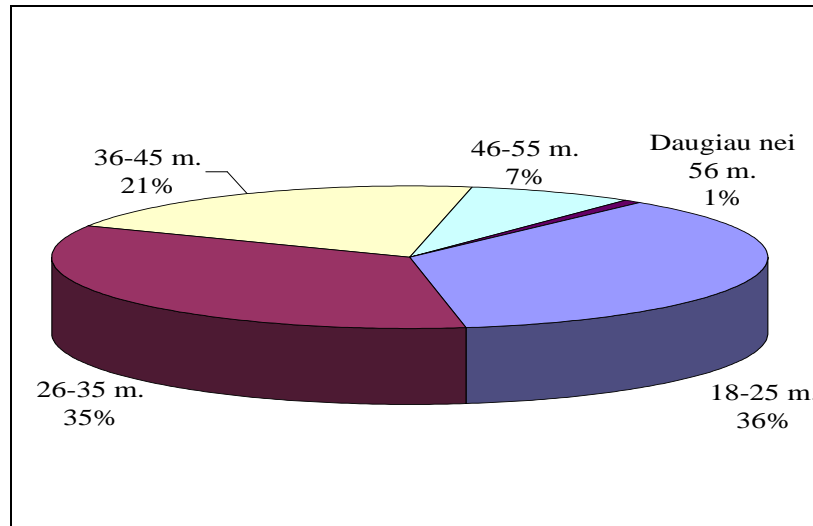
Kokybinio pobūdžio empiriniai duomenys buvo renkami nestruktūruotu interviu (protokolai pateikiami 2 priede) metodu. Jo metu rinkti duomenys iš 5 priklausomų ir šiuo metu esančių reabilitacijoje asmenų apie tai, kokios jie turi su darbu susijusios patirties (įsidarbinimo, paties darbo, atleidimo iš darbo ir pan.), motyvacijos dirbti bei kokia jų nuomonė apie darbo svarbą jų socialinės atskirties mažinimui ir integracijai į visuomenę. Gauti duomenys apdoroti turinio analizės metodu.

2.2. Tyrimo imtis

Kiekybiniame tyrime dalyvavo 121 priklausomybės ligomis sergantis asmuo iš 5 ilgalaikės reabilitacijos bendruomenių: VšĮ Gyvybės versmė (dalyvavo 34 respondentai), VšĮ Vilties švyturys (dalyvavo 31 respondentas), LKLGF „Samarija“ (dalyvavo 10 respondentų), LPF „Agapao“ (dalyvavo 25 respondentai) ir VšĮ „Prieglobstis“ (dalyvavo 21 respondentas). Remiantis Narkotikų departamento duomenimis (2011), šiuo metu Lietuvoje yra apie 350 priklausomų asmenų reabilitacijos vietų, iš kurių 240 suteikia Lietuvos priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenių asociacija. Taigi, apklausoje dalyvavo trečdalis visų Lietuvos reabilitantų, ir šis skaičius yra daugiau nei pakankamas, kad būtų užtikrintas tyrimo duomenų reprezentatyvumas.

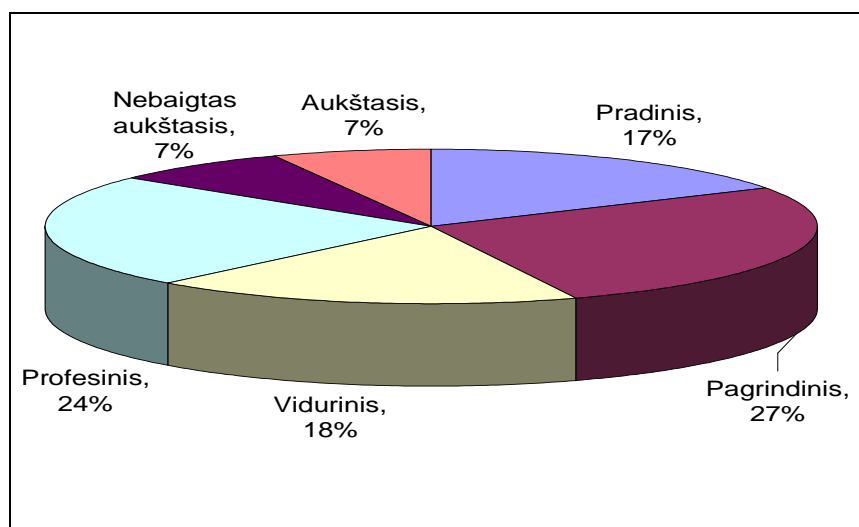
Didžiąją tiriamųjų dalį sudarė vyrai (74,4 proc., N = 121). Respondentų pasiskirstymas pagal amžių pateiktas 5 paveiksle. Šiame paveiksle matyti, jog didžioji dalis priklausomų

asmenų yra jauni žmonės – nuo pilnametystės iki 35 metų. Šiuos duomenis galima paaiškinti tuo, jog jauname amžiuje yra didesnė motyvacija keisti savo gyvenimą, bandyti atsikratyti priklausomybės, o vyresniame amžiuje (virš 45 m.) tai padaryti sunkiau, be to, priklausomų asmenų mirtingumas dėl įvairių psichoaktyvių medžiagų vartojimo sukeltų ligų yra pakankamai didelis ir priklausomi žmonės miršta jauni.

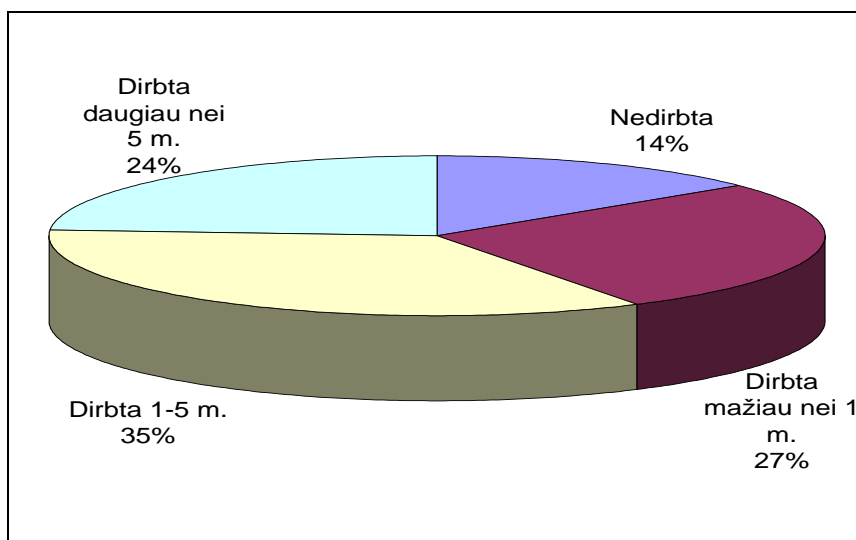
5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių, % (N = 121)

Du trečdaliai tiriamųjų (67,8 proc.) turi įgiję vienokią ar kitokią profesiją. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą pateiktas 6 paveiksle. Jame matyti, jog tik nedaugelis jų turi įgiję aukštąjį išsilavinimą arba yra studijavę aukštojoje mokykloje, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių nėra jos baigę. Tik trečdalis (31 proc.) respondentų yra baigę profesines arba aukštąsias mokyklas, nors profesinį pasirengimą turi dvigubai daugiau tiriamųjų. Likęs trečdalis neturi specialybės, todėl tai gali apsunkinti jų integraciją į darbo rinką, o tuo pačiu ir didinti socialinę atskirtį.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, % (N = 121)

Visgi didžioji respondentų dalis turi darbinės patirties (7 pav.), nors tik ketvirtadalis tiriamųjų yra dirbę ilgiau kaip 5 metus. Daugiau nei trečdalis tiriamųjų yra dirbę nuo 1 m. iki 5 m., tačiau net 14 proc. visai nėra dirbę nei samdomo, nei savarankiško darbo. Analizuojant respondentų darbinę patirtį per pastaruosius 5 metus nustatyta, jog du trečdaliai tiriamųjų yra turėję vieną (36,4 proc.) ar du – keturis (32,2 proc.) darbus, tuo tarpu 19,8 proc. respondentų per paskutiniuosius 5 metus nėra nei karto dirbę, o 11,5 proc. keičė darbus daugiau nei 5 kartus.

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbinę patirtį, % (N = 121)

Koreliacinės analizės metu išsiaiškinta, jog turima profesinės veiklos patirtis yra susijusi su turimu išsilavinimu, turima profesija bei darbu per pastaruosius 5 metus. Kuo daugiau samdomo ar savarankiško darbo patirties turi respondentas, tuo dažniau jis yra įgijęs profesiją ($r = 0,440$, $p < 0,01$), turi aukštesnį išsilavinimą ($r = 0,426$, $p < 0,01$) ir didesnę darbo patirtį per pastaruosius 5 metus ($r = 0,395$, $p < 0,01$). Be to, turima profesijos turėjimas yra susijęs su įgytu išsilavinimu: kuo išsilavinimas aukštesnis, tuo dažniau respondentas turi vienokią ar kitokią profesiją ($r = 0,319$, $p < 0,01$). Remiantis Čekanavičiaus ir Murausko (2000) duomenimis, tai yra silpna, tačiau statistiškai reikšminga koreliacija.

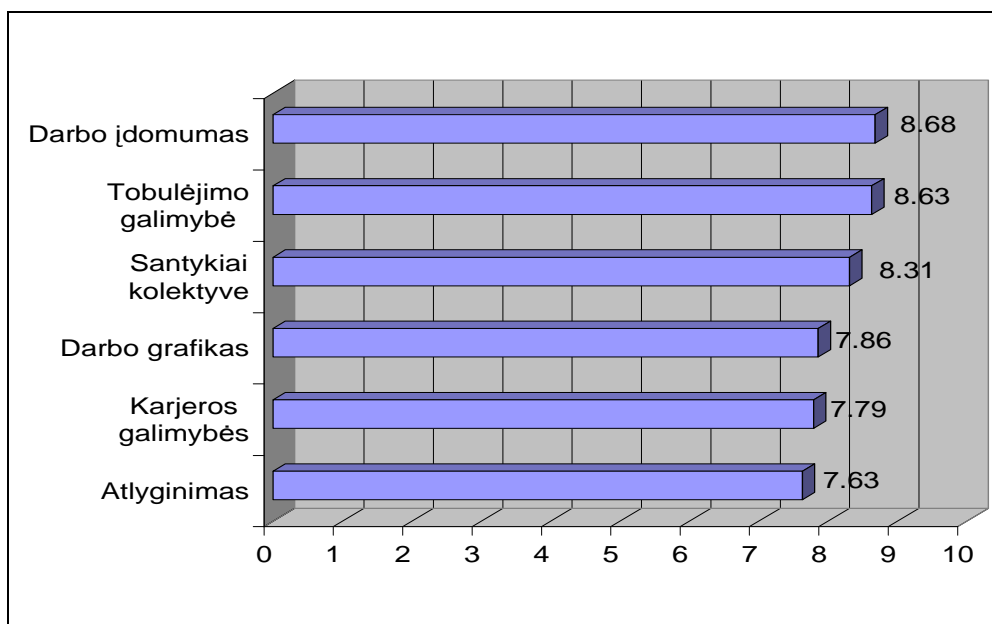
Visi tyrime dalyvavę asmenys turi priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų – alkoholio arba narkotikų. 28,9 proc. tiriamųjų priklausomybė turi mažiau nei 5 metus, 30,6 proc. – nuo 5 iki 10 metų ir 40,5 proc. – daugiau nei 10 metų. Tik ketvirtadalis tiriamųjų turi gyvenamąją vietą: nuosavą (8,3 proc.) arba (17,4 proc.) nuomojamą būstą. Beveik pusė respondentų gyvena pas tėvus (43,0 proc.), o visi likę glaudžiasi reabilitacinėse bendruomenėse (5,0 proc.), pas giminaičius (8,3 proc.) arba iš viso neturi gyvenamosios vietos (18,2 proc.). Šie faktoriai taip pat labai apsunkina respondentų integraciją į darbo rinką ir visą gyvenimo kokybę.

Apibendrinant galima teigti, jog didžioji respondentų dalis yra jauno amžiaus vyrai, kurių išsilavinimas nėra aukštas, o turima darbinė patirtis nėra didelė.

2.3. Priklausomų asmenų įsidarbinimo motyvacinių veiksnių analizė

Asmeninė motyvacija susirasti darbą ir jį išlaikyti yra be galo svarbi. Tačiau skirtingus žmones motyvuojantys darbai veiksniai yra skirtingi. Visgi dauguma mokslininkų, pasak Ališauskienės ir Ušeckienės (2005), svarbiausių motyvuojančių darbai veiksniu nurodo norą įgyti naujų žinių, dirbti kokybiškai, tobulinti savo profesinę kompetenciją, saviugdą. Skatinančiais motyvais įvardijamas ir asmeninis tobulėjimas bei socialinis saugumas, t.y. noras išsaugoti darbą, gerinti finansinę padėtį, nukonkuruoti savo kolegas.

Priklausomų asmenų motyvaciją darbai skatinantys veiksniai buvo tirti atskira teiginių skale, kur kiekvieną teiginį respondentai galėjo vertinti balais nuo 1 (visiškai nesvarbu) iki 10 (labai svarbu). Vidinis skalės suderinamumo kriterijus Cronbach alpha yra 0,76, o tai rodo aukštą skalės patikimumą. Respondentų išskirti motyvuojantys veiksniai prioritetine tvarka pateikti 8 paveiksle.

8 pav. Priklausomų asmenų įsidarbinimą motyvuojančių veiksnių vertinimas, vidurkiais (N = 121)

Paveiksle matyti, jog respondentams svarbiausia, kad būsimas (ar esamas) darbas būtų įdomus, jie galėtų tobulėti, o santykiai su bendradarbiais ir vadovu būtų kuo geresni. Mažiausiai svarbus veiksnys yra atlyginimas už atliktą darbą, tad galima teigti, jog priklausomų asmenų tarpe vyrauja vidinė motyvacija dirbti, o išoriniai motyvai nėra tokie svarbūs. Lileikienė ir Petkevičiūtė (2003) tai pat akcentuoja, jog tik ta asmenybė, kuri atkreipia dėmesį į savo polinkius, analizuoja juos, pripažįsta jų vertingumą, geba išvengti profesinio ir asmeninio gyvenimo konflikto.

Analizuojant įsidarbinimą skatinančius motyvus svarbu išanalizuoti ir kitas jų vertinimo statistines charakteristikas, kurios pateiktos 3 lentelėje.

Statistiniai įsidarbinimą lemiančių motyvų vertinimo rodikliai

Statistinės charakteristikos	Atlyginimas	Darbo įdomumas	Santykiai kolektyve	Darbo grafikas	Tobulėjimo galimybė	Karjeros galimybė
Moda	10	10	10	10	10	10
Mediana	8	9	9	8	9	8
Standartinis nuokrypis	2,18	1,82	2,15	2,22	1,67	2,17
Mažiausia reikšmė	1	1	1	1	1	1
Didžiausia reikšmė	10	10	10	10	10	10
Kvartiliai	25	6	8	7	7	8
	50	8	9	9	8	9
	75	10	10	10	10	10

Lentelėje matyti, jog visi išvardinti įsidarbinimo motyvai bent vieną kartą buvo įvertinti kaip mažiausiai svarbūs, t.y. 1 balu (mažiausia reikšmė) ir kaip labiausiai motyvuojantys, t.y. 10 balų (didžiausia reikšmė). Moda rodo, jog dažniausiai pasirenkamas vertinimo balas visuose teiginiuose buvo 10 balų, o tai rodo, jog respondentams visi motyvai pasirodė svarbūs. Panašiausiai buvo vertinami darbo įdomumo ir tobulėjimo galimybių veiksniai, nes jų standartinis nuokrypis mažiausias. Kvartiniai taip pat rodo, kurie veiksniai didžiajai daliai respondentų buvo svarbiausi: daugiau kaip pusė tiriamųjų darbo įdomumą, santykių kolektyve svarbą ir tobulėjimo galimybę vertino tik 9 arba 10 balų.

Atliekant respondentų demografinių charakteristikų ir įsidarbinimą motyvuojančių veiksnių koreliacinę analizę nustatyta keletas statistiškai reikšmingų labai silpnų koreliacinių ryšių. Kuo vyresni respondentai, tuo labiau įsidarbinant jiems reikšmingas darbo grafiko lankstumas ($r = 0,243$, $p < 0,01$), galimybė kilti karjeros laiptais ($r = 0,250$, $p < 0,01$) ir profesiskai tobulėti ($r = 0,218$, $p < 0,05$). Profesinio tobulėjimo ir karjeros galimybės susijusios ir su respondentų turimu išsilavinimu: kuo jis aukštesnis, tuo dažniau, rinkdamiesi darbą, respondantai akcentuoja profesinio tobulėjimo ($r = 0,220$, $p < 0,05$) ir karjeros ($r = 0,201$, $p < 0,05$) svarbą. Aukštesnis galimybės „daryti“ karjerą vertinimas yra susijęs su turima ilgesne darbo patirtimi ($r = 0,190$, $p < 0,05$) bei ilgesniu turimos priklausomybės laiku ($r = 0,211$, $p < 0,05$).

Analizuojant atskirų priklausomų asmenų įsidarbinimą motyvuojančių veiksnių tarpusavio sąsajas nustatyta, jog visi motyvai statistiškai reikšmingai koreliuoja vienas su kitu (4 lentelė). Didžioji dalis koreliacijų yra silpnos arba labai silpnos, tačiau yra ir vidutinio stiprumo koreliacijų. Kuo svarbesnis respondentui darbo įdomumas, tuo svarbesni santykiai kolektyve ($r = 0,590$, $p < 0,001$) ir profesinio tobulėjimo galimybės ($r = 0,559$, $p < 0,001$). Kuo didesnę reikšmę respondentas teikia galimybei tobulintis savo atliekamo darbo srityje, tuo jam svarbesni santykiai

su bendradarbiais ir vadovu ($r = 0,593$, $p < 0,001$) nei galimybė siekti aukštesnių pareigų, t.y. karjeros ($r = 0,591$, $p < 0,001$).

4 lentelė

Įsidarbinimą motyvuojančių veiksnių koreliaciniai ryšiai

		Atlyginimas	Darbo įdomumas	Santykiai kolektyve	Darbo grafikas	Profesinio tobulėjimo galimybė	Karjeros galimybės
Atlyginimas	r		0,299	0,209	0,325	0,189	0,275
	p		0,001	0,021	0,000	0,038	0,002
	N		121	121	121	121	121
Darbo įdomumas	r			0,590	0,390	0,559	0,381
	p			0,000	0,000	0,000	0,000
	N			121	121	121	121
Santykiai kolektyve	r				0,417	0,593	0,368
	p				0,000	0,000	0,000
	N				121	121	121
Darbo grafikas	r					0,409	0,451
	p					0,000	0,000
	N					121	121
Profesinio tobulėjimo galimybė	r						0,591
	p						0,000
	N						121

Taigi, priklausomų asmenų norą dirbti ir atitinkamo darbo pasirinkimo motyvus lemia keletas veiksnių, kurie tarpusavyje yra betarpiškai susiję. Visgi patys svarbiausi motyvai yra darbo įdomumas, galimybė tobulėti pasirinktoje profesinėje srityje ir šilti santykiai darbo kolektyve su bendradarbiais ir vadovu.

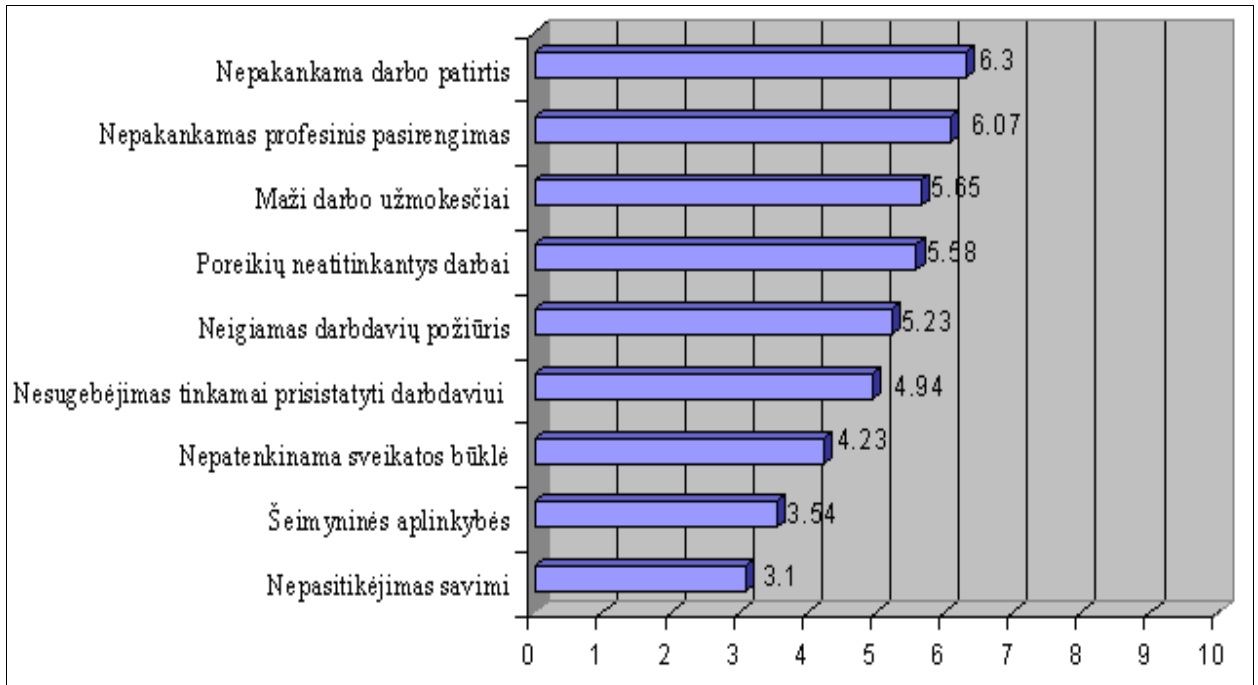
2.4. Nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų neįsidarbinimo priežastys

Šiandieninėje darbo rinkoje situacija yra sudėtinga. Statistikos departamento duomenimis (2011), pirmąjį 2011 m. ketvirtį nedarbo lygis šalyje sudarė 17,2 procento ir buvo 0,1 procentinio punkto aukštesnis nei ketvirtąjį 2010 m. ketvirtį. Per metus nedarbo lygis sumažėjo 0,9 procentinio punkto. Taigi, beveik kas penktas žmogus Lietuvoje neturi darbo, o rinkos pasiūla ne visuomet atliepia paklausą. Jauni žmonės, kurie neturi įgiję profesinės kvalifikacijos, neturi pakankamai profesinės veiklos įgūdžių, susiduria su daugybe sunkumų randant savo poreikius tenkinantį darbą.

Priklausomų asmenų situacija gali būti ir dar sunkesnė – pabaigę ilgalaikės reabilitacijos programas ir nesusiradę darbo jie nesugeba integruotis į visuomenę, todėl galimi atkryčiai. Galiausiai neįsidarbinimą gali lemti ne tik darbo pasiūlos nebuvimas, bet ir šeimos bei asmenybiniai veiksniai. Todėl šiame tyrime buvo siekta išsiaiškinti, kokios priežastys lemia

respondentų negalėjimą susirasti darbo arba jį išlaikyti. Šiam uždaviniui įgyvendinti parengta atskira matavimo skalė, kurioje kiekvienas teiginys vertinamas nuo 1 iki 10 balų. Kuo didesnis įvertinimas, tuo vertinama priežastis respondentui yra aktualesnė. Gautas šios skalės vidinio suderinamumo kriterijus Cronbach alpha yra 0,77, o tai rodo aukštą gautų duomenų patikimumą.

9 paveiksle pateikiamos respondentų įvertintos neįsidarbinimo priežastys.

9 pav. Priklausomų asmenų nurodomos neįsidarbinimo priežastys, vidurkiais (N = 121)

Paveiksle matyti, jog priklausomi asmenys nerasdami darbo, linkę tai sieti su turimo profesinio pasirengimo stoka ir turimos darbo patirties stoka. Tai reiškia, jog respondentai rimtai nusiteikę darbui, ir darbo užmokestis arba siūlomo darbo pobūdis nėra pats svarbiausias dalykas. Tikėtina, kad reabilitacijos centruose vykdoma profesinė reabilitacija jos klientams suteikia pakankamai pasitikėjimo savimi, tačiau ne visai pakankamai įsidarbinimui reikalingų įgūdžių: respondentai vidutiniškai vertina savo gebėjimą prisistatyti darbdaviui pokalbio metu, o ir darbdavių požiūrį į juos vertina kaip neigiamai. Siūlomi darbai, respondentų nuomone, pakankamai retai atitinka jų poreikius, o darbo užmokesčiai yra per maži kad jie galėtų pradėti savarankišką gyvenimą ir išlaikytų gyvenamąjį būstą ar savo šeimą. Be to, respondentai nurodo, kad viena iš neįsidarbinimo priežasčių yra jų sveikatos būklė.

Analizuojant respondentų nurodytas neįsidarbinimo priežastis svarbu išanalizuoti ir kitas jų vertinimo statistines charakteristikas, kurios pateiktos 5 lentelėje. Matyti, jog visų pateiktų neįsidarbinimo priežasčių vertinimai išsidėstė intervale nuo 1 iki 10, t.y. mažiausia pasirinkta reikšmė buvo 1, didžiausia – 10. teiginių, jog įsidarbinti trukdo nemokėjimas prisistatyti darbdaviui, neigiamas darbdavių požiūris, nepatenkinama sveikatos būklė, poreikių neatitinkančių darbų pasiūla, netinkamos šeimyninės aplinkybės bei nepasitikėjimas savimi

moda buvo lygi vienetui, o tai reiškia, kad respondentai dažniausia pasirinkti minimalų vertinimą ir šios priežastys nėra traktuojamos kaip įsidarbinimo trukdžiai. Tuo tarpu pakankamos darbo patirties neturėjimas didžiajai daliai yra kliūtis įsidarbinant (tiek moda, tiek mediana yra lygi 8).

5 lentelė

Statistiniai neįsidarbinimo priežasčių vertinimo rodikliai (N = 121)

Statistinės charakteristikos	Nepakankamas profesinis pasirengimas	Maži darbo užmokesčiai	Nepakankama darbo patirtis	Nemokėjimas prisistatyti darbdaviui	Neigiamas darbdavių požiūris	Nepatenkama sveikatos būklė	Poreikių neatitinkantys darbai	Šeimyninio gyvenimo problemos	Nepasitikėjimas savimi	
Moda	-	-	8	1	1	1	1	1	1	
Mediana	7	6	8	5	5	3	6	2	1	
Standartinis nuokrypis	3,11	3,07	3,12	3,12	3,17	3,23	3,07	2,96	3,01	
Mažiausia reikšmė	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Didžiausia reikšmė	10	10	10	10	10	10	10	10	10	
Kvartiliai	25	4	3	4	1,5	2,5	1	3	1	1
	50	7	6	8	5	5	3	6	2	1
	75	9	8	9	8	8	7	8	5,5	5

5 lentelėje pateiktos kvartilų charakteristikos leidžia dar išsamiau išnagrinėti įsidarbinimą apsunkinančių veiksnių vertinimus. Matyti, jog daugiau nei pusė respondentų siekiant įsidarbinti visiškai netrukdo nepasitikėjimas savimi, labai mažai sunkumų sukelia šeimyninės aplinkybės bei esama sveikatos būklė. Tuo tarpu netinkamas profesinis pasirengimas ar nepakankama darbo patirtis lemia daugiau nei pusės priklausomų asmenų neįsidarbinimą.

Sunkumų įsidarbinant vertinimas yra statistiškai susijęs su respondentų demografinėmis charakteristikomis. Nustatytos silpnos koreliacijos tarp turimos darbo patirties ir turimo profesinio pasirengimo bei respondentų amžiaus ir nepasitenkinimo siūlomu darbo užmokesčiu: kuo didesnę savarankiško dar samdomo darbo patirtį turi respondentai, tuo mažiau sunkumų įsidarbinant kyla dėl nepakankamo profesinio pasirengimo ($r = -0,315$, $p < 0,001$), o vyresni respondentai dažniau nepatenkinti siūlomu darbo užmokesčiu ($r = 0,308$, $p < 0,01$). Rasta ir daugiau labai silpnų, tačiau statistiškai reikšmingų koreliacijų: kuo daugiau darbinės veiklos patirties turi respondentai, tuo mažiau sunkumų įsidarbinant jiems kelia nepakankama darbo patirtis ($r = -0,188$, $p < 0,05$), sveikatos būklė ($r = -0,185$, $p < 0,05$) ir nepasitikėjimas savimi ($r = -0,183$, $p < 0,05$). Respondentams, turintiems vienokią ar kitokią profesinį pasirengimą, mažiau sunkumų kyla dėl profesinio pasirengimo tinkamumo ($r = 0,274$, $p < 0,01$), bet daugiau dėl turimos darbo patirties ($r = 0,184$, $p < 0,05$). Kuo ilgesnį laiką respondentai yra priklausomi nuo psichoaktyvių medžiagų, tuo dažniau jų netenkina siūlomas darbo užmokestis ($r = 0,189$, $p < 0,05$) ir tuo dažniau jie susiduria su neigiamu darbdavių požiūriu ($r = 0,208$, $p < 0,05$). Kuo daugiau darbų per pastaruosius 5 metus yra turėję respondentai rečiau jų neįsidarbinimas siejasi

su profesinio pasirengimo stoka ($r = -0,224$, $p < 0,05$). Taigi, matyti, jog įsidarbinant svarbiausia turėti tinkamą profesinį pasirengimą ir darbo patirties.

6 lentelėje pateikiamos neįsidarbinimo priežasčių tarpusavio sąsajos. Matyti, jog daugelis teiginių koreliuoja vienas su kitu, tačiau šios koreliacijos yra silpnos arba labai silpnos. Statistiškai reikšmingos vidutinio stiprumo koreliacijos nustatytos dvi ir jos siejasi su tokiais priežastimis kaip darbų neatitikimas priklausomų asmenų poreikiams, neigiamu darbdavių požiūriu ir esama sveikatos būkle: kuo daugiau sunkumų respondentams įsidarbinant kyla dėl siūlomų darbų ir jų asmeninių poreikių suderinamumo, tuo daugiau sunkumų kyla ir dėl nepatenkinamos sveikatos būklės siūlomam darbui ($r = 0,566$, $p < 0,001$) bei išankstinio neigiamo darbdavių nusiteikimo ($r = 0,561$, $p < 0,001$).

6 lentelė.

Įsidarbinimą apsunkinančių priežasčių vertinimo koreliaciniai ryšiai (N = 121)

		Maži darbo užmokesčiai	Nepakankama darbo patirtis	Nemokėjimas prisistatyti darbdaviui	Neigiamas darbdavių požiūris	Nepatenkinama sveikatos būklė	Poreikių neatitinkantys darbai	Šeimyninio gyvenimo problemos	Nepasitikėjimas savimi
Nepakankamas profesinis pasirengimas	r	0,262	0,409	0,171	0,124	0,081	0,210	0,095	0,123
	p	0,004	0,000	0,061	0,175	0,380	0,021	0,302	0,180
	N	121	121	121	121	121	121	121	121
Maži darbo užmokesčiai	r		0,114	0,207	0,253	0,139	0,206	0,063	0,119
	p		0,212	0,022	0,005	0,129	0,023	0,494	0,192
	N		121	121	121	121	121	121	121
Nepakankama darbo patirtis	r			0,297	0,410	0,227	0,305	0,053	0,060
	p			0,001	0,000	0,012	0,001	0,563	0,513
	N			121	121	121	121	121	121
Nemokėjimas prisistatyti darbdaviui	r				0,442	0,317	0,300	0,356	0,298
	p				0,000	0,000	0,001	0,000	0,001
	N				121	121	121	121	121
Neigiamas darbdavių požiūris	r					0,422	0,561	0,277	0,405
	p					0,000	0,000	0,002	0,000
	N					121	121	121	121
Nepatenkinama sveikatos būklė	r						0,566	0,342	0,432
	p						0,000	0,000	0,000
	N						121	121	121
Poreikių neatitinkantys darbai	r							0,484	0,442
	p							0,000	0,000
	N							121	121
Šeimyninio gyvenimo problemos	r								0,381
	p								0,000
	N								121

Apibendrinant galima teigti, jog labiausiai priklausomų asmenų įsidarbinimo galimybes apsunkina nepakankamas profesinis pasirengimas ir darbo patirties stoka.

2.5. Priklausomų asmenų požiūrio į darbo sąlygas vertinimų analizė

Įsidarbinimo galimybės yra glaudžiai susijusios su paties besidarbinančiojo lūkesčiais bei išankstinėmis nuostatomis – kokius reikalavimus jis kelia būsimam darbui, kiek jis linkęs sutikti ar nesutikti su darbdavio teikiamais pasiūlymais, kokios minimalios sąlygos jį tenkintų. Visa tai ir bus analizuojama šiame darbo poskyryje.

Svarbu pabrėžti, jog daugiau nei du trečdaliai tiriamųjų yra registruoti darbo biržoje (32,2 proc. registruoti daugiau nei metus laiko, 38,0 proc. – trumpiau nei metus). Neabejotinai tai suteikia tam tikras socialines garantijas (nemokamą sveikatos apsaugą), tačiau tuo pačiu ir iškelia tam tikrus reikalavimus – nusiteikimą ir pasiryžimą dirbti, nes atsisakius siūlomo darbo būtų prarastos ir minėtos garantijos. Deja, šis tyrimas neatskleidė priežasčių, kodėl dalis respondentų nėra registruoti darbo biržoje.

Didžioji dalis tiriamųjų norėtų tobulinti turimą kvalifikaciją (90,1 proc.) ir sutiktų įgyti naują profesiją (91,7 proc.). Naujos profesijos įgijimui 19,8 proc. respondentų kelia vieną sąlygą: stipendiją, kad būtų įmanoma patenkinti bent minimalius savo poreikius, nors daugiau nei du trečdaliai (71,9 proc.) sutiktų mokytis ir be stipendijos. Trys ketvirtadaliai respondentų net sutiktų kurį laiką dirbti be užmokesčio (75,2 proc.) jei tai jiems garantuotų stabilų tolesnį darbą. Tiesa, toks neapmokamas darbas neturėtų būti labai ilgas – 38,8 proc. sutiktų dirbti be atlygio ne ilgiau nei mėnesį, o 36,4 proc. – tiek laiko, kiek pasiūlytų darbdavys. Vadinasi, respondentai turi pakankamai aukštą įsidarbinimo motyvaciją ir užmokestis nėra pagrindinis veiksnys, nulemiantis darbo pasirinkimą.

Tačiau užmokestis yra svarbus. Daugiau nei du trečdaliai respondentų sutiktų dirbti už minimalų atlyginimą (30,6 proc. – neribotą laiką, 39,7 proc. – ne ilgiau nei metus). Tai visai natūralu – siekiant gyventi savarankišką gyvenimą minimalus darbo užmokestis vienareikšmiškai negali patenkinti žmogaus orumo, ypač jei jis gyvena vienas. Todėl respondentai nurodė, koks uždarbis juos tenkintų: 40,5 proc. tiriamųjų pakaktų 800 – 1300 Lt užmokesčio atskaičius mokesčius, 38,8 proc. norėtų gauti nuo 1300 iki 2000 Lt, o 20,7 proc. – daugiau nei 2000 Lt. Noras gauti didesnes pajamas susijęs su respondentų amžiumi – kuo jaunesni respondentai, tuo didesnio darbo užmokesčio jie norėtų ($r = -0,196, p < 0,05$).

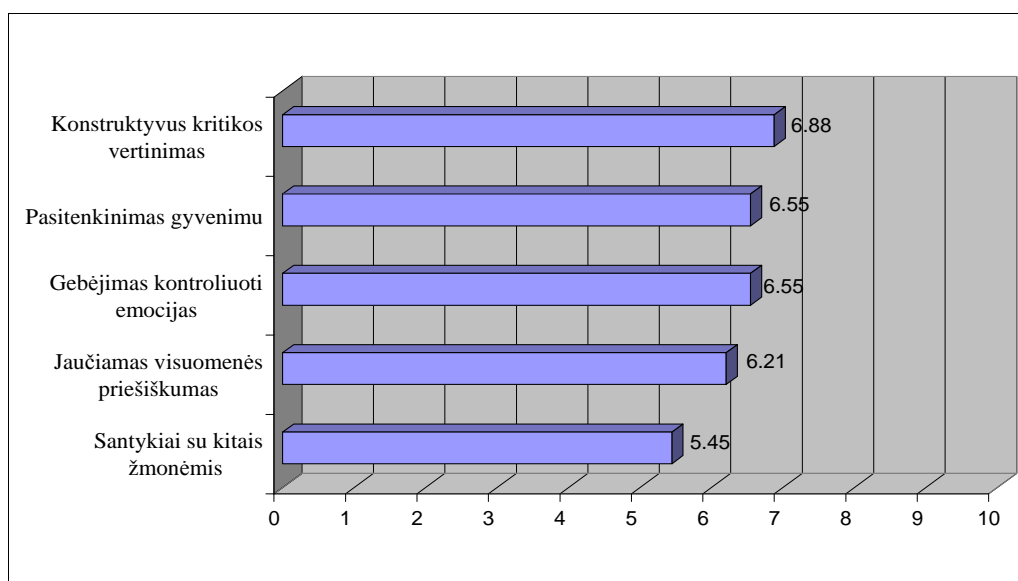
Kad gautų nuolatinį darbą, respondentai sutinka su daugeliu sąlygų: 86,0 proc. sutiktų pakeisti gyvenamąją vietą, 68,6 proc. išvyktų dirbti į užsienį. Didžioji dalis eitų dirbti savarankiškai (81,0 proc.), laikinųjų darbų (79,3 proc.) arba pasiliktų dirbti socialinėje įmonėje kartu su kitais reabilituojamais asmenimis (84,3 proc.). Šie duomenis liudija aukštą darbinės veiklos motyvaciją.

Nepaisant noro dirbti, dauguma respondentų pripažįsta, jog tai sukeltų nemažai sunkumų. 84,3 proc. pabrėžia, jog jiems reikalinga pagalba ieškant darbo ir tobulinant darbinius įgūdžius (87,6 proc.), o ir pirmuosius keletą mėnesių po įsidarbinimo būtų reikalinga parama ir palaikymas (79,3 proc.), nes pradėjus darbinę veiklą iškyla nemažas pavojus atkryčiui: atsiranda darbo užmokestis, laisvė, nauji bendradarbiai ir draugai, galiausiai darbe taip pat reikalingas „prisirašymas“. Visi šie veiksniai yra susiję su gebėjimu atsispirti psichoaktyvioms medžiagoms ir išlikti blaiviam, kurie reabilitacijos metu yra palaikomi draugų ir darbuotojų, o išėjus iš reabilitacijos įstaigos ima kelti grėsmę. Taigi, čia išryškėja ir tęstinės pagalbos poreikis, kuris liudija, jog priklausomam asmeniui, net ir baigusiam reabilitacijos kursą, reikalinga tolesnė pagalba.

Apibendrinant galima teigti, jog priklausomų asmenų motyvacija susirasti darbą yra pakankamai aukšta ir didžioji dalis sutiktų su daugeliu darbdavio keliamų sąlygų. Daugiausia sunkumų kelia darbo apmokėjimas, nes nors dauguma sutiktų dirbti už minimalų darbo užmokestį, tačiau jų trokštamas atlygis dažnai prasilenkia su realybe.

2.6. Psichosocialinių priklausomų asmenų gebėjimų vertinimas

Profesinė veikla suaugusio žmogaus raidos stadijoje vaidina labai svarbų vaidmenį: ji suteikia materialinį gyvenimo pagrindą, padeda patenkinti pirminius savo poreikius, palaikyti ryšius su kitais žmonėmis, įtvirtinti save kaip kompetentingą darbuotoją ir galiausiai realizuoti savo potencines galimybes. Tačiau dažnai profesinės veiklos sėkmė yra susijusi su psichosocialinėmis žmogaus savybėmis: pasitenkinimu gyvenimu, savikontrolė, kritikos priėmimu ir vertinimu, turimų problemų sprendimu, jaučiamu visuomenės spaudimu ir kt. 10 paveiksle pateikti šių gebėjimų vertinimai.

10 pav. Priklausomų asmenų psichosocialinių gebėjimų vertinimas, vidurkiais (N = 121)

Paveiksle matyti, jog visas psichosocialines charakteristikas respondentai vertina geriau nei vidutiniškai. Problemiškiausia sritis – santykiai su artimaisiais, draugais ir pažįstamais. Tikėtina, kad tai susiję su turima priklausomybe. Koreliacinės analizės metu nustatyta, jog geresnius santykius su aplinkiniais palaiko moterys ($r = -0,213$, $p < 0,05$), tačiau vyrai, geriau nei moterys, sugeba valdyti neigiamas emocijas ($r = 0,214$, $p < 0,05$).

Respondentai pakankamai negatyviai vertina kitų žmonių ir visos visuomenės požiūrį į juos. Vėlgi tai gali būti susiję ne tik su objektyviu vertinimu (visuomenė iš tikro atstumia priklausomus asmenis), bet ir sus subjektyviu (perkėlimu, projekcija ir kitais gynybos mechanizmais). Koreliacinė analizė parodė, jog šio teiginio vertinimas susijęs su kitais veiksniais: kuo ilgiau asmuo yra priklausomas, tuo pozityviau vertina visuomenės požiūrį į save ($r = 0,238$, $p < 0,01$). Be to, šis vertinimas susijęs ir su respondentų amžiumi – kuo jie jaunesni, tuo blogiau vertina visuomenės priešišumą ($r = 0,198$, $p < 0,05$).

Negebėjimas valdyti emocijas taip pat susijęs su amžiumi – vyresni respondentai turi geresnius jų kontrolės įgūdžius ($r = 0,225$, $p < 0,05$). Su amžiumi siejasi ir pasitenkinimas gyvenimu bei konstruktyvumas vertinant kritiką: kuo respondentai vyresni, tuo labiau jie patenkinti savo gyvenimu ($r = 0,245$, $p < 0,01$) ir ramiau reaguoja išsakytas pastabas ($r = 0,286$, $p < 0,01$). Įdomu ir tai, jog racionaliau kritiką priima asmenys, turintys ilgesnę priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų ($r = 0,195$, $p < 0,05$), aukštesnį išsilavinimą ($r = 0,286$, $p < 0,01$). Ir daugiau darbo patirties ($r = 0,256$, $p < 0,01$). Taigi, respondentų turimų psichosocialinių gebėjimų vertinimai nėra labai aukšti.

7 lentelėje pateikti statistiniai duomenys rodo, jog daugelis respondentų atsakymų buvo ne itin nutolę nuo bendro vertinimo vidurkio (SD varijuoja nuo 2,18 iki 2,88), o visi vertinimai svyravo intervale nuo 1 iki 10. Kvartiliai rodo, jog daugiau nei pusė respondentų santykių su kitais žmonėmis sritį vertino žemiau nei vidutiniškai, o trys trečdaliai turimus savikontrolės įgūdžius, gebėjimą priimti kritiką ir pasitenkinimą gyvenimu vertino geriau nei vidutiniškai.

7 lentelė

Statistiniai priklausomų asmenų psichosocialinių gebėjimų vertinimo rodikliai

Statistinės charakteristikos	Santykiai su kitais žmonėmis	Visuomenės priešiškumas	Savikontrolė	Pasitenkinimas gyvenimu	Konstruktyvus kritikos vertinimas
Moda	5	5	5	8	8
Mediana	5	7	6	6	7
Standartinis nuokrypis	2,88	2,70	2,18	2,51	2,29
Mažiausia reikšmė	1	1	1	1	1
Didžiausia reikšmė	10	10	10	10	10
Kvartiliai	25	3	4,5	5	5
	50	5	7	6	7
	75	8	8	8	8,5

Koreliacinė psichosocialinių gebėjimų analizė atskleidė, jog yra keletas statistiškai reikšmingų ryšių, kurie pateikti 8 lentelėje. Daugelis šių ryšių yra silpni, tačiau rastas ir vidutinio stiprumo ryšys: kuo aukštesnius gebėjimus konstruktyviai priimti kritiką turi respondentai, tuo geriau jie vertina visos visuomenės požiūrį į save ($r = 0,517$, $p < 0,001$).

8 lentelė

Priklausomų asmenų turimų psichosocialinių gebėjimų vertinimo koreliaciniai ryšiai (N = 121)

		Santykiai su kitais žmonėmis	Visuomenės priešiškus	Savikontrolė	Pasitenkinimas gyvenimu	Konstruktyvus kritikos priėmimas
Santykiai su kitais žmonėmis	r		0,013	0,013	0,020	0,026
	p		0,891	0,887	0,830	0,779
	N		121	121	121	121
Visuomenės priešiškus	r			0,404	0,439	0,517
	p			0,000	0,000	0,000
	N			121	121	121
Savikontrolė	r				0,302	0,428
	p				0,001	0,000
	N				121	121
Pasitenkinimas gyvenimu	r					0,483
	p					0,000
	N					121

Gebėjimas susirasti darbą bei įsitvirtinti darbo rinkoje taip pat glaudžiai susijęs su gebėjimu spręsti iškilusias problemas. 85,1 proc. respondentų teigia, jog pagal galimybes stengiasi susidoroti su iškilusiais sunkumais, o likusi dalis mano, kad net neverta bandyti jų spręsti, kadangi vyrauja išankstinis nusiteikimas, kad nieko gero iš to nebus. Vadinasi, vis tik didžioji dauguma priklausomų asmenų yra linkę individualiai spręsti kylančias problemas.

Apibendrinant galima teigti, jog priklausomi asmenys, nors ir yra linkę patys spręsti kylančius sunkumus, vis tik jų turimi psichosocialiniai įgūdžiai nėra vertinami labai aukštai, o tai gali apsunkinti jų integraciją į darbo rinką.

2.7. Priklausomų asmenų atkryčių ir integracijos į darbo rinką problemos

Nuo gimimo individas pereina pirminę ir antrinę socializaciją tam, kad sėkmingai integruotųsi į visuomenę ir gebėtų įgauti pilnaverčio ir funkcionalaus žmogaus statusą. Taisyklių, vertybių, tradicijų perėmimas sąlygoja tolimesnę asmens gyvenimo kokybę. Tačiau santykis su aplinka nuolat kinta, o ypač - kai yra išgyvenama socialinė atskirtis dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo.

Asmuo, atsidūręs reabilitacijoje, „mokosi gyventi iš naujo“. Tai, kas buvo prarasta per daugelį vartojimo metų, sunkiai sugražinama per kelis mėnesius ar vienerius metus. Priklausomybės ligos turi neigiamos įtakos socialinės adaptacijos ir socializacijos procesui,

nustumdamos integravimo ir savarankiškumo ugdymo prioritetus į antraeilį planą. Psichologinės ir socialinės problemos kyla dėl priklausomybės sindromo – tai fiziologinių ir kognityvinių reiškinių kompleksas, dėl kurio priklausomybę sukeliančios medžiagos arba medžiagų klasės vartojimas individui yra daug svarbesnis nei kitas elgesys, anksčiau labiau vertintas („*Narkotikas man yra bėgimas nuo to pasaulio, nuo pasaulio visokių rūpesčių, dar kažko tai... [...] Aš nemoku spręst savo vidinių problemų, išorinių problemų irgi nemoku spręst pats. Vidinių problemų prisikaupė daug, todėl paniškai norisi pabėgt, kadangi aš žinau vieną būdą ir visą laik tu naudojuosi*“ (J); „*Vėl pasijauti stiprus, pasitikintis savimi. Pirmą laiką nebereikia, nei tos programos, nei palaikymo, nei anonimų grupių ir kai jau pradedi taip galvoti, tada pradedi ristis žemyn. Pats to nepastebėdamas, apgaudinėdamas save, ieškodamas kažkokių tai priežasčių, dėl ko reikia pavartot. Gal tai ir yra užslėptas noras vartoti tuos narkotikus*“ (M)).

Pakartotinė integracija, dar kitaip reintegracija, yra ilgas procesas. Staigus reabilitacijos programos baigimas ir pirmi žingsniai į visuomenę, darbo rinką būna nedrąsūs, sunkūs ir neretai atveda į atkryčius. Todėl pusiau struktūruotu interviu tirta asmenų, priklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų, socialinė ir darbinė integracija. Tyrime dalyvavo 5 nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomi Labdaros ir paramos Fondo „Agapao“ nariai nuo 25 metų iki 34 metų.

Tam, kad pavyktų apčiuopti atkryčius įtakojančius veiksnius bei integracijos į darbo rinką aspektus, atlikta interviu aprašomoji analizė cituojant asmenų pasisakymus. Paaiškėjo, kad pagrindinės priežastys, trukdančios priklausomiems asmenims integruotis į visuomenę, yra nesugebėjimas išlaikyti pusiausvyros kuriantis gyvenimo aplinką („*kai po išėjimo: kas bus jeigu va taip bus? Ir daeidavai iki tokios būsenos, galvodavai kad geriau jau vartoti negu gyventi ir viskas ir vėl atkrenti*“ (Ma). „*Va tas pasitikėjimas manyje pradėjo augti ir buvo manyje įsižeidimas kaip čia manimi nepasitiki. Ir aš jau klimpau į dugną po truputį. Ir kada man siūlė darbą, aš jau tada vartoju*“⁰, „*Atkryčiai pas mane prasidėjo nuo pervargimo, nes nemokėjau susiplanuot laisvalaikio, kitas dalykas – nemėgau to darbo, kurį aš pats dariau, bet dariau dėl to, kad man reikėjo pinigų*“ (Ma).)

Reabilitacijos bendruomenės programoje šalia visų kitų blaivėjimą skatinančių užduočių turi būti numatytas priklausomų asmenų mokymas būti atsakingiems už bendruomenėje galiojančią tvarką ir taisyklių laikymąsi. Tai padeda įgyvendinti pagrindinį reabilitacijos bendruomenės tikslą – išmokyti priimti atsakomybę už savo gyvenimą („*Aš esu gyvenęs blaiviai, aš esu pažinęs tai - blaivaus gyvenimo malonumą, smulkmenas blaivaus gyvenimo, kurios teikia malonumus ir aš sieksiu to gyvenimo*“ (M)). Priklausomi asmenys turi sužinoti, kaip kurti aplink save reikiamą aplinką ir santykius, padedančius jų blaivėjimui, kaip keisti arba išvengti blaivėjimui trukdančių santykių. Tam jie turi išmokti aktyvumo ir atsakomybės („*anonimų grupės nutraukimas, nebevaikščiojimas tenai, pajaušta laisvė, manęs*

nieks nebecontroliuoja, man prieš nieką nebus gėda, aš pats sau šeiminkas, pats viską kontroliuoju, ir aš galiu leist sau atsipalaiduot vieną kartą“ (M)). Skaudžiausia tai, kad visus šiuos įgūdžius sunku perkelti į visuomeninį gyvenimą: pabaigus reabilitaciją, asmuo grįžta į tą pačią aplinką, kurioje buvo prieš tai, ir nors pats yra pasiruošęs pasikeisti, aplinka nėra pasirengusi jo tokio priimti, todėl jaučiamas spaudimas grįžti prie ankstesnių įpročių. Dažniausiai priklausomas asmuo neatlaiko šio spaudimo ir „atkrenta“.

Priklausomybės iš esmės pakeičia visą sergančio asmens ir jo aplinkos situaciją, apriboja jo veiklą. Priklausomybė paveikia ne tik juos pačius, bet ir šeimą, draugus, visą visuomenę. Žalingi įpročiai gali būti beprasmiškumo jausmo, kylančio iš neįgyvendintų egzistencinių poreikių, pusiausvyros neišlaikymo po reabilitacijos baigimo aspektas, o žmogaus siekis rasti konkrečią asmeninės egzistencijos prasmę, draugiškų tarpasmeninių santykių, socialinio aktyvumo, savęs raiškos darbe, yra viena svarbiausių sąlygų geram individo funkcionavimui visuomenėje.

Asociali vertybinė sistema, kuriai persiformuoti reikia daug pastangų ir laiko, įtakoja asmens pokyčius neigiama linkme. Reabilitacijos metu pradedama siekti vertybinių įgūdžių formavimo tikslo - padėti suvokti esmines žmogiškąsias vertybes, ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, tapatumo ir priklausymo bendruomenei jausmą, pagarbą kultūrai, socialinėms ir dvasinėms vertybėms, ugdyti atsakomybę atlikti pareigas ir būti atsakingu už savo poelgius šeimoje, ugdymo įstaigoje, kitoje socialinėje aplinkoje. Tačiau dažnai reabilitacijos metu įgytos vertybės nesutampa su vertybėmis tos grupės asmenų, kurie ima supti pabaigus reabilitaciją (*„Pačio taip susidėlioti ir apeiti kažkokie dalykai kaip kad išėita iš reabilitacijos su savo tokiu požiūriu ir vertybėm, visai tokiom, kurios yra nepriimtinos niekur. Va ir galbūt su kažkokiais tikslais labai jau aukštais va“ (Ma)*). Be to, reabilitacijos bendruomenėje įvykęs vertybių virsmas gali sukelti sumaištį pabaigus reabilitaciją, ypač jei jų neįmanoma greitai įtvirtinti visuomenėje (*„Per didelį troškimai, nerealiūs norai troškimai, siekiai. Per trumpą laiką užsimanai visą buitį savo susitvarkyt, apsiženyti vos ne visą pulką vaikų turėt. Ir kai pamatau, kad man tai nesigauna, kai realybė prasilenkia su norais, tokia didelė frustracija, nusivylimas, nuoskauda ateina į neišsipildžiusius lūkesčius, bejėgiškumo pajautimas ateina“ (A); „Nepasvertos galbūt savo galimybės iš tikrųjų ir norėjimas greit visko ir daug“ (Ma)*).

Pasak Johnson (2001), galimybių pervertinimas ir staigus perėjimas iš reabilitacijos į adaptacinį periodą vyksta staiga, remiamasi tik teorinėmis reabilitacijoje įgytomis žiniomis, tačiau realybėje žmogus lieka vienas. Iškyla poreikis surasti sąlygas, kurios reikalingos žmogui arba socialinei sistemai pagrįstai funkcionuoti tam tikroje situacijoje. Dažniausiai jis suprantamas kaip poreikis staiga turėti viską ir gali būti traktuojamas kaip trūkumas, kuris kliudo žmogui ar sistemai vystytis arba tobulėti (*„Tai būtent va todėl, kad visas blogis, visi sunkumai*

yra pamiršti, tau yra gera, ir iš to gerumo norisi, kad būtų dar geriau. Nes nu mano nuomone žmonės užvartoja tada, kai jiems būna blogai, ar tada kai jiems būna gerai“ (M)). Tokiu būdu yra pažeidžiama asmens psichologinė pusiausvyra, kuri didina nesugebėjimą susidoroti su tam tikrais stresoriais pereinant iš vieno gyvenimo etapo į kitą. Po reabilitacijos programos greitai „grįžtama“ į visuomenę, nėra tęstinumo ir monitoringo. Sveikimas – procesas, kurio metu priklausomas asmuo nevartoja jokių cheminių medžiagų ir mokosi be jų gyventi. Šis procesas yra ilgalaikis ir reikalauja tęstinumo („reabilitacija už tave viską sugalvojo. Reikia tik biškį paklusnumo turėti, esi pavalgęs, turi kur miegoti ir yra laisvalaikis, bet išėini iš reabilitacijos - to viso nėra ir kaip reikės gyventi aš nežinau“ (E)); „buvo skirtingi atkryčiai. Buvo ir tokie, kad aš, baigęs centrą, gavau labai gerus darbus su labai gerais atlyginimas. Va tik paprasčiausiai nemokėjau to įvertinti ir buvo mano reabilitacija nepraeita iš viso... [...] per didelė atsakomybė vienu momentu, per didelis krūvis, pavargdavau ir sakydavau, man to nebereikia. Ir kaip išėitį sau rasdavau pavartoti.“ (Ma). Išskyla poreikis pratęsti reabilitaciją jau ne pačiame centre, bet už jo ribų: „Eini konkrečiai į darbą, tarpusavio bendravime, savo laisvalaikio reguliavime, jau nebeturi, taip vadinamų, kumščiu virš galvos. Jau pats sau pradedi diriguot“ (A); „Turėtų būti žmogus, kuris padėtų toj 4 fazėj, tos karjeros planavime visus tuos žingsnius praeit nuo apgyvendinimo vietos iki įsidarbinimo, poilsio, sveikimo, panelių, nes visko to reikia ir viską tą gausi, bet tuos žingsnius reikia pradėti, praeiti, susidėlioti, kas yra svarbiausia, kokios vertybės. Pas mane nebuvo susidėliota“ (Ma).

Taigi, matyti, kad neigiamos aplinkos įtaka blaivybės išsaugojimui yra tiesiogiai neigiama. Perėjimas iš saugios reabilitacinės bendruomenės, kurioje pastatyti blaivybės pamatai, į priešingą aplinką yra didelis stresorius, o tuo pačiu ir pavojus atkristi: „pradedi jau ir bendrauti su tais žmonėmis, pas mane tai išviso buvo tokia panelė vartojanti. Tai ir tie stresai kur namuose būdavo, tai ir ji užvartodavo po to, duodavo įtampa ir darbe“ (E); „Kažkur tai toliau nuo miesto, nuo visų pagundų, nes aš būdamas čionais, aš sugebu save kontroliuot tuos kūno geismus, ir įkyrias mintis ir nuvažiavus į miestą, kai čia važiavom, į maisto banką, tai man viskas iš karto. Merginos, čia ir tas, ir anas, ir to noriu, ir ano noriu. Ir čia eičiau, ir šita mergina būtų.“ (M); „Nesugebėjimas susikurti saugaus bendravimo rato, saugios atmosferos aplink save“ (A); „O čia blaivaus gyvenimo ta monotonija, kiekvieną dieną vis tas pats, ir dar brolis aiškina. Iš tikrųjų mane veikia dar tai, kad kartais mama pykdavosi su broliu“ (M). Kaip matyti iš respondentų pasisakymų, juos veikia daugelis faktorių: laisvė, merginos, įvairūs norai ir troškimai, barniai namuose, kiti priklausomi asmenys, kai tuo tarpu pabaigs reabilitaciją yra ypač svarbu suvokti, kada asmuo sugeba jausti saugumą, ramybę ir kaip jam sekasi tai pasiekti: „Ir tenai nebūtų geriančių, nebūtų iš manęs reikalaujančių kažko tai. Turėti kažkokį tai savo jaukų

kampelį. Ir tą kampelį turėčiau, kaip privačią erdvę, kad aš galėčiau vienas tenais būt jeigu nenoriu, o jeigu noriu, aš atsivedu, tą, su kuriuo man gera būt“ (Ma).

Grįžimas į visuomenę ir darbo rinką yra galutinis sėkmingos reabilitacijos programos tikslas. Dienotvarkės planavimas, savipriežiūra, tvarkymasis buityje, bazinių poreikių patenkinimas yra esminiai dalykai, kuriuos siekiama įdiegti. Norint išlaikyti blaivybę asmuo turi gebėti pritaikyti šiuos įgūdžius praktikoje („*Turi išmokti savo savaitę planuoti, kad mokėtum planuoti savo kitą dieną. Nes tų rūpesčių jau krenta, krenta visą laiką, o ypatingai, kai išeina iš reabilitacijos, kai antstoliai - visi dalykai uždaryti, atidaryti, ir skolos, dar kažkas. Visokių rūpesčių ateina. Išmokti su tais rūpesčiais irgi tvarkytis. O, kad išmokti tvarkytis, reikia išmokti planuoti tą dieną...*“ (Ma); „*nemokėjau nei tvarkytis su ta pinigų suma vienas dalykas, kitas dalykas - nemokėjau panešti tų gautų galimybių*“ (A)). Taigi, egzistuoja akivaizdus ryšys tarp psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir sutrikusio socializacijos proceso siekiant įgyvendinti reintegracijos į visuomenę tikslus. Tačiau neigiamas visuomenės požiūris apsunkina priklausomo asmens integraciją ir nesuteiktas palaikymas prisideda prie atkryčių problemos: „*Mes čia bendruomenėj visi lygūs, visi vienodi, nesvarbu, kas sėdėjęs, kas nesėdėjęs, kas toks, kas anoks, visi vienodi, visi su viena bėda. Grįžti atgal, aplinkui tas skirstymas žmonių yra, tas rūšiavimas, etikečių klijavimas, nors tu pats jų nedarai, bet aplinkui jis vyrauja*“ (A). Susiduriama ne tik su ta stigmatizacijos problema, bet ir su kitu reiškiniu – kaip galima nevertoti alkoholio: „*Visuomenė nelabai ir priima blaivininkų*“ (Ma). Taigi, visuomenė ne itin linkusi palaikyti priklausomų asmenų pastangas nevertoti psichoaktyvių medžiagų: viena vertus ji pripažįsta priklausomybę liga ir skatina gydytis, o kita vertus tikisi, neadekvačių gydymo rezultatų – pabaigus reabilitaciją asmuo galės gerti saikingai. Deja, tai nėra taip lengva. Net ir patys artimiausi žmonės ne visuomet sugeba priimti reabilitaciją baigusį žmogų, o tai menkina asmens pasitikėjimą savimi, kelia įtampą: „*darbdaviui reikalingas sąžiningas, negeriantis, kuris yra punktualus, atsakingas, nes jis blaiviai mąsto. Bet kolektyvui jis yra visai nepriimtinas. Nes tu negeris*“ (Ma); „*Jo, tada nebuvo jokio pasitikėjimo, išeidami iš namų mane užrakindavo namuose, kad ten neišneščiau nieko, mane tai labai žeidė iš tikrųjų*“ (M).

Reabilitacijos bendruomenėje įgytus gebėjimus dar būtų galima vadinti perkeliamaisiais gebėjimais, sudarančiais žmogaus profesinio mobilumo pagrindą. Būtent bendrųjų, perkeliamųjų gebėjimų valdymas yra viena esminių sąlygų, lemiančių žmonių gebėjimą prisitaikyti prie pokyčių, o tuo pačiu ir įveikti socialinę atskirtį. Dažniausiai priklausomi asmenys yra linkę slėpti priklausomybės problemas, tuomet jie išgyvena psichologinę įtampą, tai neskatina užmegzti nuoširdžius ir draugiškus santykius naujame kolektyve. Vadinas, kad net ir įsidarbindami jie jaučiais marginalizuoti.

Įsidarbinimą lydi nusivylimai dėl mažo atlyginimo, nekvalifikuoto darbo, kitų darbuotojų netolerancijos. Dėl šių priežasčių dažnai darbas keičia darbą, ir nusivylęs asmuo lengvai vėl pasiduoda narkotikų traukai: „*Nes aš nemokėjau meistro darbo daryti. Pavyzdžiui dekoratyvinį tinką traukti, uždėti ten vatą ir visas tas procedūras aš nemokėjau daryti*“ (Ma); „*Taip, alga gera, viskas gera, i tvarkoj. Laikui bėgant išmoksi viską ir varysi, ir aš sutikau, bet tos galimybės buvo mano visai nepaskaičiuotos*“ (Ma).

Žinoma, jog sergantieji priklausomybės ligomis dažnai tampa socialiai neadaptuoti, kitaip tariant, tampa asmenimis, kurie priskiriami prie socialinės atskirties asmenų grupės. Socialinė atskirtis mokslinėje literatūroje apibrėžiama kaip visuomenės atsisakymas atskirų savo narių, jei jų gyvenimo būdas neatitinka visuomenės lūkesčių arba jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturėdami reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ar kt. Socialinę atskirtį dar labiau padidina menki darbiniai ir profesiniai įgūdžiai. Bendrųjų gebėjimų arba darbinių įgūdžių trūkumą tikslinės grupės asmenims lemia tai, kad jie ilgą laiką veikė ekonominio pasyvumo arba atsakomybės stokos situacijose ir neišsiugdė socialiniam gyvenimui reikalingų bendrųjų gebėjimų: „*o darbas toks turi būti pasirinktas žmogaus, į kurį aš eičiau tam, kad jis man patinka vat dirbti, ane*“ (Ma); „*Dėl kvalifikacijos. Kažkokį tai darbą rast reikia. Kiti žmonės daugiau moka dirbt, negu aš pavyzdžiui. Aš, jeigu pavyzdžiui į statybas eit, galiu tik pagalbinu dirbt, arba kitur aš irgi pagalbinis*“ (E); „*Automatiškai norint turēt gerą darbo vietą reikia turēt ir išsimokslinimą*“ (A).

Veikiant nuolatinių ekonominių pokyčių sąlygomis, didelę vertę žmonių adaptacijos darbo rinkoje požiūriu įgyja ne tiek gilios, specializuotos kompetencijos, kiek bendrieji gebėjimai. Bendrųjų gebėjimų sąvoka apima įvairių gebėjimų, būtinų veikiant šiuolaikinėje darbo rinkoje, kompleksą: minimalus išsilavinimo lygis, savikontrolė, bendravimo įgūdžiai, gebėjimai spręsti problemas, dirbti komandoje, naudotis informacinėmis technologijomis, gebėjimas mokytis, kritiškai mąstyti, gebėjimas pristatyti save įsidarbinimo situacijose, iniciatyvumas, pareigų ir atsakomybių suvokimas, užsienio kalbų mokėjimas, kompiuterinis raštingumas, verslo organizavimo gebėjimas, planavimo, organizavimo gebėjimai ir kt. Karjeros planavimo įgūdžių stoka yra dar vienas neigiamas aspektas, kuris įtakoja atkryčių gausą (*Svarbu kryptį atrasti, jau būnant centre, kur aš save įdiegčiau, nes vienas iš tų atkryčių būdavo kada aš išeidavau, man pasiūlė, darbas yra toks, atlyginimas yra toks, o pareigos yra tokios...[...] Ir po to žiūri nebepaveži*“ (Ma)).

Atsiranda remiamų darbo tikslinei grupei vietų stoka, nes priklausomybės ligomis sergantys asmenys paprastai turi gana ilgą priklausomo nuo narkotinių medžiagų gyvenimo periodą, kurio metu susikaupia daug problemų, o tai dažnai apsunkina ar net daro neįmanomą asmenų, baigusią rehabilitaciją, integraciją į atvirą darbo rinką. Todėl šalia tikslinės grupės

asmenų integracijos į atvirą darbo rinką pastangų, lygiagrečiai turi būti kuriama remiamų darbo vietų sistema. Menkas paramos tinklas iššaukia poreikį padėti asmeniui jaustis saugiu po reabilitacijos, todėl nesant adaptacijos periodui, belieka taikyti neoficialų ir neformalų bendravimą su tais darbuotojais, su kuriais buvo sukurtas geras santykis formuojant blaivaus gyvenimo įgūdžius. Toks palaikantis bendravimas gali padėti vykdyti prevenciją prieš atkryčius. Deja, dažnai priklausomas asmuo, pabaigęs reabilitaciją, neturi artimų žmonių rato, o su bendradarbiais taip pat iš karto nesusikuria tvirtų ryšių: „Už reabilitacijos aš neturiu išvis tokių žmonių. Turiu aš aišku narkomanų anonimų kelis pažįstamus, kurie po reabilitacijos yra išlaikę blaivybę. Aš nekalbu apie savo šeimą, artimuosius. Jie nesupranta viso to, kas su manim darosi, jie nesupranta mano vidinio pasaulio“ (J.); „Aš manau, kad vienas dalykas yra kad dirbi, nu ir aš manau, kad reikia kad būtų kažkas iš šalies, kurie yra sveiki ir kad padėtų visus tuos etapus pereiti“ (Ma); „Draugų, nežinau gal nepavadinčiau jų draugais. Buvo anonimai ir artimesni, su kuriais važiuodavome po to arbatos pagerti. Ir būdavo keli tokie su kuriais mes eidavome į kalinių globos centrą, ten vykdavo maldos grupelės, važiuodavome į svečius pas juos tenai bendraudavome va. Nežinau aš gal dabar, kai pagalvoju, galėjau daugiau laiko su jais praleisti. Ta prasme, jeigu būčiau pats to norėjęs. Bet reiškia aš nenorėjau to“ (M).

Apibendrinant priklausomybę skatinančius veiksnius, galima pastebėti jog iš paminėtų biologinių, psichologinių ir socialinių priežasčių vis dėlto dauguma jų yra susijusios su dėmesio, meilės, saviraiškos, sveikos savimonės trūkumu, gyvenimo nuoboduliu, socialiniu išmokimu, ar tiesiog protestu prieš vyraujančias taisykles: „aš sakau, kad turėti tą žmogų ir saugią aplinką, kad po biški, po biški įsivažiuot“ (Ma); „Nu būdavo draugų, anonimų, aš turėjau ir daug telefono numerių, ir sąmoningai, ir supratau, kad aš dabar tuojaus važiuosiu pavartot, ir, kad man reikia paskambint. Aš taip žinojau, bet aš to nedariau.“ (M). Be to, didelę įtaką turi ir socialinė aplinka. O žalingas priklausomybes lydintios pasekmės taip pat gana aktyviai pasireiškia tiek biologinėje, tiek psichologinėje, tiek socialinėje srityse. Galima būtų teigti, kad žalingų priklausomybių pasekmės neigiamai paveikia tiek patį priklausomą asmenį, tiek jo aplinką, tiek valstybę ir jos ekonomiką.

Priklausomybė nuo psichoaktyvių medžiagų nulemia ryšį su artimiausia aplinka bei visuomene silpnėjimą, tai mažina priklausomų asmenų įsidarbinimo galimybes bei didina „atkritimų“ tikimybę: „kad kolektyvas manęs nenorėjo priimt, dėl to, kad aš esu toksai, abstinentas. Darbe, pašaipų susilauki, namuos mama nėra sveikstanti ir nežino, kaip bendraut su tokiu, kaip tas, kuris yra buvęs narkomanas. Nei darbe, nei namie nėra gerai, o į grupę ateini, tik tai tiek, kad tam momentui šiek tiek prašviesėja, bet išeini ir vėl tamsu“ (Ma); „Jau buvo tunelinis mąstymas, viduj man jis jau veikė, ir kada lydėjo mane nepasitikėjimas manim, aš jau slydau į apačią“ (M). Vadinasi, profesinės reabilitacijos ir įsidarbinimo procese socialinių

darbuotojų, ir tarpinstitucinio bendravimo vaidmuo reikšmingas tarpininkaujant tarp tikslinės grupės asmenų ir profesijos mokymo bei įdarbinimo paslaugas teikiančių institucijų.

Priklausomi asmenys dėl skurdžių bendravimo įgūdžių bei žemos tarpusavio santykių kultūros patiria socialinio pobūdžio problemų, neturi pakankamai socialinių gebėjimų ir motyvacijos savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą. Patiriamas stresas ir diskomfortas menkina asmens gebėjimą išlaikyti blaivybę: „*Jei kažkam iš šeimos narių pasakai, kad blogai jautiesi, nori yra vartot ar prisigert, į tai reaguojama, kad tu pats kaltas, tu čia išgalvoji savo priežastis*“ (J); „*Aš nežinau iš tikrųjų, jeigu sąžiningai pasakyt, aš nežinau, kaip gyvent. Va šiam momentui paėmus aš nežinau, kaip gyvent. Aš gal tik taip norėčiau taip gyvent, bet ar man išeis taip gyvent aš nežinau*“ (M). Asmenys, sergantys priklausomybės ligomis, per tam tikrą laikotarpį tampa socialiai neadaptuoti - praranda šeimą, darbą, būstą, tokiu būdu tampa socialiai atskirti nuo visuomenės. Klasifikavimas, atskirtis įvardijama pačių respondentų kaip neigiamas veiksnys jų blaivėjimo kelyje.

Pagalba turi būti orientuota į asmenybinius pokyčius – jausmų suvaldymą ir reiškimą, asmenybės tobulėjimą ir savigarbą, problemų įsisąmoninimą, gebėjimo jas spręsti socialiai priimtiniu būdu ugdymą „*Tai, kad šitą atkapstyti man reikia labai daug. Tai aš ir noriu tų vat atkryčių priežastis iškrapštyti*“ (M). Pagalbos priemonės turi apimti visus asmens gyvenimo aspektus, kad būtų įgyvendintas pagrindinis jos tikslas – integracija į visuomenę, ir šie aspektai turi būti susiję ne tik su pačiu asmeniu, bet ir su jo artimiausia aplinka. „*Manau problemų buvo namuose, nes aš atvažiavau galbūt pasikeitęs, o mano mama ir brolis nesikeitė, jie buvo tokie patys. Pas juos liko tie patys kaltinimai man, nepasitikėjimas manimi*“ (Ma).

Tačiau remiantis tyrimo duomenimis, daugiausia sunkumų kyla, kai pabaigus reabilitaciją vis dar vengiama priimti atsakomybę už praeityje padarytas klaidas. Čia daugiausia skiriama dėmesio ekonominių problemų sprendimui, integravimuisi į darbo rinką („*jei pasirašau darbo sutartį atlyginimo pusę esu pasiruošęs atiduoti tiem antstoliam, bet viskas turi vykt proto ribose, bet ne visus pinigus atiduot. Tai kam man dirbt iš viso? Jeigu aš nieko iš viso to negaunu*“ (J); „*ir artimieji skambinėja, žmonos reikalauja pinigų, visur kur reikalauja atsakomybės, paskirstymo tikslingo va tokio visokio ir aš paprasčiausiai pavargau*“ (Ma).

Tikslinės grupės asmenys, net ir įsidarbinę, paprastai greitai iškrenta iš darbo rinkos, kadangi darbo biržos labiau orientuojasi į profesinių įgūdžių ugdymą, kai tuo tarpu tikslinės grupės asmenims ypač aktualūs darbiniai įgūdžiai ir su jais susijusių asmeninių savybių ugdymas: „*Ir tų pinigų išvis neužtenka, jauti įtampą, nerimą, nes mažai tų pinigų gauni, reikia valgyti, reikia už maistą, butą mokėt, nebeužtenka, pradedi daugiau laiko dirbti. Tuo labiau, kad aš dirbdavau 12, kartais 14 valandų per dieną. Nerasdavau to atsipalaidavimo*“ (J).

Vakarų šalyse gyvuoja gana senos narkomanų reabilitacinių bendruomenių – komunų steigimo tradicijos. Komunose priklausomiems asmenims steigiamos apsaugotos darbo vietos, kur pastarieji turi galimybę dirbti, patirdami minimalų stresą dėl iškritimo iš darbinės aplinkos, kas yra labai svarbu: „*Gerai jaučiuos dirbdamas, nes jaučiu kažkokį atsakomybės jausmą, jaučiu džiaugsmą atnešdamas pinigų namo, mamai. Taip man padeda darbas, bet nu, tai turi būt mylimas darbas, nes ten, dirbt kažkur tai, kur nepatinka, per prievartą. Man patiko dirbt, kol nevertojau.*“ (M); „*Ir jis man padėdavo su tuo darbu ir viskas man kažkaip lengvai atėdavo, gal aš kažkodėl ir nevertindavau to*“ (M). Tokiu būdu jiems atsiranda daugiau galimybių telkti pastangas susikaupusių socialinių problemų sprendimui, ryšių su artimiausia aplinka atstatymui ir naujų socialinių tinklų kūrimui, darbinių įgūdžių vystymui ir tobulinimui, senų vertybių koregavimui ir naujų vertybinių sistemų kūrimui, karjeros ir savarankiško gyvenimo planavimui ir įgyvendinimui. Komuna, integracijos / adaptacijos centrai gali pasitarnauti kaip tarpinė institucija, pereinant nuo priklausomo į savarankišką gyvenimą, sumažinanti atkryčių ir nesėkmių riziką („*Dabar žinau 2 centrai turi integracinę reabilitaciją pradėję. Jie mieste suteikia gyvenamąją vietą, kurie visą laiką gali grįžt ir pas darbuotojus. Manau, ta naujovė labai teigiama ir labai geras dalykas, nes, bendruomenėj tu gauni kažkokius pamatus, o išėjus, iš bendruomenės, reikia tau prie visko adaptuotis iš naujo ir mokytis gyvent. Tenai mokytis - ne be čia, o tenai reikia mokytis gyvent*“ (A); „*Tai, manau visos programos paėmimas nuoširdžiai ir gilinantį į save, pažinus save, manau man padės gyvent blaiviai*“ (M)). Deja, Lietuvoje tokių centrų yra labai mažai: „*Ir to būtent buferinio periodo, pereinamo periodo, kaip ir nėra*“ (A).

Asmenų, vartojančių psichoaktyvias medžiagas, socialinės reabilitacijos procesas yra etapiškas ir ilgalaikis. Priklausomybei nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, kaip ir kitoms lėtinėms ligoms, yra būdingi paūmėjimai arba atkryčiai. To galima sulaukti tiek reabilitacijos proceso metu, tiek jam pasibaigus, todėl reabilitacijos procesas negali būti užbaigtas, nes jis reikalauja tęstinumo, nuolatinių kliento pastangų tobulinti įgytas žinias bei gebėjimus, o prireikus klientas turi laiku gauti kvalifikuotą pagalbą.

Pagalba priklausomybe sergantiems asmenims yra svarbus uždavinys visai visuomenei, kadangi priklausomybės ligos atneša žalingas pasekmes tiek pačiam žmogui, tiek ir visiems visuomenės nariams, tiesiogiai ar netiesiogiai susiduriantiems su priklausomybėmis. Į pagalbos ir paramos procesą yra įtraukiamos valstybinės bei įvairios visuomeninės institucijos. Teikiant socialinę pagalbą nuo priklausomybės kenčiantiems, labai svarbu, kad įvairios priemonės, intervencijos ir paslaugos atitiktų kiekvieno sergančiojo priklausomybės ligomis problemas ir poreikius. Sugrąžinant asmenį į produktyvų funkcionavimą šeimoje, darbo vietoje ir visuomenėje, būtina įvairių institucijų teikiamas paslaugas suderinti su gydymo ir reabilitacijos

procesu. Tačiau adaptacinių centrų poreikis po reabilitacijos baigimo yra didelis ir galintis mažinti atkryčių skaičių.

Apibendrinant galima teigti, jog pakartotiniai atkryčiai atsiranda siekiant užsimiršimo, esant emociniam nepasitenkinimui susiklosčiusiu gyvenimu, esant sudėtingoms šeimyninėms aplinkybėms, patyrus nesėkmę ir nesugebant natūraliai priimti ir išgyventi dvasinį skausmą. Žalingi įpročiai gali būti beprasmiškumo jausmo, kylančio iš neįgyvendintų egzistencinių poreikių aspektas, o žmogaus siekis rasti konkrečią asmeninės egzistencijos prasmę, draugiškų tarpasmeninių santykių, socialinio aktyvumo, savęs raiškos darbe bei kūryboje yra viena svarbiausių sąlygų geram individo funkcionavimui.

Tyrimas parodė, kad didžiajai daugumai apklaustųjų socialinė pagalba labai reikšminga. Ypač svarbios socialinės reabilitacijos priemonės, kurių kol kas dar nepakanka. Viena iš tokių priemonių – tai profesinio mokymo ir profesinių darbinių įgūdžių ugdymas. Pagalbos priklausomiems asmenims teikimo procese yra naudojamos labai įvairios socialinio pobūdžio intervencijos priemonės, o efektyvi integracija yra susijusi su paslaugų įvairove, kurią reikia plėsti kurti siekiant bendrų tikslų, nes po reabilitacijos bendruomenėje asmenys atsiduria neapsaugotoje erdvėje ir suvokia, kad iš tiesų yra nepasiruošę pakelti blaivaus gyvenimo iššūkius. Jie negeba prisitaikyti ir normaliai savarankiškai dirbti: sunku laikytis disciplinos, pradėti ir pabaigti pradėtą darbą, operatyviai įgyvendinti darbinės užduotis, sudėtinga išlikti motyvuotam dirbti. Todėl pagrindine problema tampa ne susirasti darbą, bet jį išlaikyti, jame įsitvirtinti ir siekti profesinio tobulėjimo. Todėl labai dažnai dirbami darbai yra laikini, neturintys perspektyvos ir priklausomi asmenys iškrenta iš darbo rinkos.

Išvados

1. Mokslinių šaltinių ir teisės aktų analizė atskleidė, jog Lietuvoje pagalba priklausomybes turintiems asmenims iš esmės teikiama iki jų įsidarbinimo momento, laikant, kad įsidarbinęs asmuo jau įveikė socialinę atskirtį, nors pagrindiniai sunkumai prasideda tik po įsidarbinimo. Įsidarbinęs priklausomybę turintis asmuo turėtų būti laikomas ne įveikusiu socialinę atskirtį, o tik pakankamai motyvuotu tai padaryti - visokeriopa pagalba šių asmenų atžvilgiu turėtų didžiausią grįžtamą efektą.
2. Nuo psichoaktyvių medžiagų priklausomų asmenų įsidarbinimo motyvacija yra aukšta ir tai lemia keletas statistiškai reikšmingai susijusių veiksnių: siekis, kad darbas būtų įdomus, galimybė tobulinti savo profesines kompetencijas bei palaikyti draugiškus santykius su kolektyvo nariais bei vadovu. Tuo tarpu išoriniai motyvacijos veiksniai, tokie kaip uždarbio dydis, darbo grafiko lankstumas yra mažiaus svarbūs. Labiausiai įsidarbinimo galimybes apsunkina nepakankamas profesinis pasirengimas ir darbo patirties stoka, todėl dauguma respondentų nurodo, jog jiems reikalinga pagalba ieškant darbo, tobulinant darbinus įgūdžius ir siekiant išlaikyti blaivybę įsidarbinus.
3. Priklausomi asmenys būsimam darbui nekelia pernelyg didelių reikalavimų: dauguma dėl nuolatinio darbo garantijų tobulintų turimą profesinę kvalifikaciją ar įgytą naują specialybę, pakeistų gyvenamąją vietą, dirbtų laikinus darbus ar imtųsi savarankiškos veiklos, kuri laiką dirbtų už minimalų atlygį, nors tik nedaugelį toks atlygis tenkintų.
4. Subjektyvūs respondentų turimų psichosocialinių įgūdžių vertinimai nėra labai aukšti: sunkiausiai sekasi palaikyti draugiškus ir šiltus santykius su kitais žmonėmis, atlaikyti visuomenės priešišumą ir kontroliuoti neigiamus jausmus.
5. Pagrindinės atkryčio priežastys yra nesugebėjimas atlaikyti visuomenės spaudimo pabaigus reabilitacijos kursą. Čia susiduriama ne tik su visos visuomenės, bet ir su artimiausios aplinkos nepasitikėjimu ir spaudimu, abstinencijos netoleravimu, todėl daugeliui respondentų socialinė pagalba labai reikšminga. Ypač svarbios socialinės reabilitacijos priemonės, kurių kol kas dar nepakanka: profesinio mokymo, profesinių darbinų įgūdžių ugdymo. Kadangi susiduriama su aplinka, kuri nepasiruošusi priimti blaivaus asmens, iškyla nesugebėjimo prisitaikyti ir integruotis į darbo rinką problema. Svarbiausiu uždaviniu tampa ne darbo susiradimas, o jo išlaikymas.
6. Tyrimo hipotezė, kad priklausomybės ligomis sergančių asmenų integracijos į darbo rinką procesas ilgalaikėse reabilitacijos bendruomenėse yra nepakankamas siekiant efektyvių socialinės atskirties mažinimo rezultatų, pasitvirtino.

Rekomendacijos

Atsižvelgiant į atliktos mokslinės ir teisinės literatūros analizę bei gautus duomenis pateikiamos rekomendacijos įvairaus lygio institucijoms ir asmenims siekiant efektyvios priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką ir socialinės atskirties mažinimo apibūdinant galimus jų vaidmenis:

- **Vyriausybės vaidmuo** skatinant priklausomų asmenų integraciją į darbo rinką - tiesiogiai finansuoti arba subsiduoti iniciatyvas; reguliuoti darbo rinkos bei visuomenės sukeltus socialinės atskirties barjerus; teikti neprivalomą darbdavių skatinimą.
- **Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo:** prisidėti prie projektų įdarbinant ir / arba mokant priklausomus asmenis.
- **Profesinių sąjungų organizacijų vaidmuo:** švietimo ir informacijos kampanijų metu skleisti gerosios praktikos pavyzdžius jų nariams.
- **Darbdavių vaidmuo:** žmogiškųjų išteklių politikos tobulinimas visuose organizacijos lygmenyse, eksperimentuojant, kokius rezultatus duoda priklausomų asmenų įtraukimas į darbą, mokymai, kiti užimtumo segmentai; sąlygų, kuriomis individai galėtų planuoti savo karjerą, kūrimas; darbo jėgos personalo, vadovų ir kito personalo įtraukimas į mokymus, pačių priklausomų asmenų įtraukimas į diskusijas dėl diskriminacinių barjerų panaikinimo.
- **Priklausomų asmenų vaidmuo:** savo poreikių mokytis ir karjeros raidos įvertinimas; mokymo poreikių aptarimas su vadovais; visų mokymo galimybių privalumų išnaudojimas; horizontalios, o ne vertikalios karjeros pasirinkimas.
- **Visuomenės švietimas,** siekiant pakeisti negatyvų požiūrį į socialinę atskirtį patiriančius asmenis ir klaidinančius stereotipus.

Socialinių paslaugų priklausomiems asmenims plėtra galėtų būti vykdoma įgyvendinant šiuos tikslus:

- Socialinių paslaugų sistemą ir toliau plėtoti decentralizacijos kryptimi, atsakomybę už socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą suteikiant savivaldybėms ir bendruomenėms;
- Didinti teikiamų nestacionarių socialinių paslaugų apimtį, nes Norvegijos ir kitų šalių patirtis rodo, kad nestacionarios socialinės paslaugos paslaugų gavėjams yra tinkamesnės, o valstybei pigesnės nei paslaugos, teikiamos stacionariose globos įstaigose;
- Diegti socialinių paslaugų modernizavimą, taikant pažangius šiuolaikinius darbo metodus;
- Įgyvendinti integruotų socialinių paslaugų ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelį;

- Didinti socialinių paslaugų veiksmingumą ir kokybės vertinimą, taikant kokybės vertinimo normas bei paslaugų kokybės standartus;
- Skatinti aktyvų kliento įtraukimą į paslaugų organizavimo procesą,
- Stiprinti valstybinių įstaigų (savivaldybių) ir neformalios globos teikėjų bendradarbiavimą.

Siekiant kokybiškiau įgyvendinti priklausomų asmenų reabilitacijos ir resocializacijos programas siūloma vadovautis šiomis taisyklėmis:

- **reabilitacijos procesas turėtų prasidėti kartu su gydymu**, naudojant reabilitacijos priemones kompleksiskai ir nepertraukiamai;
- pradedant pagalbos procesą klientas informuojamas apie reabilitacijos priemones, **jis bei jo artimieji turi būti šio proceso dalyviai**;
- nepaisant to, kad klientus vienija bendra problema – psichoaktyvių medžiagų vartojimas, kiekvienas asmuo yra individualus ir nepakartojamas, kiekvieno jo problemos gali turėti skirtingas šaknis, todėl yra **tikslinga individualizuoti reabilitaciją**;
- siekiant maksimizuoti reabilitacijos proceso efektyvumą, labai svarbu užtikrinti visų reabilitacijos grandžių tęstinumą. Sergančiųjų priklausomybės ligomis medikamentinis ir psichoterapinis gydymas yra tik viena pradinių gydymo pakopų, visus likusius elementus ir turėtų apimti socialinė ir psichologinė priklausomų asmenų reabilitacija, galutiniame etape – integracija į darbo rinką.

Įvairių gydymo priemonių, intervencijos ir socialinių paslaugų, atitinkančių kiekvieno sergančiojo priklausomybės ligomis problemas ir poreikius, derinimas (kompleksas) yra pagrindinis priklausomų asmenų integracijos į darbo rinką ir socialinės atskirties mažinimo garantas.

Literatūra

1. Alber J., Delhey J., Keck W., Nauenburg R. (2004). *Quality of life in Europe: First European Quality of Life Survey 2003*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities
2. Ališauskienė R., Ušeckienė L. (2005). Pedagogų tęstinio mokymosi poreikiai ir motyvai // *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr.9.
3. Anderson P., Baumberg B. (2006). *Alkoholis Europoje visuomenės sveikatos požiūriu*. Klaipėda.
4. Baliukevičius. (2002). *Darbo ir socialinių tyrimų institutas: mokslinė tyrimų ataskaita*.
5. Baranauskienė, I. (2002), *Neįgaliųjų rengimas: kaip ekspertai vertina švietimo, ekonominės ir socialinės politikos sąveiką?*. Specialusis ugdymas, 1(6).
6. Baranauskienė I. (2003). *Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių profesinės adaptacijos sąveika*. Daktaro disertacija. Šiauliai.
7. Baranauskienė I., Ruškus J. (2004). *Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika*. Šiauliai.
8. Baranauskienė I. (sud.). (2002). *Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje: mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
9. Bitinas B. (1996). *Ugdymo filosofijos pagrindai*. Vilnius.
10. Braslauskienė R. (1999). *Bešeimių vaikų ugdymo globos institucijose socialiniai ir psichologiniai ypatumai: daktaro disertacija*. Klaipėda.
11. Bulotaitė L. (1997). *Socialinis darbas mokykloje*. Kaunas.
12. Bulotaitė L. (2004). *Narkotikai ir narkomanija*. Vilnius.
13. Bulotaitė L. (1999). *Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo prevencija mokykloje: metodinė medžiaga mokytojams*. Vilnius.
14. Bulotaitė L. (1986). *Socialinės ir psichologinės alkoholizmo pasekmės*. Vilnius.
15. Bulotaitė L. (1998). *Priklausomybių psichologiniai aspektai*. Vilnius.
16. Camfield L. (2005). *Researching Quality of Life in Developing Countries*. Newsletter of the ESRC Research Group on Wellbeing in Developing Countries. April. <http://www.welldev.org.uk/news/newsletter-april-05.htm> (žiūrėta 2011-01-18).
17. Casey B., Metcalf H., Lakey J. (1993). Human Resource Strategies and the Third Age: Policies and Practices in the UK // Taylor P., et al., *Age and Employment*. London: IPM www.eurofound.europa.eu/2005/02/word/be0502301tfr.doc (žiūrėta 2011-01-18).
18. *Combating age barriers in employment*. Research summary. (2005). European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, MISSOC

19. Crafts N. (1997). *The human development index and changes in standard of living: some historical comparisons*. European Review of Economic History. Nr. 1.
20. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2000). *Statistika ir jos taikymai*. I dalis. Vilnius: TEV.
21. Dolan P., Peasgood T., Dixon A., Knight M., Phillips D., Tsuchiya A., White M. (2006). *Research on the Relationship between Wellbeing and Sustainable Development*. Final Report for Defra. London.
22. Easterlin R., A. (2003). *Building a Better Theory of Wellbeing*. IZA Discussion Paper. No. 742. <http://ssrn.com/abstract=392043> (žiūrėta 2011-01-18).
23. Elijošius E. (2001). *Profesinio apsisprendimo metas*. Šiaurės Lietuva, 10 – 37, 21 – 2.
24. Europos Komisijos dokumentas „*Naujas impulsas Europos jaunimui*“ (2001).
25. Fahey T., Nolan B.; Whelan C. (2003). *Monitoring quality of life in Europe, European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
26. Vogt F. (2001). „*Narkotikai – grėsmingas mūsų laikų šauksmas*“. Vilnius.
27. First Anderson P. (2006). *Alkoholis Europoje visuomenės sveikatos požiūriu*. Klaipėda
28. Fleming M. *Alkoholio vartojimo problemas ir jų sprendimo būdai bendrojoje praktikoje* // Fleming M., Murray P., Subata E., Valius L. Kaunas (2000).
29. Flynn P., Berry D., Heintz T. (2002). *Sustainability & quality of life indicators: toward the integration of economic, social and environmental measures*. The Journal of Social Health., Nr. 1(4).
30. Gvazdauskienė, I. (2004). *Neigaliųjų profesinis rengimas ir įsidarbinimo galimybės Lietuvoje*.
31. Haferkamp H., Smelser N., J. (1992). *Social Change and Modernity*. Berkeley: University of California Press. http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft600_0078s/Johansson_2001 (žiūrėta 2011-01-18).
32. Higienos mokslinio tyrimo institutas. (1992). *Alkoholizmas ir girtavimo problemos*. Vilnius.
33. Johnson L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
34. Karpovas V. (2009). „*Socialinių ir krikščioniškųjų dvasinių vertybių formavimas ir ugdyimas priklausomybės ligomis sergančių asmenų ilgalaikės reabilitacijos bendruomenėse*“: bakalauro darbas. Šiauliai.
35. Karvelis V. (red.). (2001). *Darbinis ir profesinis neigaliųjų rengimas: turinio kaita*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
36. Kolitzus H. (2002). *Vyrai gėrė, vyrai gers*. Vilnius: Vaga.
37. Kučinskas, V., Kučinskienė, R.. (2000). „*Socialinis darbas švietimo sistemoje*“, Klaipėda.

38. Laužackas R. (2005). *Profesinio rengimo metodologija*. Monografija. Kaunas.
39. Lileikienė T., Petkevičiūtė R. (2003). Besimokančių suaugusiųjų požiūris į karjerą // *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 2003 (7).
40. Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas,.
41. Lindstein, T. (1996). *Working with children of Alcoholics*. Stockholm.
42. *Local Quality of Life Indicators – Supporting Local Communities to Become Sustainable: A Guide to Local Monitoring to Complement the Indicators in the UK Government Sustainable Development Strategy*. (2005). National Report. Audit Commission.
43. May, G. (2004). *Priklausomybė ir malonė: meilė ir dvasingumas gydant priklausomybės ligas*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
44. McGregor A., J. (2006). *Researching Wellbeing: from Concepts to Methodology*. WeD Working Paper 20. ESRC Research Group on Wellbeing in Developing Countries.
45. Meacher M. (2001). *Local Quality of Life Counts – in a Nutshell a Summary of a Menu of Local Indicators of Sustainable Development*. <http://www.environment.detr.gov.uk/sustainable/index.htm>. (žiūrėta 2011-01-18).
46. MISSOC Database (2011). http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do?lang=en. (žiūrėta 2011-01-18).
47. Mikalkevičius A., Banaitis V., Kurtinaitis A. (1998). *Alkoholizmas ir nikotinizmas: Klinika. Gydymas. Profilaktika*. Vilnius
48. Misiūnas J., Stašinskas J. (1981). *Girtavimas ir atsakomybė*. Vilnius.
49. *Mutual Information System on Social Protection. Social Protection in the Member States of the European Union, of the European Economic Area and in Switzerland*. (2005). Situation on 1 January 2005. European Commission, 14.
50. *Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004 – 2008 metų programa*.
51. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos priklausomybės ligų reabilitacijos bendruomenių asociacija, Vilniaus priklausomybės ligų centras, Labdaros paramos fondas „AGAPAO“, Labdaros ir paramos fondas „Vilties švyturys“, Viešojo įstaiga „Apsisprendimas“, projektas „Asmenų, vartojančių narkotines ir psichotropines medžiagas, reabilitacija ir socialinė reintegracija, novatoriško socialinių paslaugų modulio kūrimas“ (2006).
52. Navaitis G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius.
53. *Nedarbo lygio pokyčiai* (2011). Statistikos departamento duomenys. <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=9066&PHPSESSID=516dbf845756a781035c59cf7e0404cf> (žiūrėta 2011-05-15).
54. *Neįgalųjų profesinio rengimo koncepcija* (2003).

55. Nissen Jorgen F. *Nematomas dramblys: alkoholis, alkoholizmas, alternatyvos*. (1997). Denmark
56. *Norvegijos patirties nestacionarių socialinių paslaugų srityje adaptavimo, perkėlimo ir įdiegimo Lietuvoje galimybių studija*. (2010). Vilnius.
57. Pluzek Z. (1996). *Pastoracinė psichologija*. Vilnius.
58. Priklausomybė ir nauji sprendimo būdai, (2005) <http://www.manoguru.lt/nugalek-priklausomybe/documents/tarptautinio%20bendradarbiavimo%20sutartis%20LT.pdf> (žiūrėta 2011-01-18).
59. Rutter M., Smith D., J. (1995). *Psycho-social Disorders in Young People*. Chichester: John Wiley & Sons.
60. Schuessler K., F., Fisher G., A. (1985). *Quality of Life Research and Sociology*, Annual Review of Sociology. 11: 129–149 p.
61. *Social assistance benefits*. (2007). Benefits and Wages: OECD Indicators. http://www.oecd.org/document/3/0,3343,en_2649_34637_39617987_1_1_1_1,00.html (žiūrėta 2011-01-18).
62. *Socialinė distancija įvairių grupių atžvilgiu*. (2007 m.). <http://www.visiskirtingivisilygus.lt/lt/download/VSVL%20tyrimo%20santrauka.doc> (žiūrėta 2011-01-18).
63. Skriptienė, L. (2001). *Kai kurie neįgalių jaunuolių profesinio mokymo efektyvumo bruožai*.
64. Suslavičius A. (1995). *Socialinė psichologija*. Kaunas.
65. Trencmann U. (1999). *Alkoholis ir depresija*. Vilnius.
66. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
67. Valstybės psichinio sveikatos centras, *metinė statistinė ataskaita* Nr. 14, (2010).
68. Vaznelytė L. (2003). *Aš vėl gyvenu*. Vilnius.
69. Vitunskiene V., Jazepcikas D., Janusauskaite G. (2007). The unevenness of life quality in Lithuania's rural areas: economic and social dimensions. *The Role of Social Capital and Grass-Roots in Initiatives in Rural Development*. Zhytomyr. Nr. 1(8). 263–270 p.
70. Urmonienė, M. (2001). *Stigmatizacijos įtaka marginalinio elgesio formavimuisi*. Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos. Mokslinės konferencijos medžiaga. Kaunas.
71. Urmonienė, M. (2002). *Marginalinės grupės – socialinio darbo dalykas*. Socialinis darbas, 2(2).
72. Woititz J. G. (1999). *Suaugę alkoholikų vaikai*. Kaunas.
73. Želvys R. (1994). *Paauglystės psichikos vystymasis*. Vilnius.
74. Žukauskienė R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius.
75. 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 1 prioriteto „Kokybiškas užimtumas ir socialinė aprėptis“ VP1-1.3-SADM-02-K priemonės „Socialinės rizikos ir

socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ projektų finansavimo sąlygų aprašas, 2011 m. sausio 1 d.

76. Егоров А. Ю. (2002). *Возрастная наркология: лечение зависимостей*. Москва.
77. Гасанов Э. Г. (1997). *Наркотизм: тенденции и меры преодоления*. Москва.
78. Гузиков Б., М. (1988). *Алкоголизм у женщин*. Москва: Медицина.
79. Даулинг С. (2000). *Психология и лечение зависимого поведения*. Москва: Независимая фирма Класс.
80. Кавокин С.Н. (1993). *Профессиональная реабилитация и занятость населения*. Москва.

Vladimiras Karpovas
**INFLUENCE OF A PROCESS OF INTEGRATION INTO THE LABOUR MARKET IN
REDUCING SOCIAL EXCLUSION AMONG THE PEOPLE WITH ADDICTIONS IN
COMMUNITIES OF LONG-TERM REHABILITATION**

The Master's Degree Thesis

Summary

The thesis analyses influence of a process of integration into the labour market in reducing social exclusion among people with addictions in communities of long-term rehabilitation. The hypothesis suggests that the process of integration into the labour market of the people with addictions in communities of long-term rehabilitation is not sufficiently effective at reducing social exclusion.

The research was conducted through a questionnaire and a series of interviews aiming to discern the possibilities at integrating the people with addictions into the labour market, and further understanding how these possibilities might help in reducing social exclusion in communities of long-term rehabilitation. A standard statistical-quantitative (using common statistical indicators, such as mode, median, standard deviation, quartiles, frequents, averages, correlations, reliability of the research tools) as well as qualitative analysis of the collected data was applied.

121 persons with addictions from 5 long-term rehabilitation communities have participated in this research. In the process of research 121 closed-type questionnaires were completed and 5 interviews conducted.

The research showed that both willingness to work and a motivation in seeking for a particular type of work in people with addictions are affected by a number of closely related factors. It seems that the most important motivation in job seeking is an appeal of a particular work, also career possibilities and good working relationships both with colleagues and a leader/employer. The unemployment among such persons is most commonly conditioned by the lack of professional qualifications and work experience. Despite that many of them do not lack confidence and put enough effort in job seeking. Most of the respondents were registered at their local job centres and were willing to either improve their existing skills or gain new qualifications. They would also agree for a limited period time to work for a minimum wage or even for free, do temporary jobs, be self-employed, even change their place of residence if that would warrant more stability in their employment. However, the respondents also acknowledged their need of help in improving their work skills, help in seeking employment and even some follow up support after their employment.

Key words: addicted person, social exclusion, integration into the labour market.

Priedai

Gerbiamas respondente,

Šio tyrimo paskirtis – nustatyti socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracijos į darbo rinką galimybes ir sunkumus. Tyrimo rezultatai bus panaudoti magistro darbe bei teikiant pasiūlymus socialinę atskirtį patiriančių asmenų rehabilitacijos paslaugų tobulinimui.

Primename, kad
apklausa **anoniminė**.

**Individualūs duomenys
niekur nebus skelbiami.**

Jums tinkantį atsakymą pažymėkite taip:

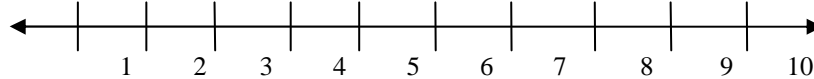
Arba parašykite atsakymą tam skirtoje vietoje

1. Ar esate anksčiau nors kartą dalyvavę rehabilitacinėje programoje?

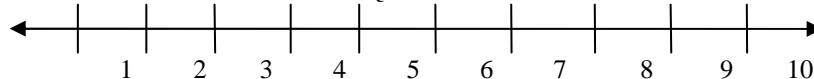
Taip Ne

2. Apačioje yra išvardinti tam tikri motyvai, kurie gali paskatinti žmones įsidarbinti. Kiek Jums asmeniškai yra svarbas kiekvienas šių motyvų? (prie kiekvieno atsakymo apibraukite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „visiškai nesvarbu“, 10 – „labai svarbu“):

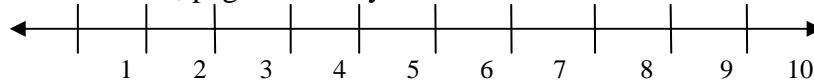
Kuo didesnis atlyginimas

Įdomus darbas

Gerai, pagarbūs santykiai su bendradarbiais ir vadovais

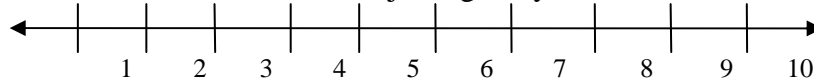
Lankstus darbo grafikas

Galimybė tobulėti profesiskai

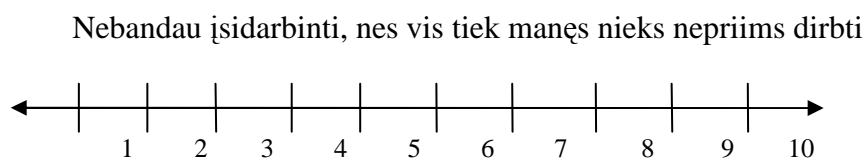
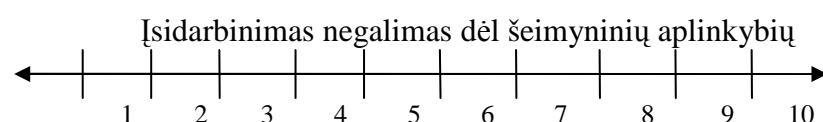
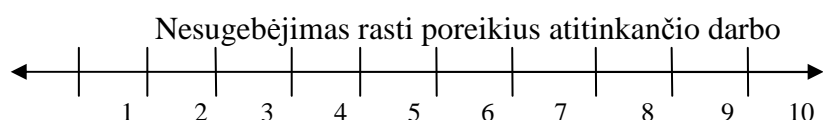
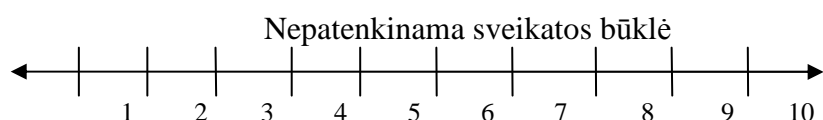
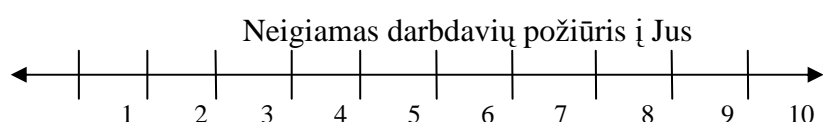
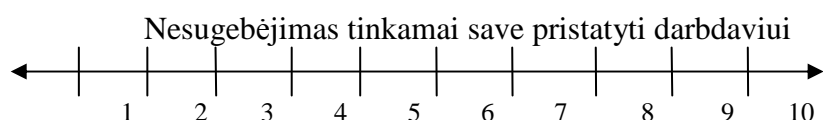
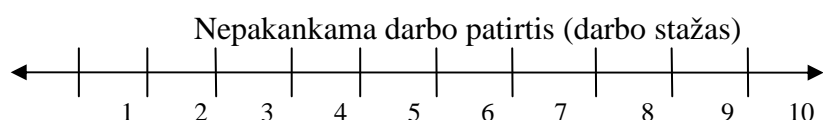
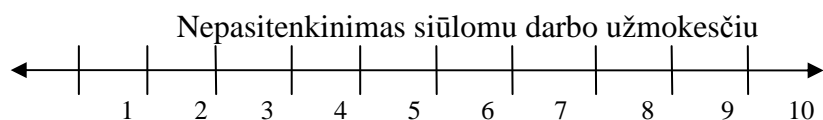
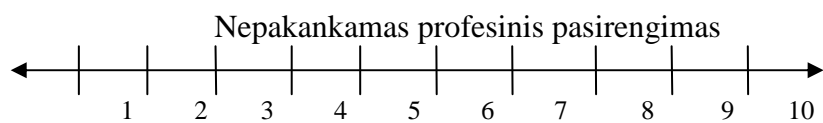

Karjeros galimybės

Kita (detalizuoti)

3. Apačioje pateiktos galimos neįsidarbinimo priežastys. Jeigu Jūs nedirbate (arba kada nors nedirbote), pažymėkite, kiek kiekviena priežastis buvo reikšminga darbo neturėjimui Jūsų situacijoje (prie kiekvieno atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „visiškai nereikšminga“, 10 – „labai reikšminga“)?

Kita (detalizuoti)

4. Ar esate užsiregistravęs darbo biržoje?

Taip, daugiau kaip metus laiko Taip, mažiau kaip metus laiko Ne

5. Ar norėtumėte tobulinti turimą (įgyti naują) kvalifikaciją?

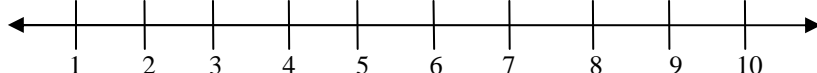
Taip Ne

6. Ar sutiktumėte mokytis siekiant įgyti naują profesiją?

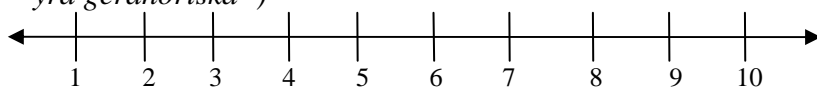
Taip Taip, jei būtų mokama stipendija Ne

7. Ar sutiktumėte kurį laiką dirbti be atlyginimo, jei būtumėte tikri, jog po to gausite nuolatinį darbą?
 Taip Taip, bet ne daugiau, kaip mėnesį Ne
8. Ar sutiktumėte dirbti už minimalų atlyginimą?
 Taip Taip, bet ne daugiau, kaip metus Ne
9. Koks minimalus darbo užmokestis „į rankas“ per mėnesį Jus tenkintų už pilną darbo dieną?
 Nuo 800 Lt iki 1300 Lt Nuo 1300 iki 2000 Lt Virš 2000 Lt
10. Ar sutiktumėte pakeisti gyvenamąją vietą, jei Jums būtų pasiūlytas nuolatinis darbas?
 Taip Ne
11. Ar sutiktumėte dirbti laikinus darbus?
 Taip Ne
12. Ar sutiktumėte imtis savarankiško darbo?
 Taip Ne
13. Ar sutiktumėte ieškoti darbo užsienyje?
 Taip Ne
14. Ar sutiktumėte dirbti socialinėje įmonėje, kartu su kitais reabilituojamais asmenimis?
 Taip Ne
15. Ar Jums reikalinga pagalba tobulinant darbinus įgūdžius?
 Taip Ne
16. Ar Jums reikalinga pagalba ieškant darbo?
 Taip Ne
17. Ar Jums reikalinga pagalba pirmus kelis mėnesius po įsidarbinimo?
 Taip Ne

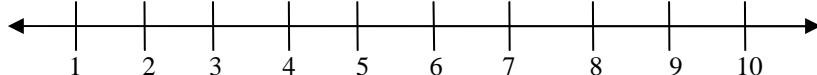
18. Kokie Jūsų santykiai su artimaisiais, draugais, pažystimais? (prie atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „labai blogi“, 10 – „labai geri“)

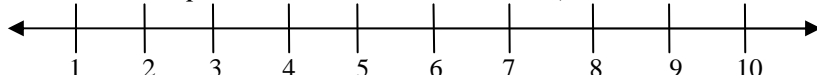
19. Ar Jūs jaučiate visuomenės priešišumą savo atžvilgiu? (prie atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „Taip, visuomenė labai priešiška“, 10 – „Ne, visuomenė yra geranoriška“)

20. Ar Jūs dažnai nesugebate suvaldyti neigiamų emocijų? (prie atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „Taip, labai dažnai“, 10 – „Ne, labai retai“)

21. Ar esate nusivylęs gyvenimu? (prie atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „Taip, labai“, 10 – „Visiškai ne“)

22. Kaip vertinate kritiką, išsakytą Jūsų adresu? (prie atsakymo pažymėkite skaičių nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „Labai blogai“, 10 – „Objektyviai“)

23. Jei Jūsų gyvenime įvyksta rimta nesėkmė, Jūs:

- Pagal galimybes bandote įveikti sunkumus;
 Nusprendžiate, kad sunkumų vis tiek neįveiksite;
 Kita (detaлізуoti)

APKLAUSOS DALYVIO DUOMENYS:

24. Jūsų lytis:

- Vyras Moteris

25. Jūsų amžius

- Tarp 18 ir 25 metų
 Tarp 26 ir 35 metų
 Tarp 36 ir 45 metų
 Tarp 46 ir 55 metų
 Virš 56 metų

26. Ar turite gyvenamąją vietą?

- Taip, turiu nuosavą būstą
 Taip, būstą nuomojuosi
 Ne, gyvenu pas tėvus
 Ne, gyvenu globos namuose
 Ne, gyvenu pas gimines (draugus, pažystamus...)
 Neturiu gyvenamosios vietos

27. Ar turite kokį nors profesinį pasirengimą?

- Taip Ne

28. Ar turite samdomo arba savarankiško darbo patirties?

- Ne
 Taip, turima darbo patirtis yra mažiau nei metai
 Taip, turima darbo patirtis yra daugiau nei 1 metai
 Taip, turima darbo patirtis yra daugiau nei 5 metai

29. Jūsų išsilavinimas

- Pradinis
 Pagrindinis
 Vidurinis
 Profesinis
 Nebaigtas aukštasis
 Aukštasis

30. Ar pastaruosius penkerius metus esate turėję darbą?

- Ne
 Taip, vieną kartą
 Taip, du – keturis kartus
 Taip, daugiau, kaip keturis kartus

31. Kiek metų turite priklausomybę psichoaktyvioms medžiagoms?

- Mažiau, kaip 5 metus
 Tarp 5 ir 10 metų
 Daugiau, kaip 10 metų

Dėkojame už atsakymus!

Anketą rengė Šiaulių universiteto Socialinės pedagogikos magistro studijų programos studentas
Vladimiras Karpovas. Kilus klausimams kreiptis elektroniniu paštu vladimiras@agapao.lt

Pirmasis interviu. Klientas vardu M.

- Šiuo metu dauguma priklausomybes turinčių asmenų, baigusių reabilitaciją, išgyvena atkryčius. Gal M. galėtum pasakyti, kodėl yra išgyvenamas atkrytis? Kaip tau atrodo, dėl ko atkrenta reabilitaciją pabaigę žmonės?

- Nu nežinau. Aš nors ir nebaigęs reabilitacijos buvau, grįžęs turėjau kur gyventi, ta prasme pas mane, kai gyvenamas plotas buvo, aš buvau ir pavalgęs, ir švariai apsirengęs, ir išsimaudęs, ir viskas. Dar vėliau aš gavau darbą sau mėgstamą, tada aš pradėjau dirbti ir vienu momentu atkritau, ane. Tai pavartojau. Ištikrųjų įvyko. Aš grįžau gyventi pas mamą ir brolių ir gal kažkokios tai smulkmenos ištikrųjų, tie kaltinimai iš jų pusės, ypač iš brolio pusės. Ta monotonija gal, nes aš buvau įpratęs, kada vartojau aš, buvau įpratęs gyventi visai kitą gyvenimą. O čia blaivaus gyvenimo ta monotonija, kiekvieną dieną vis tas pats, ir dar brolis aiškina. Ištikrųjų mane veikia dar tai, kad kartais mama pykdavosi su broliu. Man atrodo dėl kažkokių tai smulkmenų, ir mane tai ištikrųjų veikdavo. Kiekvieną kartą, kai jie ištikrųjų stipriau apsiopyko, aš pasijaučiau labai blogai, man kilo noras pavartot. Ir aš pavartojau tada. Nežinau, kodėl taip buvo, pykosi jie, o kažkokią nuoskaudą patyriau aš, net negaliu paaiškinti kodėl.

- Bet iki tol dar laikas kažkoks buvo? Iki to užvartojimo? Gal tai kaupėsi?

- Ne, tai sakau kaupėsi visokios tai smulkmenos, aš atrodo ir lankiau grupes anonimų ir vaikščiodavau į maldos grupelę. Pas mane viskas buvo labai puiku. Aš laukdavau to ėjimo tenai, atsipalaiduodavau ir pasikraudavau iki kitos dienos. Manau problemų buvo namuose, nes aš atvažiuavau galbūt pasikeitęs, o mano mama ir brolis nesikeitė, jie buvo tokie patys. Pas juos liko tie patys kaltinimai man, nepasitikėjimas manimi.

- Tu pasikeitęs, o jie nepasikeičia?

- Jo. Jie liko tokie kokie buvo. Va, ir manau, visi tie dalykai, būtent namuose dėjosi po truputį, manau privertė iki to. Nežinau. Nors ištikrųjų man atrodė, kad taip buvo. Buvo žiemos diena. Dieną ir vaikščiojau su šunim. Buvo labai geras oras ir aš pagalvojau kaip gera, aš nevartuju, aš stiprus ir gal man užvartot. Kažkaip apgavau save taip, bet ištikrųjų tai.

- O kam tada vartot, kai viskas faina, gražu?

- Tai būtent va todėl, kad visas blogis, visi sunkumai yra pamiršti, tau yra gera, ir iš to gerumo norisi, kad būtų dar geriau. Nes, nu mano nuomone, žmonės užvartoja tada, kai jiems būna blogai, ar tada kai jiems būna gerai.

- O tavo atvejis?

- Buvo gerai, nors tuo momentu, kai aš užvartojau man buvo gerai, nors ištikrųjų man nebuvo gerai, nes aš gyvenau namuose, kur man prikaišiojo mano praeitį, gal nepasitikimi manim, o aš norėčiau, kad pasitikėtu. Nu nežinau, vat nu kažkaip taip.

- Ar turėjai draugų tuo momentu, būdavo su kuo pašnekėt?

- Nu būdavo draugų, anonimų, aš turėjau ir daug telefono numerių, ir sąmoningai, ir supratau, kad aš dabar tuojaus važiuosiu pavartot, ir, kad man reikia paskambint. Aš taip žinojau, bet aš to nedariau. Mintis apie ta pavartojimą, kad bus gera ten, kažkaip aš norėjau net važiuoti į ten taborą, pasirodyt koks aš va kietas, kad aš jau atsigavęs, ir apsirengęs gerai, ir viskas, ir va toks aš atvažiuosiu ten, o jūs ten visi tokie numirę, ir aš stiprus. Nes, tik vieną kartą čia atvažiuavau ir daugiau negrišiu, va. Noras pasirodyti prieš kitus, ne nu čia yra apgaulės, viskas čia savęs apgaulės ištikrųjų: ta monotonija, tie kaltinimai, visos smulkmenos susidejo, paprasčiausiai aš neatlaikiau to. O kad viskas gerai, tai nu čia buvo mano iliuzija, kad aš išeidavau iš namų su šunim, ir užsimiršdavau, kažkurį laiką būdavo gerai. O ištikrųjų nežinau, nu mano klaida tokia, grįžau į gyvenimą ir ištikrųjų atgal į namus, ir niekas nepasikeitė, viskas tai pat kaip buvo.

- O tu norėtum, kad ten keistųsi kas nors?

- Ne nu, ištikrųjų, niekas, kas ten gali pasikeist? Broliis gyvena tokį gyvenimą, kokį jie gyvena visą laiką, tiktai per mano vartojimo laikotarpį, jis mano, kad mane pažįsta. Ir jų psichika, ir kada aš grįžtu, o nors aš ir nevartuju, aš esu blaivas, ir pasitikintis savimi, o pas juos man atrodo, automatiškai įsijungė savisaugos instinktas, pirma parodo tą nepasitikėjimą manim, kontrolę manim, man vėliau atrodo jis apimsta, bet manau tas savisaugos instinktas yra visada pas juos, nes aš kiek pridaręs visko ir jie to nepamiršo, nes jie nesireabilitavo, jie nesigydyė, jie neturėjo jokios informacijos apie tai. Ir aš grįžau į seną terpę, ir va tos žinios viskas įgyta: žinojimas, viskas laikui bėgant bluko, užsimiršinėjo, ar jie mane kaltindavo, aš pradėdavau kaltint pats save. Bandydamas kompensuoti, tai kažkokį mamai ten pavyzdžiui namų tvarkymą, kažkokiais tokiais dalykais. Broliui taipogi šunio vedžiojimas ten, ir jo kambario tvarkymas,

nu aš jaučiu kaltę kažkokią tai, ir bandau tai atsilyginti jiems, nes šiuo momentu aš galiu atsilyginti tik taip, va.

- Sakei, kad esi dirbęs?

- Taip.

- O tau darbas nepadėjo įsitvirinti pasauly?

- Ištikrųjų, kad aš dirbau, aš vaikščiojau į grupes anonimų, kaip minėjau, kiek atsimenu tai buvo prieš naujus metus, man taip kažkaip paskambino ir pasiūlė, ten būti seniu šalčiu, ten vaidinime naujametiniams. Ir aš sutikau, bet po to pagalvojau, kodėl aš čia turiu būt seniu šalčiu? Kažkokia nesąmonė. Ir, bet aš bijojau kažkodėl, bijojau pasakyti, kad aš nebūsiu tuo seniu šalčiu, va taip tiesiai šviesiai. Dar buvo laiko, kad susirastų kitą senį šaltį, aš kažkaip tai aplinkiniais keliais, nors jie man skambino, klausdavo ar būsi? Jo jo būsiu, bet ištikrųjų aš galvojau, ir jau kada artėjo tie naujametiniai, tie nauji metai. Aš nekeldavau telefono ragelio, pasakydavau mamai, kad pasakytų jog aš išvažiavęs, ir aš nustojau vaikščioti į anonimų grupę, į susirinkimus. Ir nustojęs vaikščioti ten, dingo ta baimė, kad pamatys apservavusį anonimai, ir reiškia, jeigu aš nevaikštau, ir manes nieks nekontroliuoja, man prieš nieką nebus gėda, reiškia aš galiu atsipalaiduoti. Va. Nes namie aš jaučiu įtampą. Tai tokia mano didžiausia klaida buvo, kad aš nustojau vaikščioti, ištikrųjų, ar neišdrįsau pasakyt, kad aš nebūsiu, bet aš nedrįsau atsakyt, gal norėjau įtikti, tiems žmonėms.

- Anonimam nedrįsai pasakyti?

- Taip. Paprasčiausia aš bijojau atsakyti, kad aš nebūsiu tuose.

- Jauteisi priimtas kaip tikras anonimo narys?

- Taip aš buvau priimtas, aš manau, kad aš buvau priimtas.

- Išoriškai tai taip. O vidum?

- Įdomu irgi, nes aš susiradau daug draugų ten, nuoširdžiai jie mane kviesdavosi, ir futbolą žaist, ir šiaip laisvalaikį praleisti. Aš jaučiausi jo, jau, kaip narys, mane vesdavosi ten, į susirinkimus, kažkokius kviesdavosi į svečius. Nu aš buvau vieno kažkaip ir.

- Seniu šalčiu, kai yra toks geras santykis, atrodo gali pasakyti.

- Jo, bet kažkodėl nedrįsau to pasakyt, nežinau kodėl, nenorėdamas nuvilt ar kažkokia tai baimė buvo.

- Buvo konfliktas viduje?

- Didelis konfliktas viduj. Ir aš labai gailėjausi, nes jau po to mato, kad aš nekeliu to telefono ragelio, kad meluoju, ir aš negaliu eiti į tą grupę, nes jeigu ateisiu, tai man reiks ten kažką tai aiškintis, ir pradėti repetuoti kažkokią programą, aš to nenorėjau, nes aš galvojau kad nu sutiksiu tuos naujus... tokia situacija.

- Tai po to tu vartojai? Tai galėjo įtakoti ne vien tiktais šeimos ginčai?

- Ne, nevien tai galėjo, ne nu čia buvo mano pirmas atvejis. Kas aš? Ant šitas va čia kur stovi va, čia vat būtent įtakojo grupės, anonimų grupės, nutraukimas, nebevaikščiojimas tenai, pajausta laisvė, manes nieks nekontroliuoja, man prieš nieką nebus gėda, aš pats sau šeimininkas, pats viską kontroliuoju, ir aš galiu leist sau atsipalaiduoti vieną kartą. Nu gera but anonimu ištikrųjų. Pats sau prisigalvoji visko, gyveni savo tiesoj, o save labai lengva apgauti ištikrųjų yra, pats sau prisigalvoji, pats sau sutinki su tuo, kad tai tik vienas kartas, nu aš dirbau, aš turėjau pinigų tada.

- Sakei, jog dirbai pas brolių?

- Darbas patiko, aš dirbau pas brolio daugą, ten irgi buvau pats sau viršininkas.

- Pasakoji apie du atkyrčius? O kartų rehabilitacijose buvai?

- Keturiuose.

- Tai daugiau atkryčių buvo?

- Du dar ta prasme, čia rehabilitacijose, buvo dar. Palauk dabar, keturios reabilitacijos. Šita ketvirta, po Ukmergės, aš po Ukmergės reabilitacijos atkritau, o po po po dabar jau susimaišiau, bet po to kritau išvažiavau kartu su G., pas G. ir vartojau.

- Čia neilgai buvai pabuves? Ar ne?

- Taip. Taip tenai atkritau, bet atkrytis įvyko čionais, ir jisai jau tęsėsi mieste, va, o kiti du atvejai kurie čia ir buvo, tai po trijų po keturių mėnesių praleistų bliviai namuose.

- Pirmas atkrytis, būnant su mama?

- Jo. Tada ištikrųjų tada.

- O kaip su broliu santykiai?

- Jo, tada nebuvo jokio pasitikėjimo, išeidami iš namų mane užrakindavo namuose, kad ten neišneščiau nieko, mane tai labai žeidė ištikrųjų. Nu įsivaizduoju. Ir tada aš nieko nedariau, aš nevaikščiojau į anonimus, aš nieko nedariau, aš vaikščiodavau su šuniu, ir vaikščiodavau sportuoti. Ir tas nieko neveikimas, ir va tas nepasitikėjimas, tie kaltinimai, manyje pradėjo po truputį tas vat kažkosai jau pyktis kilt vidinis, kad manim nepasitiki, ir tada pradėjo po truputį pasitiket, ten brolis sakė, vat eisi dirbti, man davė raktus,

nuo namų. Pas mane tas mechanizmas buvo jau atkryčio paleistas. Jau buvo tunelinis mąstymas, viduj man jis jau veikė, ir kada lydejo mane nepasitikėjimas manim, aš jau slydau į apačią. Va ir, kažkaip man davė (kažkas) brolio darbe padėt, padėjau jam, man davė pinigų. Ir aš apgavau save, paskambinau draugui, kuriam vartoju ir pakviečiau jį pažaišt biliardą. Mes susitikom ir aš galvojau apie narkotikus, ir jis, bet aš šito nepsakiau iškart. Mes pažaidėm biliardą ir, išėjus iš biliardines, buvo klausimas "ką darom" ir iškart abu supratom. Aš paklausiau iš kur paimti, o jis žinojo ir tada prasidėjo. Taigi, manau viso šito problema iš mano pusės buvo nieko nedarymas, kad palaikyti blaivybę. O iš mano artimųjų buvo nepasitikėjimas manimi. Nors aš buvau pasirižęs nevirtoti, ir jegu būtų tas pasitikėjimas manim, aš būčiau gal pradėjęs lankyti grupes, nes nuėjęs į grupę aš sutikau daug pažįstamų ištikrųjų. Va ir man tai padėjo, ir jeigu tada būčiau pradėjęs lankyti grupę...

- Tuo momentu nelankei grupės?

- Ne. Aš išvesdavau šunį rytais ir broils, išeidamas į darbą mane užrakindavo, o mama grįžusi iš darbo atrakindavo, tada aš eidavau sportuoti.

- Kiek tau tada buvo metų?

- 30 metų man buvo.

- Ir užrakindavo?

- Jo. Ir mama, ten grįžusi penktą ar ketvirtą atrakindavo ir eidavau sportuoti. O po to su broliu važiuodavome į parką, jis ten su šuniu ir draugu vaikščiodavo, o aš bėgiodavau arba sportuodavau tenai. Va tas pasitikėjimas manyje pradėjo augti ir buvo manyje išsiveidimas, kaip čia manimi nepasitiki. Ir aš jau klimpau į dugną po truputį. Ir kada man siūlė darbą, aš jau tada vartojau.

- Jau buvai pradėjęs vartoti?

- Taip. Ir aš įsidarbinau tenai, pradėjau imti iš darbo...

- Iš darbo imti pinigų?

- Ir pinigus ir daiktus imti, žinodavau kuruos galima parduoti ir, pavyzdžiui, kad nepastebės kasetės, va. Bet aš pavartoju nedaug, po tų dviejų atkryčių, pirmą kartą dvi savaites va.

- O dabar po paskutinio atkryčio savaitę?

- Mhu. Nes žinios, kurias aš buvau įgyjęs, neleidžia ramai vartoti. Todėl aš manau, kad šitos reabilitacijos, nors aš čia ir mažai praleidau laiko ir mažai kreipiau dėmesį į programą, jos vistiek padarė savo, ir jos man neleido ilgai vartoti. Po dviejų savaičių aš supratau, kad čia ne gyvenimas nes aš jau gyvenau blaivų gyvenimą ir aš turėjau teigiamų momentų iš to blaivaus gyvenimo. Man jis patiko ir pavartojęs savaitę aš supratau, kad čia viskas nebe man, ir nusprendžiau eiti į detoksikacijos centrą, ir iš tenai, net neišėjęs, važiauvau į reabilitaciją.

- Per paskutiniuosius atkryčius neilgą laiką pavartojęs buvai?

- Ne, gal dvi savaites, o dabar savaitę.

- Moki atkryčio metu tvarkytis?

- Nu nežinau. Aš galvojau nu bandžiau galvoti, kaip būtų jeigu aš grįžčiau į Vilnių ir bandyčiau negyvent su mama ir broliu. Iš vienos pusės atrodo, kad sugebėčiau, o iš kitos pusės atrodo dar baisiau. Net nežinau. Būtų kitaip, bet kaip ir su jais gyvenant būtų ir plusų ir minusų. Dabar jau trečią kart aš tos klaidos daryt nenoriu, nes jau du kartus bandžiau ir man niekos nesigavo, o trečią kartą bandyti rizikuoti ir matyti, kad man nepavyks aš nenoriu.

- M. kokį dar palaikymą turėjai? Sakei, jog prižiūrėjo brolis, mama. O draugų? Ar jų turėjai?

- Draugų, nežinau gal nepavadinčiau jų draugais. Buvo anonimai ir artimesni, su kuriais važiuodavome po to arbatos pagerti. Ir būdavo keli tokie su kuriais mes eidavome į kalinių globos centrą, ten vykdavo maldos grupelės, važiuodavome į svečius pas juos tenai bendraudavome va. Nežinau aš gal dabar, kai pagalvoju, galėjau daugiau laiko su jais praleisti. Ta prasme, jeigu būčiau pats to norėjęs. Bet reiškia aš nenorėjau to.

- Daugiau laiko praleisto, ką duotų?

- Nu aš galėčiau eiti į detoksikacijos centrus skelbi žinią, galėčiau dar eiti į bažnyčią, dar išėgines praleisti su jais. Tačiau aš to nedarydavau, mane gal traukė prie senų draugų, noras pasirodyti kad aš nevirtotju, nežinau... O gal aš ieškojau progos pavartoti susitikdamas su senais draugais. Nežinau dabar ištikrųjų, kodėl ir kaip viskas, sunku atkapstyti visa tai. Nežinau va dabar reikia parašyti analizę apie paskutiniuosius du atkryčius ir va jokių minčių, tiesiog man sunku jas sudėlioti ir kai bandau rašyti...

- Bet labai gražiai pasakoji...

- Ne, tai pašnekėti aš moku, bet kai reikia rašyti... Dabar rašau atkryčio darbus ir, kai reikia rašyt buvau toks ir toks... O ištikrųjų mano atkryčio problemos buvo merginos. Nes aš atvažiauvau čianais, kad pilnai pabaigti šitą reabilitacijos centrą, man brolis duoda gerą darbą, aš užsidirbu pinigų, bet prieš tai reikia būti blaiviam ir tada aš galiu leisti laiką su merginom. Nes man čia aktuali tema, ir pabuvęs čia kurį laiką, aš

pasijaučiu blaivus ir man yra čia merginos, man to darbo nebereikia. Ir aš tada pradėdau veikti, pasportuoju, sportuoju tam kad gražiai atrodyčiau. Aš darau programą atsainiai, darau tikrai tam, kad manęs iš čia neišmestų, mano blaivėjimas toliau vyksta, mano reikalavimai kyla, būdamas pirmoje fazeje aš įsigyju telefoną, aš kalbu su merginomis, būdamas namo šeimininku aš leidžiu sau išėjimus į kaimą, būdamas seniūnu mano valdžia jau neribota, man jau per žemas lygis kaimo merginomis ir aš jau važiuoju į K. į R. ieškot tenais. Tai, kad šitą atkapstyti, man reikia labai daug. Tai aš ir noriu tų vat atkryčių priežastis iškrapštyti.

- Ar esi šeimą esi sukūręs šeimą kada nors?

- Šeimą? Ne. Neturiu aš pasitikėjimo, esu aš ir pats nudegęs ir draugų merginos matėsi kaip elgiasi, nežinau ir kiek bendravęs aš su merginomis man lengvai viskas gaunasi ir aš moku jas kalbinti. O galutinis tikslas permiegot su jom man nėra pagrindinis, o įdomiau to proceso siekti ir, kai pasieki, eini prie kitos merginos. Ir būdamas čia aš, turėjau tikslą ir pasiekiau.

- Gadina gyvenimą merginos?

- Nu gadina, bet tai gerai tiek, kad aš sau išvardyčiau tai ir aš žinau, ko man reikia saugotis, nes jei nebūčiau galutinai išvardyjęs, aš būčiau parašęs tą atkryčio darbą – analizę. Ten aišku, kad ir pirmose aš rašiau, kad buvau sau nesąžiningas, aš čia laužiau tvarką, čia taip ir taip, bet tos tikrosios priežasties nebuvo, o dabar aš ją žinau.

- Dėl ko tau reikia merginų?

- Man patinka merginos, man patinka bendrauti.

- Ką tu gauni bendraudamas su merginomis?

- Kam man jos reikalingos?

- Sakei, kad tas procesas patinka. Pasižiūrėk, ką iš to proceso gauni?

- Nežinau, kai aš buvau įkalinimo įstaigoj, aš užsiimdavau sukčiavimu ir gan neblogai žinau žmonių psichologiją ir tą psichologiją aš naudoju čia prieš merginas, ir pasiekęs, tą tikslą, aš patenkinu savo egocentrizmą, savo ego. Tai va. Aš taip ir žinojau, kad aš tai padarysiu.

- M. kiek tu laiko esi prasėdėjęs įkalinimo įstaigoj?

- 9 metus.

- Nemažai, kaip tavo amžiu. Kaip dar bandei įsikabinti gyvenimą?

- Man kažkokių didelių pastangų nereikdavo daryti, nes, grįždavau aš namo, reiškia, aš gyvent turiu, kur. Pirmam laikui, o elementariausių dalykų aš turiu, ko man reikia. Ir su darbu man padėdavo brolis, nes jis nenorėdavo, kad aš sėdėčiau ir nieko nedaryčiau, nes užtenka, sako, ten, kalėjime prasėdėjai, pravartojai. Laikas kažkokios naudos nešti, ne vien tik imti kažką. Ir jis man padėdavo su tuo darbu ir viskas man kažkaip lengvai atėdavo, gal aš kažkodėl ir nevertindavau to. Per daug, kaip užsimiršti tuos visus sunkumus, kuriuos patyrei, vartojant, ypač, kada išvarydavo iš namų. O tie nakvojimai laiptinėse kažkur ar parke, ar dar kažkur ir jie užsimiršdavo paprasčiausiai. Vėl pasijauti stiprus, pasitikintis savimi. Pirmą laiką nebereikia, nei tos programos, nei palaikymo, nei anonimų grupių ir kai jau pradėdi taip galvoti, tada pradėdi risti žemyn. Pats to nepastebėdamas, apgaudinėdamas save, ieškodamas kažkokių tai priežasčių, dėl ko reikia pavartot. Gal tai ir yra užslėptas noras vartoti tuos narkotikus. Paprasčiausiai noriu aš vartot, man patinka juos vartot. Kai aš užsimirštu, kai man buvo bloga. Ir aš vėl noriu prie to grįžti ir aš pradėdu ieškoti kažkokių tai priežasčių, problemų. Jie patys užsimiršta tie blogumai. Kažkuriam tai praėjus laiko tarpui tie blogumai užsimiršta. Nes tu gyveni namuose, turi, kur gyvent, eini sportuoti, atsipalaiduoji ir pamiršti, kaip nakvojai laiptinėje, pamiršti tuos sunkumus. Ir pradėdi vėl vartot. Gaunasi, kaip kažkoks užburtas ratas, nes kada vartoji narkotikus. Narkomanas, kada vartoja narkotikus, kad numalšintų narkotikų vartojimo sukeltą skausmą.

- Narkotikų vartojimo sukeltą skausmą?

- Taip, narkotikų vartojimas veda prie tolimesnio vartojimo, čia yra užburtas ratas.

- Kaip rinksies toliau gyventi?

- Toliau, kaip gyvenimas savo, tai, kaip minėjau pirmas variantas - negrįžti į Vilnių, o jeigu ir grįščiau į Vilnių, tai, negyventi su mama ir broliu, nes tuos variantus aš išbandžiau, o kitas variantas negrįžti į miestą, iš vis gyventi kaime kažkokiam, man patinka gyvent kaime, nežinau kodėl. Man patinka. Gyventi kaime? Kodėl? Nes, aš dabar labai nagrinėju šventą raštą ir esu gan nemažai įtikėjęs į Kristų, kaip savo gelbėtoją ir norint vykdyti jo valią, kad gyventi taip, kaip jis liepia, man reikia gyventi kaime. Kažkur tai toliau nuo miesto, nuo visų pagundų, nes aš būdamas čianais, aš sugebu save kontroliuoti tuos kūno geismus, ir įkyrias mintis ir nuvažiavus į miestą, kai čia važiuoju, į maisto banką, tai man viskas iš karto. Merginos čia ir tas, ir anas ir to noriu, ir ano noriu. Ir čia eičiau ir šita mergina būtų.

- Saugioj aplinkoj gali gyvent. Išėitis kaip ir gera. Išėini iš čia ir atitrūksti? Bet ar čia sprendimas problemos?

- Čia ne sprendimas problemos, bet kažkas. Aš nežinau iš tikrųjų, jeigu sąžiningai pasakyti, aš nežinau, kaip gyvent. Va, šiam momentui paėmus, aš nežinau, kaip gyvent. Aš gal tik taip norėčiau taip gyvent, bet ar man išeis taip gyvent aš nežinau.

- Aš esu gyvenęs blaiviai, aš esu pažinęs tai - blaivaus gyvenimo malonumą, smulkmenas blaivaus gyvenimo, kurios teikia malonumus ir aš sieksiu to gyvenimo. Kaip? Iš tikrųjų man padės... jeigu mano laikas čia ir mano požiūris į programą, kaip aš anksčiau į ją žiūrėjau ir kiek aš iš jos gavau, padėjo, jau atkritus jau vartoti jau labai mažą laiką, tai, jei aš čia gilinsiuos į šią programą, aš ją paiimsiu visą, ką man duoda, aš užbaigsiu visą programą. Aš manau tai padės gyventi blaiviai. Nes, aš čia tikrai paėmęs iš čia kažkokias kruopelytes iš tos programos, sugebu save stabdyti, po atkryčio praėjus trumpam laikui. Tai, manau visos programos paėmimas nuoširdžiai ir gilinantis į save, pažinus save, manau man padės gyventi blaiviai.

- Neužtenka pažinti, reikia ir gyventi.

- Nu tas ir yra, kad gyventi. Aš esu įsivardinęs sąžiningumą, kaip pagrindą mano sveikimui.

- Sąžiningumas kam?

- Sąžiningumas kam? Ukmergėj, kada buvau reabilitacijoje, buvo, toks momentas, kad aš buvau sąžiningas sau, sąžiningas kitiems. Aš jaučiau ramybę, aš jaučiau pasitenkinimą, džiaugsmą, aš nejaučiau jokio nerimo, nes aš buvau sąžiningas su savimi. Mano viduj nebuvo jokių priekaištų sau.

- Tai jau yra daug. O tu šitą bandei daryt su mama ir broliu?

- Ne, aš nebuvau sau to įsivardinęs, nebuvau, net pradėjęs galvoti, kažkaip giliau į tai gilintis, man buvo visad paviršutiniška ir, tikrai būdamas čia, aš pradėdau į tai gilintis dabar jau 2 sav. aš rašau atkryčio analizes ir aš ėjau 3 sav. Iki to, kol aš įsivardinau tikrąją priežastį, dėl ko aš atkritau. Va tai ir aš žinau, ir esu patenkintas savimi, nors aš seniai galėjau padaryti tas analizes. Ir tai jau yra sąžiningumas. Aš stengiuos būti sąžiningas būti su savimi, ne visuose dalykuose, tai išeina, bet stengiuosi ir yra kažkokie tai rezultatai. Ir manau, čia laiko klausimas, kol aš būsiu sąžiningas visa kame sau, o po to ir su kitais. Nes be šito, aš praleisiu šitą laiką veltui. Taip, kaip praleidau laiką praitus kartus, paviršutiniškai, praeidamas tą programą, ieškodamas sau kažkokių naudų sau malonumų.

- Kiek tu darbų esi dirbęs?

- Dirbau 16 metų. Archeologijos ir projektavimo institute mano mama dirbo ir vasarai mane įdarbino ten, archeologinius kasinėjimus daryti. Tai ten dirbęs. Po to prieš teismą dirbęs, tipo, dirbęs ten, maximoj, nes reikėjo įsidarbinti. Nu ir va čia, ko kelis mėnesius, pas brolio draugą dirbau.

- O tau padeda darbas įsitvirtinti į visuomenę?

- Gerai jaučiuos dirbdamas, nes jaučiu kažkokį atsakomybės jausmą, jaučiu džiaugsmą atnešdamas pinigų namo, mamai. Taip man padeda darbas, bet nu, tai turi būti mylimas darbas, nes ten, dirbt kažkur tai, kur nepatinka, per prievartą. Man patiko dirbt, kol nevartojau.

Antrasis interviu. Klientas vardu Ed.

- Šiuo metu dauguma priklausomybes turinčių asmenų, baigusių reabilitaciją, išgyvena atkryčius. Gal galėtum pasakyti, kodėl yra išgyvenamas atkrytis? Kaip tau atrodo, dėl ko atkrenta reabilitaciją pabaigę žmonės?

- Nu pavyzdžiui, dėl klasifikacijos stokos, nu daug ko aš nemoku daryti.

- Dėl kvalifikacijos?

- Taip. Dėl kvalifikacijos. Kažkokį tai darbą rast reikia. Kiti žmonės daugiau moka dirbt, negu aš pavyzdžiui. Aš, jeigu pavyzdžiui į statybas eit, galiu tik pagalbinu dirbt, arba kitur aš irgi pagalbinis. Įtampa, nerimas. Ir tų pinigų išvis neužtenka, jauti įtampą, nerimą, nes mažai tų pinigų gauni, reikia valgyti, reika už maistą, butą mokėti, nebeužtenka, pradėdau daugiau laiko dirbti. Tuo labiau, kad aš dirbdavau 12, kartais 14 valandų per dieną. Nerasdavau to atsipalaidavimo.

- Taip kiti moka daugiau daryti negu aš, pavyzdžiui jeigu eiti į statybas aš galiu tikrai pagalbinu eiti dirbti ir kitur aš išvis tikrai pagalbinis ir tų pinigų neužtenka atsiranda įtampa, nerimas nu juk reikia pavalgyti ir už butą mokėti ir su laiku pradėdau daugiau dirbti po dvylika-keturiolika valandų per parą ir jau nėra kažkokio atsipalaidavimo.

- Daug dirbdavai?

- Jo norisi ir pavalgyti skaniai ir apsirengti ir dar kad liktų, bet pradėdau nebematyti to pasaulio, pradėdau į grupes nebevokšioti mažiau dėmesio skiri žmonėms kurie blaivūs kurie gali padėti tau, pasitrauki į tai vienišumą pripranti po to ir tau narkotikai atrodo "sila"(jėga).

- **Tai tau atrodo kad atkrisdavai dėl to, kad tavo kvalifikacija žemesnė, kad tau reikėdavo daugiau dirbti?**
- Nu jo kažkas panašiai. Gydymui iš vis to laiko neskiri, nes nėra to laiko, nes reikia dirbti. Ir dar kitas atvėjis, kai tu dirbi nelegaliai ir nereikia mokėti anstoliams ir būdavo tokių atvėjų kai tau nesumokėdavo.
- **O kodėl nesumokėdavo?**
- Būdavo tokių atvėjų.
- **Padirbi ir tau pinigų nemoka?**
- Arba moka žymiai mažiau.
- **O kodėl taip moka?**
- Nes tu nelegaliai dirbi ir niekam nepasiskūsi, o neturėdamas kvalifikacijos tu ieškai darbo ir nelegaliai dirbi. Dar žino, kad tu geriantis esi ir gali užgerti, ir ne įdarbina, ir niekam nepasiskūsi, o dirbi nelegaliai. Po biški viena savaitę užgeri, kita užgeri ir tas nebeatinka, ir norisi narkotikų jau. Nes neįturi to poveikio nuo alkoholio ir norisi vartoti narkotikus.
- **Koks didžiausias dalykas, dėl ko atkrentama? Kaip tau atrodo?**
- Nu gal būt dėl to materialinio pasaulio mano atvėju. Reiškia dėl materialinio pasaulio daugiau. Gal būt, dirbi dirbi, kad pragyventi ir norisi geriau ir nėra to, nežinau kaip čia tą geriau išreikšti, pradedi daugiau dirbti, kad sau daugiau lesti ir užmiršti save, gimines draugus ir panašiai. Mama tiktais.
- **O kiek tu uždirbdavai?**
- Nu kuo daugiau tuo geriau.
- **Nu pavyzdžiui?**
- Būdavo kad pusantro minimaliai. Norėdavos 1500 litų turėti, bet reikėdavo daug dirbti. Ir turėdavau, bet reikėdavo daug dirbti. Visų antra, pradedi jau ir bendrauti su tais žmonėmis, pas mane tai išviso buvo tokia panelė vartojanti. Tai ir tie stresai kur namuose būdavo, tai ir ji užvartodavo po to duodavo įtampa ir darbe.
- **Kad ji užvartodavo?**
- Jo ir darbe ir namuose būdavo.
- **O tuo momentu tu dar nevartojai?**
- Ne, aš dar ne. Daug kas būdavo ir iš aplinkybių, nežinau, daug pasitaikydavo priežasčių, bandydavau ir su anonimas dirbti, bet jie irgi arija nuo ryto iki vakaro, nes matai tie pinigai reikalingi. Kažkiek norisi atsipalaiduoti.
- **O kaip tu atsipalaiduodavai?**
- Bandai kažkaip, nu jeigu yra laiko, pažiūri televizorių, dar kažką. Nu, bet atsirasdavo tokia tinginyste, dar bandai pasivaikščioti. Nebematai po to blaivaus gyvenimo, nežinau toks nuovargis kažkoks atsiranda. Ir pervargęs, ir pyktis kažkoks atsiranda, nervingumas irzlumas kažkoks. Ir pradeda spausti po biškį ir aplinkiniai, ir būni vienas, mažai bendrauji su kitas. Ir motina galvoja kaip ir anksčiau, neturi laiko, neturi laiko reiški pradedi tokius durnus klausimus uždavinėt "kur dingsti", dar aplinkiniai irgi.
- **Ar taip aš girdžiu, kad tu E. vartoji, viena iš priežasčių yra nekvalifikuotas darbas?**
- Pagrindė taip.
- **Kai daug dirbi susikaupia problemos?**
- Nu jo, yra ta problema, negali atsipalaiduoti vis dirbi ir dirbi, o nuo darbo ir arklys numiršta. Ir bet kokiam darbe nu neįmanoma taip. Ir dar antstolių turiu.
- **Daug antstoliu turi?**
- Nu, dabar nesidomiu kažkaip. Pavyzdžiui, dirbti už 800 litų, tai tie antstolai. Ir aš nieko daug negausiu, ir gausis taip kad darbas, darbas, darbas ir daugiau nieko.
- **Tai apie antstolius dabar net nenori galvoti?**
- Nu jo, šiuo metu ne, nes nenoriu savęs gąsdinti.
- **O kaip tau atrodo, jeigu tu negalvosi problema dings?**
- Ne nedings, bet ją reikia spręsti.
- **Bet?**
- Bet vėl gaunasi saviapgaulė.
- **Kokia?**
- Nu kad praslys kažkaitap.
- **Kas pralys?**
- Antstoliai.
- **O būdavo, kad pralenda?**
- Būdavo, pavyzdžiui du metus nerado ir viskas.
- **Ar įsivazduoji, kiek antstoliam skolingas?**
- Net neįsivazduoju, yra kažkiek.

- Tų dalykų nesprendi, net nesidomi?

- Ateis laikas, spręsiu.

- O kada ateis laikas?

- Kai įsidarbinsiu.

- Kai įsidarbinsi?

- Nežinau, nu nenoriu save kažkaip gąsdinti ir panašiai. Nes reikės dėl tų anstolių pradėti dirbti ir vėl nieko nesimatys, geriau nieko negalvoti ir kol kas gyventi su mintimis, kad viskas bus gerai. Gal būt čia saviapgaulė, bet jaučiuosi gerai.

- Geriau, kai negalvoji?

- Nu šiu metu ne, bet kai pradėdau galvoti biški užsigrūzinu ir negaliu šiuo metu galvoti. Nu pvz, reabilitacija už tave viską sugalvojo. Reikia tik biškį paklusnumo turėti, esi pavalgęs turi kur miegoti ir yra laisvalaikis, bet išeni iš reabilitacijos, to viso nėra ir kaip reikės gyventi aš nežinau? Nebebus to rato, kur reikia bendrauti ir aš pasiliksiu vienas, ir mane tai spaudžia nes man labai svarbu tas blaivių ratas. Jeigu rimtai tai neįsivazduoju, matysim.

- Ką darei, kad blaiviai gyventi?

- Šiup dariau daug ką. Nepasirinkau darbo už kurį gerai moka, bet ten geriama.

- Neini į vartojimo aplinką.

- Neinu ir nepasigendu tų draugų, pažįstamų su kurias vartodavau, kaip ir nebegalvoji kad užsidirbsi pinigų pavartojimui, bet pasirinkau reabilitaciją nors anksčiau ir eidavau dirbt.

- Kur eidavai dirbti?

- Nu kur vartojama.

- Dabar jau žinai, kad kur yra vartojimas nebeisi?

- Ne. Turiu patirtį ir atkrytį lengva gauti, nenoriu rizikuoti dar kartą.

Trečiasis interviu. Klientas vardu A

- Šiuo metu dauguma priklausomybes turinčių asmenų, baigusių reabilitaciją, išgyvena atkryčius. Gal galėtume apie tai pakalbėt. Gal galėtum iš savo pozicijos pasakyti, kodėl yra išgyvenamas atkrytis?

- Išgyvenamas atkrytis. Įvairiausios tos priežastys, aš manau. Nesugebėjimas, reabilitacijos metu, ane, neikigalo įsisavinti įgūdžiai, neikigalo atidirbti dalykai, dėl tų visų nepilnavertiškumo kompleksų, dėl savęs pajautimo. Paskui, kadangi mes Lietuvoj turim dabar tokią ekonominę padėtį. Dažniausiai mes retas, kuris būnam, kokius nors mokslus baigę ir dar kažką, jeigu taip paėmus dauguma. Ir automatiškai atsigavęs yra sunku surasti mėgiamą darbą, kuris teiktų tau ir malonumą ir pastenkinimą ir viską, ne tik pinigus.

- Čia apie save šneki?

- Ir apie save ir pažįstu nemažai žmonių iš tikrųjų ir manau, tai prisideda. Ane, nes atsigavus, nuo narkotikų, pastebi savyje daug naujų dalykų, daug gražių dalykų. Aš savyje pastebiu: turiu organizacinių sugebėjimų, sugebu žmones burt, sugebu dar kažką tai padiriguot. Automatiškai norint turėt gerą darbo vietą, reikia turėt ir išsimokslinimą. Aš čia sunkiau, galiu save realizuoti, nebent per tai, kad Lietuva, tai švogerių kraštas yra. Per tai įsitrint galiu, kažkur tai turėdamas užnugarį stipresnį, tėvą, kažkokius pažįstamus, kurie gali man padėt. O šiaip man, koks krovėjo darbas, ar mėsininko – neteiks pasitenkinimo. Aš ten eisiu, kaip į lažą, vardan to, kad reikia išgyvent ir visa kita. Viena iš priežasčių prisideda prie to gyvenimo džiaugsmo nebuvimo, nevertinimo, to blaivaus gyvenimo, diskomfortą įgalinančių kažkokį dalyką, viena iš priežasčių. Kita priežastis - nesugebėjimas susikurti saugaus bendravimo rato, saugios atmosferos aplink save.

- Gal gali plačiau apie tai?

- Plačiau. Apie tai labai pradėam skirstyti: čia yra priklausomas žmogus, čia nepriklausomas.

- Kas skirsto tai?

- Mes mes mes patys pradedam, ane. Priklausomi žmonės ane, čia priklausomas, čia nepriklausomas, priklausomas slidinėja ten, išgerinėja tarkim, ten karts nuo karto gal ir pavartoja viską. Su juo negalima griežtai bendrauti, nes jis yra labai pavojingas žmogus, o jeigu tu į savo ratą į išleidi nepriklausomą žmogų ane, kuris automatiškai leidžia sau išgerti, visa kita, tai yra kaip ir normalus dalykas ir automatiškai iš to normalus dalykas tau sukelia pavojingą situaciją. Alkoholio tarp visų šitų dalykų ir man yra nekartą buvęs su narkomanais blaiviau jokių narkomanų daugiau ane griežtai, o visa kita chebra šventė ten alaus, ten krepšinis, alaus, ten prie ežero, alaus, jam viskas normaliai, o aš pasirodo sedžiu tarp to alaus visa laiką ane. Vieną kartą ir aš buvau, ką aš prastesnis? Irgi alaus. Tai aš manau jau užvartojimas yra, ane.

- Fiziškai?

- Tai medžiaga, kuri keičia mano psichinę buseną ane viskas. Tai jau jau viskas. Nu, tai kaip aš sakau, galima į užpakalį įsikišti, praryt galima, galima susileist, tas pats. Nu tol kol smegenyse tos pačios medžiagos išsiskiria, tas pats smegenų malonumų centras simuliuojamas ir taip toliau. Nu visi tie dalykai, motoras užvestas, tik klausimas kiek ilgai tu ištempsi be tų skausmingų pasekmių. Sistemingo vartojimo ir ten vėl visų praradimų ir visa kita tame klausimas yra, kiek sugebėsi ištvėrt? Ane nu, aš paskutinį kart iš pataisos namų išėjau, nu ir ten vartojau, nu išėjau aš iki iki kovo mėnesio aš sugebėjau, nuo rugpjūčio pabaigos iki kovo mėnesio aš sugebėjau sėkmingai kontroliuoti, salydinėt, dar kažka tai, per vasario mėnesį pribridau taip sakant ir toliau kovo mėnesį detoksikacija, balandį jau čionai. Ne tai, šį kartą man pusę metų gavosi, kitakart savaitė laiko ir aš visiškai duobei sėdžiu.

- Tuo metu gėrei?

- Viską, viską po biški. Nu maišiau, kad neužs ciclint ant vieno, tai sistema visa kita, o maišai, keitalioji įvairiai kažkaip tai gumą temsi.

- Tai išskiri tuos du dalykus apie atkritimą?

- Nesugebėjimas susikurt saugios aplinkos, nesugebėjimas atrasti savęs darbo rinkoje ane, tada dar yra ištikrųjų tas dalykas, kad pastebėjau daug dauguma ir klaidų pastebėjau, retas kuris baigęs centrą tesia darbą su programa, su 12 žingsnių programa konkrečiai. Taip nueina į anoniminių grupes, ten bendrauja su blaiiviais žmonėmis, visa kita, bet programa sustoja, ane, tai vat jis turi būti nuolatinis kaip sako programa, ane.

- Tu dabar šneki apie kitus. Tau darbas sustodavo išėjus iš reabilitacijos?

- Sustodavo. Jau nu ir kada prisimindavau, kad reikia dirbt su programa jau tada vėlu būdavo, kada pirmą kart užvartodavau taip. Nu tai viena iš saviapgaulės tokių formų tai nu gerai užvartojau, užvartojau ne pasaulio pabaiga, visiems būna, va dabar pulsiu prie pirmo žingsnio ir man viskas bus gerai. Tiktai, kad nu niekad nepuldavau ištikro aš prie to pirmo žingsnio. Nu.

- Gal gali papasakot A. kaip tu atkrisdavai? Buvo kažkuris momentas, kai nevertodavai?

- Man įtakoja vis tiek reabilitacijos, nu tarkim iki to ilgą laiką būni pravartojęs, dugne, visa kita, ten tėvais neįdomu, nei merginos jau nieko, nieko nebūdavo. Atsigauni po narkotikų, taip hormonai pradeda ošt, toks pasijauti vienišas, norisi to švelnumo, ar tu meilumų visokių, taip toliau. Nu visą kelią toks pavargęs toks vienišas jauteisi, apdaužytas visas. Viską ir pirmos fazės ne, bet perėjus į 2 fazę atsiranda ribotas kontaktas, visa kita, bet tik pasitaiko santykiai pasirodo, tik paragauji to dėmesio moteriško ar dar kažką tai, man viskas. Nu vieną vietą kompas pasidarydavo, nu tarpusavio santykiai labai ištikrųjų nebūdavau jiems pasiruošęs, ne tai, kad nebūdavau jiems pasiruošęs, ant tiek jų išsiilgęs, ištroškęs būdavau, viską, visos blaivybės, visa kita man nueidavo į antrą planą. Svarbiau būdavo taip, svarbiau būdavo gauti ten iš kažko dėmesio, ane, ten būt pabučiuotam, apkabintam, dar kažką tai, nežinau. Rūpintis savo blaivybe, o tada. Nu tas narkomaniškas čia ir dabar, ir visko iš karto reikia. Tas man.

- Gal gali papasakot apie atkryčius ne reabilitacijoj, o jau išėjus į visuomenę?

- Ne reabilitacijoj, kadangi aš manydavau, vis tiek mano viena bėda yra, kad aš į kraštutinumus labai nueinu, nu pats nepajaučiu, pradedu eit į kraštutinumus. Ypač, kai jaunesnis buvau, impulsyvus, karštas, visa kita. Ir vis tiek gauni reabilitacijoj žinių, nori gyvent blaiiviai, reikalinga gyvenime tvarka, reikalingi darbai, turi būti užimtumas, ane, kad nebūtų ten laisvo laiko per daug, dar kažką. Savirealizacijai tai yra, aš pradėdavau, aš po truputį dirbti, pradėdavau ten bendrauti, pradėdavau dalyvauti ten, ane. Ten, futbole, laisvalaikiu tarkim, ten muzikos grupei, ten kažkokioj tai, paskui ten pradėdavau daug dar. Draugų meninkų turiu, pas juos ten žinai į studijas vaikščiodavau, ten pats ten kažką tai bandyt daryt, dar kažką tai. Paskui staiga atsiranda nu kadangi tų pinigų visalaiką reikia, norų tų didelių, gražių yra. Nu, ir ten atsiranda viena, kita chaltūra iš šalies užsidirbt. Ir nepastebėdavau, kai tiek visko prisiimdavau ant saves, kad pradėdavau niekur nebespėti, nu fiziškai nebespėti. Nu, automatiškai nebepasiilsėdavau, pervargdavau. Pervargsti, niekur nespėji. Įtampa, nervas, nu nervai, ten viskas iš rankų krenta, toks kaip užburtas ratas prasideda. Kuo daugiau varai, tuo giliau kažkaip tai link link daug linko. Nebevaikštai ne tiek persitempęs, nesugebi atsipalaiduoti, viskas erzina. Niekas nebeteikia malonumo, net mažiausi dalykai, ieškai priekabų. Kol galų gale... velniop viską, kas čia per gyvenimas, kad čia man turi teikti malonumą, turi būti viskas gerai, turi teikt džiaugsmą. O čia vien skausmas, niekas nesigauna, taip toliau. Tai gal aš ten visiškai koks kretinas, visiškai degradas, nieko nesugebu ir visa kita, ir eina viskas velniop. Įsiduri arba ten prisigeri, iškart atsipalaiduoji, iškart nusiramini, iškart ach čia viskas bus gerai, viskas susitvarkys pas mane. Ane. Nu, paskui vėl išgeri, toliau eini dirbi, vėl išgerimas, vėl nervam nuimt, taip toliau. Paskui tik ir ieškai kaip išgert nu tas potraukis, prievartinis vadinamas, tas potraukis atsiranda labai greitai ten tie kabliai visi, paskui žiūri kad viską meti, viską iškeiti vėl į kaifą.

- Meti ir darbą?

- Ne, nu iš pradžių ten veiklas tas numeti, kadangi jau veiklos trukdo, turi dirbt tą pagrindinį darbą, bet kadangi ne jau laiko reikia daug, narkotikam, pinigam reikia susiveikt. Ir narkotikų paieškai, nu ta prasme, kad ir į tą patį taborą nuvažiuot pirmyn atgal iš centro, nu su taksu tai užima valandą su puse. Ane, tai automatiškai jau per laiką kerta viską, o čia dar bėgi tų pinigų pakol gauni, susirandi nu čia, apgauni dar kažką. Ir automatiškai klimpstant giliau į tą liūną, dozės labai greit pradeda, tos dozės auga pas mane, nu tolerancija didelė organizme atsiranda visa kita, automatiškai pinigų daugiau reikia, laiko daugiau, viskam vis mažiau skiri ir vėl praryja. Tiktai kai aš būnu tame laikotarpyje, tai mane nu nežinau kas galētu iš vėžių išmušt, kad atsigaučiau. Tik tokiam tuneliniam mąstyme būnu ir viską nu.

- Kai jau pradedi vartot?

- Jo ta pati pradžia, ta pirmoji atkyrčio atkarpa iki sistemingo vartojimo, manes nieks neišmuš, man kur kas lengviau sustoti jei sistemingai vartojant ane. Tada vėl čia pat, kur ir buvau atasiradau, o kol varai, kol nėra to, dar kažko, taip stipriai, tas neigimas atsiranda, nieko nebematai. Man taip buvo. Sakau, vat, kokius 2 kartus šitaip nutrūkau, be reabilitacijų. Per daug, per daug persitempęs. Hart ta programa vadinama, man jinaš asmeniškai yra labai svarbi. Ane, kad būti pasiilsėjusiam, prisižiūrėt save, nesijausti vienišam, nesijausti piktam, nesijaus alkanam, man ištikrųjų labai stiprią įtaką daro, mano psichologinei būsenai. Įtakoja ir kuo aš ją labiau apleidžiu, tuo man, visi šitie dalykai aštrėja. Save daug guosdavau, kad visiem žmonėm daug būna sunku, ar tu narkomanas, ar ne, visiem būna tos krizės, tie sunkumai ir tie pykčiai, visiem taip yra, praeis, atkentėt reikia. Ir reazignacijoj yra problema, bet aš jų nesprendžiu, jos praeis, nes visiem taip būna.

- Kodėl nesprendi problemų?

- Banga gena bangą ir bokšto akmuo, ane. Ten, kažkokie vis nauji reikalai atsiranda, naujų problemėlių sprendimas. Ai, čia palyginus su šituo, tai smulkmena, į šalį nustumi, pradedi skirstyti viską, išmėtai. Tokie dalykai yra. Taip ir būna. Nu sakau banga gena bangą. Atrodo banga užklojo, bandai keltis, o čia dar viena, dar viena iš viršaus priploja.

- Kas šitos bangos?

- Bangos – mano neteisinga reakciją į aplinką. Į kylančias tas situacijas, nes tai bangas sukelia, mano supratimu. Vėl gi, būnant bendruomenėje, būnant reabilitacijoj, neatidirbtos skylės, kai bendruomenėj tu, ateini į tam tikrą tvarką, į dienotvarkę, bendravimo ratas, daugelis dalykų kaip ir atkrenta, kai išeini iš bendruomenės, pradeda lysti. Šia esi, kai administracija pasakė, eini kasi duobę ir viskas, pasakė užkast, eini ir užkasi. Dėl daugelio dalykų nereikia kvaršint galvos. Yra taip kaip yra. Esi pats atėjęs į rėmus ir žinai, kas tai yra rėmai ir sau net nekvaršini galvos, nes, kai tik sau pradedu galvą kvaršint, man sako, tu čia destrukciją įvedi, bandai visus keisti pagal save. O gyvenime, šitų dalykų, kaip ir nėra. Eini konkrečiai į darbą, tarpusavio bendravime, savo laisvalaikio reguliavime, jau nebeturi, taip vadinamų, kumščių virš galbos. Jau pats sau pradedi diriguot.

- Kuom blogai pats sau diriguot?

- Viskas gerai, bet čia būnant, kadangi nereikia mano visai asmenybei pasireikšt, o čia rograma išprovokuoja tam tikras dalis mano pasireiškimo. Tai tam tikras dalis aš ir apšlifuoju. Ne viską, o jau kaip aš pats su savimi, kaip visas pradedu skleistis ir žydėti, tai man tie dalykai liķę, kartais kišt koją pradeda. Iš seno gyvenimo liķę.

- Gal gali papasakot, kokiose situacijose pradeda kišt koją.

- Mes čia bendruomenėj visi lygūs, visi vienodi, nesvarbu, kas sėdėjęs, kas nesėdėjęs, kas toks, kas anoks, visi vienodi, visi su viena bėda. Grįžti atgal, aplinkui tas skirstymas žmonių yra, tas rūšiavimas, etikečių klįjavimas, nors jų pats jų nedarai, bet aplinkui jis vyrauja.

- Kiti skirsto?

- Jo. Jo. Jo. Jo. Vis tiek, ten laisvai, apkalbinėji, naapkalbinėji, kažkaip tai neįdomu, bet pradedi skirstyti, pradedi rūšiuoti. Vėlgi, pasirinkimus reikia kažkokius daryti, pasiteisini, čia yra ne reabilitacija, čia yra gyvenimas, čia yra kitaip. Ir ką sakė reabilitacijoj užsimiršdavu, arba po truputėlį pakeisdavau. Nėra baisnesnio melo už truputį iškreiptą tiesą. Čia ne reabilitacija, čia viskas tikra, viskas rimta. Vistek, grįžus į visuomenę, tu nori, nenori išeini iš šiltnamio, nors ir ten būni susikūręs kažkokią ratą, bet tas ratas per kokį 10 vietų liečiasi su senaisiais ratais. Nori nenori, gatvėje, kažką susitinki, eini per tam tikras vietas prisiminimus kelia. Dabar žinau 2 centrai turi integracinę reabilitaciją pradėję. Jie mieste suteikia gyvenamąją vietą, kurie visą laiką gali grįžt ir pas darbuotojus. Manau, ta naujovė labai teigiama ir labai geras dalykas, nes bendruomenėj tu gauni kažkokius pamatus, o išėjus, iš bendruomenės, reikia tau prie visko adaptuotis iš naujo ir mokytis gyvent. Tenai mokytis, ne be čia, o tenai reikia mokytis gyvent. Trečia fazė, tie savaitgaliniai išvykimai, kai aš atvažiuju po pusės metų pirmą kartą namo, kokia adaptacija? Stalas, visa kita, mama, kokį mėgstamą patiekalą padaro, ten draugai visi ateina pasveikint, nu grynai šimtaprocentinės atostogos. O jokia adaptacija, santykių atstatymas nevyksta. Nu santykių atstatinėjimas

nevyksta, santykių gerinimas yra, bet to tikrojo bendravimo nėra. Man tikrasis bendravimas, kai tu pabendrauji kasdien, pasitirini, tai yra tikras bendravimas. O kaip aš atvažiuoju į svečius, dienai, dviem, tai nėra tai. Aš manau, tai atostogos, užsidirbau, perėjau į trečią fazę. Tai va, mano tokia patirtis. Ketvirta fazė, jau yra rimčiau, bet, kai mano namai toliau, tai ar trečia, ar ketvirta fazė, man yra panašu, nes aš namo rečiau važiuoju, o savo gyvenimą aš vis tiek planuoju Vilniuj. Tenai gyvenimo realiai kurtis nepradedu, nes aš esu čia. Ir to būtent buferinio perijodo, pereinamo perijodo, kaip ir nėra.

- Tau jo reikia?

- Man atrodo, kad tai yra visai geras dalykas. Va, kad aš turėčiau saugią oazę, kur atsitraukti, ne nulėkti į anoniminių grupę, nes ten tik valandai, bet ir dienai ir dviem, kad galėčiau, kur atsitraukti į tą savo saugią aplinką. Tai svarbu šiek tiek.

- Anoniminės gerai, bet?

- Anoniminės gerai, bet prie tų anoniminių reikia adaptuotis. Pasirinkęs grupę, aš turiu į ją įeit. Aš turiu atrast su kuo bendrauti, turi atsirasti tas abibusis pasitikėjimas žmogum. Kiti santykiai turi užsimegti. Elementari adaptacija turi vykti grupėje. Tai irgi ižima laiko, ne dieną ir ne dvi. Ne mėnesį, porą mėnesių. Atsirinkti reikia, kurie rimtai blaivėja, kurie ne, kurie šiaipsau ateina. Šitie dalykai yra svarbūs. Pa kol aš nesiadaptavęs prie anonimų, kol aš neatstatęs tikro santykio su tėvais, šeimyniškiais, ar tai su mergiote, su kuria ruošiosi gyvent. Tarpas yra. Ir tą tarpą kažkaip užpildyt reikia. Tame tarpe, aš manau, ir daugelis žmonių ir slysteli. Ne iš karto po bendruomenės, bet keli mėnesiai praeina, pusę metų. Įsimeti į tą gyvenimą stačia galva, automatiškai palieki kažką, užsimiršti. Reikalas gena reikalą, įvykis gena įvykį. Reikia atsigriebti. Alkanas to gyvenimo. Alkanas to darbo, tų pinigų, kad ir tų daiktų materialiu, santykio tarpusavio, laisvalaikio leidimo būdų. Alkanas esi. Išsilgęs esi, norų daug, galmybės neleidžia. Daug faktorių visokių yra. Manau irgi prideda savo krepšelį akryčio po akmenuką.

- Ar esi dirbęs?

- Taip.

- Kaip sekėsi?

- Kaip dirbdavau, man sekdavosi gerai, bet mano tie darbai, tarp atkryčių buvo. Iš pradžių būdavo dviem trim mėnesiam, kad užsidirbt pinigų, pačiam, kažkur toliau vaikataut, keliaut. Paauglystėj tai buvo. Po to tarp atkryčių darbai, ten, kaip iki galo tos reabilitacijos nebūdavau baigęs, ar dar kažko. Nu, kai jaunas buvau, aš nelabai supratau, ko iš manęs nori. Nu keistis, keistis, nu gerai keičiuosi, nevartoju narkotikų, nesikeikiu. O, kad senas būdas visa lenda, senas gyvenimo būdas lenda, tas pankavimas, visa tai yra likę ir tos pažiūros likusios ir tos vertybės yra likusios, ir kad jos labai stipriai įtakoja, aš jomis gyvenu, aš to niekadoms nematydavau, to nepripažindavau. Nu va, aš dabar plaukus atsiauginau, nu neniežti jų, skiauterės nesiskutu. Nuo 11 metų visokios uodegos, visokios skauterės būdavo. Visai nešiodavau, tik ne normaliai. Dabar nebėra poreikio apsivilk, kaip vėlykinis matgutis, kad visi į miestą išėjus atsisuktų į tave. Kiekvienas apsivilkimas būdavo, tarsi meno šedevras. Ir man tai būdavo svarbu. Tai buvo mano gyvenimo dalis, mano įvaizdis, tai, kaip aš noriu. Aš radikalus pankas buvau. O čia ir dabar aš puikiai jaučiuosi be tų dalykų.

- Kalbėjom apie darbus ir nukrypom...

- Jo, aš nukrypt moku.

- Gal gali papasakot, kaip darbai sekdavosi?

- Darbai sekdavosi gerai, įsitaukdavau į darbą greitai. Darbovietėse adaptuodavausi, bet... anksčiau ar vėliau, aš nemokėdavau išbūt ilgesnį laiko tarpą. Man viskas įsėsdavo, viskas atsibosdavo, man viskas pavirsdavo rutina, nebeteikdavo malonumo.

- Kiek laiko išbūdavai?

- Iki pusės metų.

- Ar darbai buvo mėgiami?

- Pora darbų. Pora kartų - nemėgiami, tiesiog reikėjo. Tai vieną kartą pinigingas darbas, bet visai ne prie dūšios buvo. O prieš 7 metus buvau kalvio amatų pramokęs stipriai ir man iš tikrųjų tas darbas patiko, bet pakliuvau į gaisrą, ko pasekoje buvo suluošintos rankos, ir šiai dienai aš nebepajėgus tą darbą dirbt. Dabar aš alternatyvų turiu, pasymokyt, ar dar kažką. Savo tą vidų bandyt išnaudot, tuos savo kitus gabumus. Man reikia, kad darbas būtų kūrybiškas, kad galėčiau aš save per jį išreikšt, kad būtų bendravimo ir jokiu būdu ne konvejeris. Nes tai mane užmuštų. Turiu galvoj visokių įsivaizdavimų, bet bijau jų garsiai pasakyt. Kad noriu direktoriu dirbt - nepasakysiu (juokiasi).

Sakau, išmėgint save, kažkokiam organizaciniam darbe, reklamos srity, dar kažkur.

- Gal A. galėtum papasakoti, kodėl dar išgyvenamas atkrytis?

- Per dideli troškimai, nerealūs norai troškimai, siekiai. Per trumpą laiką užsimanai visą buitį savo susitvarkyt, apsiženyti vos ne visą pulką vaikų turėt. Ir kai pamatau, kad man tai nesigauna, kai realybė

prasilenkia su norais, tokia didelė frustracija, nusivylimas, nuoskauda ateina į neišsipildžiusis lūkesčius, bejėgiškumo pajautimas ateina. Netesinga nuostata irgi iš atkryčio priežasčių. Įgūdžio nėra, kad išmokt sau nuolat primint, netik tai, kas aš buvau, bet ir išmokt kas kart peržiūrėt, tai ką gavau, praėjau per programą. Nerealų tikslų užsikėlimas, neteisigo požiūrio susidarymas apie tai kas laukia, nes aš išeidavau iš centro. Nu pusę metų nevartuju narkotiką, man atrodydavo, kad visa visuomenė, aplinkiniai, na medalį turi kabint, koks aš kietas, pasikeitęs. O, kad aš jiems ir likau narkomanas, vagis, banditas, apie tai aš pamiršdavau. Aš keičiuosi, aš keičiuosi, o jie ne. Ir šokas būna. Draugai, artimieji džiaugiasi, bet ilgą laiką žiūri tėvai iš pradžių su baime. Tie dalykai irgi duoda.

- Pasitikėjimo nėra?

- Jo. Šitiek vartojau, 20 metų vartojau, pasitikėjimo nėra, bet vis tiek, kaip aš sakau, kraštutinumų žmogus esu, visą save atiduodu, ir kai matau tokius dalykus, žeidžia mane.

- Bاندے apie tai šnekėt su jais?

- Su jais apie tai nebandžiau šnekėt, kadangi, tai yra mano bėda, tikrai ne jų bėda, aš noriu visko, čia ir dabar. O tėvuose patirtis, nė vienas mano ketinimas keltis, ne vienas atsigavimas, o keli mano kritimai. Čia man su savo požiūriu reikia tvarkytis. Bano bėda.

- Tavo vieno?

- Kuo aš ilgiau būsiu blaivas, kuo aš labiau save užrekomenduosiu, ne kalbom gražiom, o darbais.

Ketvirtasis interviu. Klientas vardu J

- Šiuo metu dauguma priklausomybes turinčių asmenų, baigusių rehabilitaciją, išgyvena atkryčius. Gal gali papasakot, kodėl, priklausomybę turintys žmonės atkrenta?

- Čia nieko naujo nepasakysiu iš tikrųjų. Aš nežinau, man atrodo, kad neatranda žmonės savęs, neatranda kažkokios veiklos, jeigu atranda kažkokią tai veiklą, pragyvenimą iš to, jie nėra laimingi, ir kažkoks tai darbas, dar kažkas turi atnešt pasitenkinimą, ne dėl pinigų, dar dėl kažkokį, šeimyninį. Pas mane visų tų atkryčių – šeimos narių nesupratimas ligos. Pas mane šeimoj yra taip. Griežtai. Norėsi kaifuoti, norėsi nekaifuoti. Čia viskas priklauso nuo tavęs. Ir mum nieko nebeįdomu apie blogą savijautą ar dar kažką, neturėjimas artimo žmogaus, su kuriuo galima pakalbėt apie savo problemas atvirai, nenorėjimas gąsdinti savo artimųjų. Pasėkmės kaip pasekmė yra atkrytis.

- Sakei, jog neturi artimų žmonių pasikalbėt?

- Ir vėlgi pasikartosiu. Jei kažkam iš šeimos narių pasakai, kad blogai jautiesi, noras yra vartot ar prisigert. Į tai reaguojama, kad tu pats kaltas, tu čia išgalvoji savo priežastis. Nesupranta. Nesupratimas, ne tai kad palaikymas, prasideda smerkimas, kodėl išgalvoji sau kažkokias sau išlygas. Yra kiti žmonės, kurie nenori kaifuoti, n pasvyzdžių, kurie tengal vartoję žmonės, bet jie nėra priklausomi, toks žaidimas pavartoja ir sustoja žmonės ir nebevartoja, lyginimas su tais žmonėm pastoviai, vat pažiūrėk, kaip jie nekaifuoja ir viskas. Dar labiau yra sunki ta situacija.

- Artimieji nesupranta. Ar buvai darbą susiradęs?

- Dirbau. Nedirbau tik prieš kalėjimą metus ir po kalėjimo, kadangi, jau didelės skolos, visos sąskaitos yra areštuotos. Aš nelabai noriu eit į savo darbą, nes aš nematysiu to atlyginimo su minimaliu atlyginimu man reikia 3 metus dirbt, kad nė vieno cento nepajėmęs, kad atidirbt tą skolą. Vėlgi, pragyvenimui kažko tai reikia, aš mėgstu nepriklausomybę ir nemėgstu priklausyt nuo žmonių, nuo kažkokių tai sąlygų, nuo dar kažko, dar kažko. Tai aišku proto ribose, nes aš suprantu, kad aš nuo kažko tai priklausysiu. Kiek įmanoma aš turiu atsisakyt tų priklausomybių.

- Ką reiškia nenori priklausomybės nuo žmonių?

- Automatiškai, jeigu aš einu dirbt nieko negaudamas aš priklausau nuo tų žmonių, kurie man padeda, nes man reikia kažkur gyvent, kažką valgyt, aš rūkau, man reikia rūkalams pinigų, reikia kažkokiai pramogai, dar kažkam, dar kažkam aš negaunu tų pinigų, aš turiu pas kažką turiu juos prašyt, arba eit vėl vogt, ar dar kažką, neteisėtu būdu gaut tuos pinigus. Man tai visiškai netinka. Kažkurį tai laiką galima su tuo gyvent, bet laiko klausimas. Priklausomam nuo tėvų, nuo žmonos, iš jų lėšų, mane vargina toks gyvenimas iš tikrųjų man labai nepatinka. Kaip dirbdavau turėjau neblogai pinigų, aš visą gyvenimą, kiek esu vartojime, gal mėnesį ar du, buvau švarus, visa tame aš keisdavau priklausomybę, jeigu aš nekaifuodavau, aš gerdavau. Aš buvau Maskvoj gydyme, Izoldino klinikoje, ten mane gydė, jog aš negalėsiu opiatų vartot, tai va įpratino nevartot, bet pradėjau stipriai gert. Bet, nuo tokio gyvenimo jokios laimės man nebuvo, kažkokia įtampa vidinė, pastoviai ieškojau nežinau ką patenkint, savo norus kažkokius ir aš pradėjau stipriai gert.

- Kodėl pradėjai gert?

- Blyn, jūs tokius klausimus užduodat... man neįdomu buvo. Aš norėjau. Narkotikas man yra bėgimas nuo to pasaulio, nuo pasaulio visokių rūpesčių, dar kažko tai. Aš tuo momentu, ka tik vedęs buvau. Iš tikrųjų nebuvau pasiruošęs tam žingsniui. Blyn, gyvenimas su žmona, ji man ten kažką ten aiškina, man ten diktuoja kažką ten savo. Aš vėlgi kartosiuos, kad aš mėgstu gyventi laisvėj. Dabar derintis prie kažko, man tai nepatinka. Šeimoj atsakomybė ir gimė vaikas, tai iš vis truba, bemiegės naktys, dieną darbe, o naktį nemiegi, pastovi įtampa. Pradėjau gert, gert pradėjau, gėrimas tapo problema man pasiūlė užsikoduoti. Po to užsikodavimo mėnesį, ar du, pusantro maždaug, nevarčiau iš vis nieko, bet buvo pastoviai noras kažko pavartoti, vieną gražią dieną išgirdau, kad tas kodas neveiksmingas, ir turim mes tų pavyzdžių, kad buvę užsikodavę tą vakarą prisigėrė, tada vėl prasidėjo gėrimai ir taip toliau.

- Sunku negeriant ar nevarčiau?

- Sunku priimti tuos gyvenimo išbandymus, dar kažka tai, dar kažka tai, aš nejučiu laimės, kada aš nevarčiau iš vis nieko, man aš nežinau iš vis nieko. Aš girdėjau tokius žodžius, kai alkoholikai, kai jie atsistato, kai baigiasi abstinencija, kai atgauna jėgas, jie pradeda džiaugtis blaivybe, bet narkomanui su juo kitaip yra.. dauguma, su kuo esu bendravęs, jausmas toks, kad prarandi geriausią draugą, su kurioėjai gyvenimo keliu.

- Ir tau taip pat?

- Jo. Ir man taip pat ir dažną kartą.

- O tas draugas? Tai – narkotikai?

- Taip. Tai yra herojinas. Asmeniškai man yra geriausias draugas. Visas sąmoningas gyvenimas kaip galima sakyti nuo 16 metų. 16 metų pradėjau vartoti. Ir aš nuo 16 metų pastoviai pastoviai vartojau. Aš kitaip gyventi nemoku. Aš nemoku atsakyti už savo veiksmus kažkokius, dar kažka tai, dar kažka tai.

- Bet čia įrodei, kad moki atsakyti už savo veiksmus.

- Taip, bet vėl ligos požiūris, ligos paūmėjimai, laso būseną, atkryčio būsenos ir toliau, kokios būsenos, tokiais momentais užtenka kažkokio mažo išorinio dirgiklio ir tas žmogus neberanda kitokios išeities, ir tikrai viena geriausia išeitis yra apsikaupti arba prisigerti, kad viską užsimiršti. Tada neblaivus mąstymas įsijungia, labai sunku tada kažkaip spręsti tą problemą. Tada ji išauga ir padėtis tampa nebevaldoma.

- Banded kada nors nebėgti nuo problemų?

- Aš blyn, nežinau iš tikrųjų. Nebuvau taip toli užėjęs iš tikrųjų, aš visa laiką pasiduodavau pagundai pavartoti, kilo noras, yra pinigai. Aišku tas vartojimas buvo visalaik - vieną kartą, su mintimi, kad vienas kartas, atsipalaiduosiu ir daugiau nebe. Ir čia - saviapgaulė.

- Ir kiekvieną kartą tai žinai?

- Žinau, aišku žinau, bet nieko aš su savimi negaliu padaryti, tas noras, jau tokia padėtis jau nebevaldoma, tokia būsenoj jau sunku, kad kažkoks žmogus gali sustabdyti žmogų. Ar dar kažką. Uždaryti žmogų, bet nuo to nebus jokio tolko. Bandė mane uždaryti tokioj būsenoj ir išveždavo už miesto ribų, į kaimą. Bet tai laiko klausimas.

- O nutoldavo?

- Dienai, dviem. Aš svis tiek pabėgdavau iš ten, susirasdavau išėjimus. Diena, dvi, aš manau neturi rekšmės, tada dar sustiprėja noras pavartoti. Lyg tai iš keršto, jūs man taip, aš jus taip. Ir tiek nu.

- Tai, kaip minėjai, mėnuo, pusantro nevarčiau per tą savo vartojimo laikotarpį nuo 16 metų? Ir po to vėl vartodavai.

- Taip. Nu aš nežinau ar tas sistemingas ar nesistemingas. Aš tiesiog keičiau narkotiką į alkoholį. Jo, į alkoholį, ar opiatų, į sintetinius narkotikus, alkoholį, po alkoholio vėl opiatų. Ir taip užburtas ratas pastoviai tęsėsi, nebuvo blaivybės iš vis. Man patikdavo vartoti. Man patikdavo tas gyvenimas 6 metus vartojant opiatų. Aš neturėjau jokių problemų, neturėjau jokių pasėkmių. Turėjau gerą sveikatą, turėjau tėvus, kuriuos vis dar galėjau padūryti, kad viskas praeis, kad tai jaunystės metai, reikia pašėlti, o po to aš nusivariau aš ir taip toliau ir taip toliau. Po to pasidėjo vagystės prasidėjo areštai, darbų praradimas, paskolų prisiėmiau. Tie visi pinigai buvo išleisti vartojimui. Kol neprasidėjo tie žvėriniai, iš V., net nenorėjau to. Po to aš gavau pagalbą nuo tėvų, nuo draugų.

- Kokią pagalbą gavai?

- Iš tikrųjų, ten buvo daug ir detoksikacijos, torpedų įsiuvinimas, ir M. aš buvau. Atrodo 6 kartus. Izoldino klinikoje. Ten kainavo milžiniškus pinigus mano šeimai. Kol aš buvau pas savo tėvus, aš turėjau viltį, aš tuo naudojaisi. Iš pradžių norisi blaiviai gyventi, tada pasiruošęs esi sveikimui. Toliau visokiausi gydymai, tačiau, laikui einant pamiršti apie tuos skausmus abstinencijos, apie visus tuos minusus kurie pasilieka.

- O nori nebevertoti?

- Šiaip jo, aš noriu išmokyti. Nevartoti opiatų. Pas mane yra išlyga su alkoholiu iki šiol. Alkoholio vartojimas per šventes kažkokias, per susirinkimus. Nu nuo pat vaikystės aš matydavau, kaip tėvai ten pavartoja, tėvas gerdavo kiekvieną dieną. Tėvas pradėdavo išgerinti kasdien, per kažkokius gimtadienius, per dar kažką.

Tos linksmos šventės asocijuojasi su alkoholio vartojimu, nuotaikai pakelti. Aš esu girdėjęs, kad yra žmonių, kurie moka linksmintis ir be alkoholio, be narkotikų vartojimo. Šiuo metu aš sau to neisivaizduoju. Nebuvau nei vieni tokioi šventėj, nesusidūriau su nevartojimu.

- Moki linksmintis be narkotikų?

- Ne, aš nemoku linksmintis ir su alkoholiu, ir su narkotikais. Šiaip, ką reiškia tas žodis linksmintis. Aš nežinau. Aš tikrai nežinau. Sunku man atsakyti į tą klausimą, nemoku aš linksmintis ir su alkoholiu. Man tai atsipalaidavimas. Pasikartosiu, tai bėgimas nuo savęs, nuo pasaulio būdas.

- Kodėl bėgi?

- Aš nemoku spręst savo vidinių problemų, išorinių problemų irgi nemoku spręst pats. Vidinių problemų prisikaupė daug, todėl paniškai norisi pabėgt, kadangi aš žinau vieną būdą ir visalaik tuo naudojuosi.

- Vieną būdą tik?

- Vieną būdą. Napilsia, zabilsia. Puikiai suprantu, kad nuo to problemos nedingsta, tai laikinas sustojimas. Ištikrųjų tam tikram laikui tai duoda pailsėt. Sapnuose pradedu sapnuot tuos dalykus, kurių man trūksta, ar tas problemas kurių negaliu išspręst. Vartojimas yra tas bėgimas.

- Ar bandei bandei spręst problemas?

- Taip, tam tikri sprendimai jo. Aš ištikrųjų bandau spręst ne tas problemas, kurios man ištikrųjų rūpi, bet kažkokias tai kitas, kad negalvot apie savo tikrąją problemą.

- Kitas problemas, bet netikras problemas?

- Pas mane visalaik buvo bėgimas nuo tų problemų. Nebandžiau aš tikrų problemų, kurios man trukdė gyvent, ištikrųjų jas spręst. Aš rasdavau alternatyvą pastoviai, tam, kad atidėt tą problemą. Gal čia taip padarysiu. Dar aš rasdavau 10 išėjimų, alternatyvų, ką galima daryt, kad biški ji sumažėtų. Pinigų klausimas, aš rasdavau dar kelias vietas, kur aš galėdavau gaut, darbo irgi. Visalaik alternatyvos ieškojimas, bėgimas nuo problemos.

- Nuo tikros problemos?

- Jo.

- Ar žinai kas yra tikroji problema tau?

- Taip, aš žinau kur yra mano tikroji problema, kas man trukdo gyvent, baimės, nenoras dar kažką tai, dar kažką tai.

- Ar galėtum įvardinti tikrąją problemą?

- Ne. Nenoru įvardint tos problemos. Čia ne viena problema. Problemų pastoviai išskyla, kažkokių neaiškumų. Aš ištikrųjų praradau pasitikėjimą žmonėmis, man atrodo, kad mane nori išnaudot, kažkokiais tikslais. Ir dabar nesu isitikinęs, kada žmonės bando padėt. Aš vis tiek lieku atsargus su jais viduj. Netikiu jų geranoriškumu. Tai va.

- Ir čia tai pat? Šioje rehabilitacijoje?

- Yra žmonių, kuriuos aš matau, kurie veidmainiauja, jų žodžiai vieni, o mintys kitokios. Ir tai puikiai matosi gyvenant. Labai daug laiko praleidžiu su žmogum, labai pastebima tai yra, mane tai muša iš vėžių, man nereikia tų įrodymų, aš matau vieną, antrą, trečią ir viskas. Aš tuom žmogum nepasitikiu. Ir to žmogaus apie pagalbos prašymą negali būt nei kalbos. Aš galiu pasitikėti žmogum iki kažkokio tai pirmo įvykio, jeigu su manim tai susiję, tai antro aš jam nedaleisiu. Jeigu aš tiesiog bendrauju su tuo žmogum, ir kažkokios vietos kurios man nepatinka, aš nedaleidžiu. Jeigu aš matau kai jis taip daro, pasitikėjimo tuo žmogumi nebėra. Pas mane taip yra. Aš taip išauklėtas. Buvau ne vieną kartą išduotas savo gyvenime. Ir tai sustiprino tą nepasitikėjimą. Ir tai yra, kad nebūtum vėl apgautas. Niekuom negali pasitikėt.

- Ar yra tokių žmonių kuriais pasitikėtum?

- Taip yra tokių žmonių. Su kuriais galiu artimai pakalbėt, papasakot apie savo problemas ištikrųjų, gaut kažkokį tai palaikymą iš jų. Jo jo keli žmonės tai yra, čia. Už rehabilitacijos aš neturiu išvis tokių žmonių. Turiu aš aiškų narkomanų anonimų kelis pažįstamus, kurie po rehabilitacijos yra išlaikę blaivybę. Aš nekalbu apie savo šeimą, artimuosius. Jie nesupranta viso to, kas su manim darosi, jie nesupranta mano vidinio pasaulio. Jie mano priklausomybę priima ne kaip mano ligą. O kaip mano asmeninį kažkokį tai kaprizą.

- Ką reikėtų daryt, kad jie suprastų?

- Nežinau. Kas liečia tėvus, tai jie supras, jeigu jie kažkiek tai norės suprasti laikui einant. Kai aš būsiu kažkiek tvirtesnis, galėsiu aš jiems tai paaiškint. Viską papsakot. Šiuo metu nėra tokios galimybės. Aš nemoku džiaugtis gyvenime be heroino vartojimo.

- Čia neišmokai?

- Dabar mano galvoj tokia makalynė, kad aš nieko nesuprantu, pas mane vidinė kova eina dėl permainų kažkokių. Dėl dar kažko, dėl dar kažko. Eikvoju savo energiją ne ten kur man reikėtų, bet nieko negaliu su

savim padaryti. Taip yra. Ta pastovi įtampa yra. Aš suprantu, kad tai nieko gero neduoda, bet mechanizmas yra paleistas. Yra galvojimas apie kažkokį tai atkrytį ar įsidarbinimą, bet aš nematau tai perspektyvos sau.

- Apie kokią alternatyvą šneki?

- Aš nematau jokios prasmės apie tą įsidarbinimą, kadangi aš pinigų iš to negausiu. Pas mane visus pinigus atims, visos sąskaitos areštuotos. Mano akim dirbant kažką tai reikėtų gaut.

- Tavo manymu nieko negalima padaryt dėl tų pinigų?

- Nežinau. Kažkokie tai veiksmai yra padaryti, ypač kažkokie laiškai yra išsiųsti, bet nei vieno nėra tikslus atsakymas. Kalbėjau su artimaisiais, jie daro remontą namuose, pinigų ten nėra, teks truputį pakentėt. Aš jų nekaltinu, bet pradėjus kažkokią tai veiklą, įsidarbinus, norėtusi kažkokiom smulkmenom, cigaretėm, dar kažką tai, dar kažką tai. Žmogus turi tai turėti. Man nereikia aišku daug tų pinigų. Pas mane nėra noro dirbti per kažkokių bankus, kad pinigus iš manęs galėtų atimt, geriau kažkoks neoficialus darbas, kad nors kažkiek tai pinigų turėtum savo pragyvenimui.

- Gal įsivaizduoji kiek tau reikėtų pinigų pragyvenimui?

- Jo maždaug įsivaizduoju. Vėl gi priklausau nuo to kur aš gyvensiu, šiaip ištikrųjų šiuo metu 400 man užtektų mėnesiui. Jeigu aš gyvensiu čia kažkur tai, matau kur galima išieginėm padirbt, pas tuos pačius ūkininkus, kažkam tai malkų paskaldyt.

- Papildomai dirbtum?

- Jo. Matau ką reikia, matau žmones, kuriems reikia dieninių darbininkų, ir nemanau, kad tuo metu kiltų kažkokių problemų, jei neužtektų kažkio oficialaus uždirbio. Šiuo metu esu pasiruošęs, jei pasirašau darbo sutartį atlyginimo pusę, esu pasiruošęs atiduoti tiem anstoliam, bet viskas turi vykt proto ribose, bet ne visus pinigus atiduot. Tai kam man dirbt iš viso? Jeigu aš nieko iš viso to negaunu.

Penktasis interviu. Klientas vardu Ma.

- Šiuo metu dauguma priklausomybes turinčių asmenų, baigusių reabilitaciją, išgyvena atkryčius. Gal galėtum pasakyti, kodėl yra išgyvenamas atkrytis? Kaip tau atrodo kodėl tai vyksta? Kas tai gali sąlygoti?

- Čia ištikrųjų daugybe sąlygų. Aš manau, kai kuriose vietose buvo neišbaigta reabilitacija. Pačio taip susidėliota ir apeiti kažkokie dalykai kaip, kad išeita iš reabilitacijos su savo tokiu požiūriu ir vertybėm, visai tokiom kurios yra nepriimtinos niekur va ir galbūt ir su kažkokiais tikslais labai jau aukštais va.

- Gal gali plačiau?

- Plačiau. Tai būtų, kad išėjus iš centro gausiu labai gerą darbą, labai geroje vietoje, su geriausiom paslaugom, atlyginimas man bus toks kaip iliuzija ištikrųjų ir kaip biškį gauni realybės parodo realybė kokia yra, kad nebus taip kaip tau norisi, biškį pasodina ant žemės. O tie dalykai man atrodo dėl to, kad užmiegi bendruomenėje ir pradedi fantazuoti sau kažkokių tai nerealių dalykų, bent jau pas mane taip būdavo. Arba būdavo pas mane 8 reabilitacijos centrai, pas mane buvo skirtingi atkryčiai. Buvo ir tokie, kad aš baigęs centrą aš gavau labai gerus darbus su labai gerais atlyginimais. Va tik paprasčiausiai nemokėjau to įvertinti ir buvo mano reabilitacija nepraeita iš viso, nemokėjau nei tvarkytis su ta pinigų suma vienas dalykas kitas dalykas nemokėjau panešti tų gautų galimybių, per didelė atsakomybė vienu momentu per didelis krūvis, pavargdavau ir sakydavau man to nebereikia. Ir kaip išeitį sau rasdavau pavartoti.

- Ką reiškia per didelis krūvis?

- Nu pavyzdžiui po atkryčio aš labai gerą darbą gavau išėjau iš centro ir mes su vienu žmogum gavom mišką, ir pradėjom pjauti, mum nieko nereikėjo daryti, mum reikėjo pridavinėti išpjautą medieną ir rūpintis brigados darbu. Ir ieškot naujų miškų. O ten yra sočiai tos įtampos. Va. Nes ten ir artimieji skambinėja, žmonos reikalauja pinigų, visur kur reikalauja atsakomybės, paskirstymo tikslingo va tokio visokio ir aš paprasčiausiai pavargau. Nos atrodo pinigus gavau ir reikėjo toliau judėti pinigų pradėjau gauti ir man atrodė, kad čia kažkaip labai sunku, kad turėtų viskas būti kažkaip kitaip, kai pasižiūri į kitus atrodo viskas daug paprasčiau.

- Į kitus žmones?

- Į kitus žmones, kurie gyvena ir dirba panašų darbą, ir atrodė kad aš sugebėsiu, bet ištikrųjų, kai pačiam reikėjo tai padaryti, pasirodė kad nesugebu. Nuo to pasitraukti negalėjau, nes sakau nebuvo išdirbta bendruomenėje kažkokie dalykai kai po išėjimo kas bus jeigu va taip bus ir daeidavai iki tokios būsenos, galvodavai kad geriau jau vartoti, negu gyventi ir viskas ir vel atkrenti. Nepasvertos galbūt savo galimybės ištikrųjų ir norėjimas greit visko ir daug. Kitas iš darbų išėjau ir tėtis per pažįstamus mane pastatė į meistrus. Gavau du pagalbinus ir pagalbiniai turėdavo mano darbą atlikinėti, o aš pagalbinis, bet aš

gaudavau meistro algą ir pagalbiniai į mane kreivai žiūrėdavo ir ne atrodė bendro susitarimo, kaip čia toks įkištas kažkoks. Va, ir aš manau atlyginimo gaudavau aš 3000, o jie po 1500, o jie atlikinėja mano darbą visą tą, aišku gerai, džiaugiuosi visai.

- O kodėl tavo darbą atlikinėja jie?

- Nes aš nemokėjau meistro darbo daryti. Pavyzdžiui, dekoratyvinį tinką traukti, uždėti ten vatą ir visas tas procedūras aš nemokėjau daryti.

- Tave pastatė į tokia vietą ir tu nemoki dirbti?

- Taip, alga gera viskas gerai tvarkoj M., laikui begant išmoksi viską ir varysi ir aš sutikau, bet tos galimybės buvo mano visai nepaskaičiuotos. Aš nežinojau kokį krūvį man reikės nešti, su niekuo aš nebuvau apšnekėjęs ir kad į mane kiti žmonės pradės kreivai žiūrėti, kad man reikės kelis mėnesius įtampą nešti, kad man reikės daug daugiau daryti negu betkuris daro, na o aš to nedariau ir vėl atkritau va.

- Kaip atkritai?

- Iš pradžių išgėriau su visais. Vat tie atkryčiai dažniausiai ateina... tai va aš pradėjau dirbti meistrui. Ir tada labai greitai atkrytis atėjo. Nu. Aš manau, kad vienas dalykas yra kad dirbi, nu ir aš manau, kad reikia, kad būtų kažkas iš šalies, kurie yra sveiki ir kad padėtų visus tuos etapus pereiti. Va.

- Kokius etapus?

- Pirmą mėnesį darbe. Pirmą algą, antrą mėnesį, kad padėtų pasiplanuoti, kiek aš valandų dirbsiu, kiek ilsėsiuosi. Nu aš 8 valandas dirbsiu, po 8 valandų man dar liktų tam tam tam, kad nieks nepasikeistų, kad nieks iš manęs gyvenimo neatimtų kaip šiandien dienai pas mane, ane, aš mokytas. Pas mane teisės, pas mane per daug dalykų, kurių aš prisikroves esu, bet aš sugebu kai kuriuos dalykus patemt, ašku, nes daugiau nori va ir kai kuriuos dalykus. Ir atsimečiau, jau nebegaliu panešt su pagalba, kažkotai pasitariu pasako aha tas, nėra taip svarbu. Tai vat ir sakau, kad įsidarbintum va tau tas darbas ir patiktų. Kad neitum į darbą toksai koks tau nepatinka ir tam, kad tiktai pinigų gautum vat, arba darbas koksai. Vat, neseniai mačiau, kai žmonės eina į darbą, nes ten maistas yra geras ir ten galima užsidirbt. Nu va, aš pastoviai būsiu pavalgęs, ta prasme aš galvoju kad darbas turi būti toksai kad tu negalvotum apie kitus dalykus, tenai kiek valandų man reikės dirbt, kada pietų pertrauka ir kiek valandų man reikės išdirbti, kiek pinigų. Pradedu mieruoti, konstruoti, o darbas toks turi būti pasirinktas žmogaus į kurį aš eičiau tam, kad jis man patinka, ane. Svarbu kryptį atrasti, jau būnant centre, kur aš save įdiegčiau, nes vienas iš tų, atkryčių būdavo, kada aš išeidavau, man pasiūlė, darbas yra toks, atlyginimas yra toks, o pareigos yra tokios. Aha, imu darau, man to reikia, nes tai yra pinigai, pareigos, ten telefoną duoda, mašiną duoda. Ir po to žiūri nebepeveži.

- Dėl ko nebepeveži?

- Nes, nebuvo pasiruošta, kad aš išėjus iš centro darysiu tuos tuos dalykus. Va, kažką įsivaizdavau, bet įsivardinimo, kurios mano pusės yra stipriausios, kurios yra – silpniausios, išėjus į darbo rinką. Pavyzdžiui, mano yra kalbėjimas, tai aišku, kažkokiu prekybos agentu nebūsiu, galiu dirbti draudėju kažkokiu, o aš darbinuosi statybininku. Tai aš manau, kad 100 procentų atkrisiu. Pas mane įvyks atkrytis, nes man tas darbas nepatiks. Ir aš pradėsiu su savim konfliktuoti, kad ką aš čia darau, aš nerandu čia prasmės, dėlėti tas plytas. Man darbas turėtų būt, kad aš rasčiau save. Manau, kad neišbaigta rehabilitacija, kaip pas mane buvo, tos 4 fazės buvo. Turėtų būti žmogus, kuris padėtų, toj 4 fazėj, tos karjeros planavime, visus tuos žingsnius praeit, nuo apgyvendinimo vietos, iki įsidarbinimo, poilsio, sveikimo, panelių, nes visko to reikia ir viską tą gausi, bet tuos žingsnius reikia pradėti, praeiti, susidėlioti, kas yra svarbiausia, kokios vertybės. Pas mane nebuvo susidėliota. Pavyzdžiui, aš išėjau, tėtis man pasiūlė darbų vadovu dirbt. Dirbt meistrui, turėsi 2 žmones ir gavau. O, aš galėsiu save realizuoti, bet man tos statybos visai nepatinka. Bet po to nebegali atsisakyti. Ir sutinki su tuo, kad tave per pažįstamus, kažkur įkiša, įdeda į tokią poziciją.

- Kodėl negali atsisakyti?

- Nes, kai kuriose vietose yra neišdirbta rehabilitacija, negalėjai pasakyti ne.

- Negali paskyt ne?

- Taip. Kai kuriose vietose nebuvo teisingai atliktos šeimnininko pareigos. Nes, kai šeimnininko pareigas atlikinėji, turi atsakomybę, tau dažną atvejį reikia pasakut ne. To nemokėjimas, atrodo kažkokia tai smulkmena, bet ta smulkmena mane sugražino į centrą. Nes man tada, kai buvau rehabilitacijoj atrodė smulkmena, dabar ne. Visuomenė nelabai ir priima blaivininkų.

- Nepriima?

- Nepriima didžioji dauguma, nes jie yra neįdomūs, jie negeria, jie nemoka atsipalaiduot. Nesakau, visi, bet tam sektoriui, juodadarbių tai taip yra tikrai. Čia padavėjų, statybininkų, pagalbinių, šlavėjų, linijų darbuotojų, kad ir tų pačių apsauginių. Tam sektoriui - daugiausiai yra juodadarbiai ir jie varo nuo ryto iki vakaro, ir ten tokie žmonės blaivininkai. Darbdaviui jie yra labai gerai, darbdaviui reikalingas sąžiningas, negeriantis, kuris yra punktualus, atasakingas, nes jis blaiviai mąsto. Bet kolektyvui jis yra visai nepriimtinas. Nes tu negeris. Va. Visuomenėj reikia pakovot už save, kartais provokuojančių klausimų

išgirsti, stengiesi pataikaut kažkaip. Bet vis tiek, jei tu negerai su visais, tu esi išdavikas. Arba tavęs reikia saugotis. Ir tik nori nenori, kažkokią tai įtampą atneša. Va. O taip tai, aš manau, kad einant bendruomenė, jau kaip ir būtų įdiegta tokie dalykai, kaip mokėti ir suprasti, ko aš noriu, kokio darbo noriu, kur save matau. Turi išmokti savo savaitę planuoti, kad mokėtum planuoti savo kitą dieną. Nes tų rūpesčių jau krenta, krenta visalaik, o ypatingai, kai išeina iš rehabilitacijos, kai anstoliai visi dalykai uždaryti, atidaryti ir skolos, dar kažkas. Visokių rūpesčių ateina. Išmokti su tais rūpesčiais irgi tvarkytis. O, kad išmokti tvarkytis, reikia išmokti planuoti tą dieną, nes to laiko trūksta kažkodėl. Užsisėdi, kažkur užmiegi. Atrasti save reikia, kur galėtum save realizuoti. Ir svarbu, kad būtų žmogus, kuris galėtų padėti eiti tuos etapus kartu. Bent jau pirmus 3 mėnesius, pirmą atlyginimą tvarkyt. Kad būtų, kaip pagalbos būdas, kai aš paskambinu, pasakau, kokia yra situacija ir padeda tvarkyt. Tokių problemų aš galio daug įvardinti, anstoliai užpuola, kiti pasižiūri, kad esi narkomanas, kiti pasižiūri, kad esi blaivininkas. Svarbu, kad būtų žmogus, kuris eitų drauge, bent jau 3 mėnesius.

- Kas tas žmogus galėtų būt?

- Aš manau, kad kitas sveikstantis, kuris pats praėjęs tuos etapus. Tas, kuris neturėjęs tos problemos, aš abejoju, ar jis sugebėtų, nebent labai giliai pažinęs ir turėjęs daug praktikos, su toliais žmonėm galėtų padėt. Atkryčiai pas mane prasidėjo nuo pervargimo, nes nemokėjau susiplanuot laisvalaikio, kitas dalykas – nemėgau to darbo, kurį aš pats dariau, bet dariau dėl to, kad man reikėjo pinigų. Dar vienas iš dalykų, kad kolektyvas manęs nenorėjo priimt, dėl to, kad aš esu toksai, abstinentas. Darbe, pašaipų susilauki, namuos mama nėra sveikstanti ir nežino, kaip bendraut su tokiu, kaip, tas, kuris yra buvęs narkomanas. Nei darbe, nei namie nėra gerai, o į grupę ateini, tik tai tiek, kad tam momentui šiek tiek prašvėėja, bet išeini ir vėl tamsu. Ten kažkas tave paguodžia, kažkokių gauni patarimų, bet tai, tik tam momentui. Išeini ir vėl užgniauzia tie jausmai. Ir vėl grįžti į namus. Ir kas nori gyventi katorgoj?

- Kas yra katorga?

- Katorga kai yra labai sunku, darbe tavęs nesupranta, grįžti namo, o mama tavo akis dar pradeda tikrint.

- Nepasitiki?

- Jo. Gal tu užvartojęs esi ir tavo visas laikas užsiima, kaip ir visa įtampa. Ir taip pabūni mėnesį, gauni tą algą ir sakai, gal jau aš ir vartosiu. Jeigu at turiu tokius krūvius, tokias nesąmones. Va todėl ir aš sakau, kad turėti tą žmogų ir saugią aplinką, kad po biški, po biški įsivažiuot.

- Kas tau yra saugi aplinka?

- Saugi aplinka, man yra tai, kad aš tenai ateičiau, aš atsisėst galėčiau, atsigult galėčiau, galėčiau ten parašyt, manęs ten niekas nevaržytų, mano laisvės, kad aš, ten turėčiau kokius įsipareigojimus. Galėčiau, jegu norėčiau atsigult, grįžęs galėčiau pasimelst ir galėčiau ramiai pailsėt. Tai va - ramybė. Ir tai yra man saugi aplinka. Ir tenai nebūtų geriančių, nebūtų iš manęs reikalaujančių kažko tai. Turėti kažkokį tai savo jaukų kampelį. Ir tą kampelį turėčiau, kaip privačią erdvę, kad aš galėčiau vienas tenais būt jegu nenoriu, o jeigu noriu, aš atsivedu, tą, su kuriuo man gera būt.